

A MAGYAR ÍRÓK EGYESÜLETÉNEK FOLYÓIRATA

LYUKAS LÓ

XXX. ÉVFOLYAM I.

2021/1. SZÁM

120 ÉVE SZÜLETETT
NÉMETH LÁSZLÓ

A RAJNAI SZIBILLA

„UTUNKAT MEGINT
ÉG ALÁ SZEGELTÉK”
TAMÁS MENYHÉRT
VERSEI

A HAGYOMÁNYOK
HÁZA
KETTŐS
JUBILEUMA

KÖZBESZÉLGETÉS
A FELTÁMADÁS
TEMPLOMÁRÓL

KÜLÖNSZÁMUNK
VELENCÉBEN,
KARNEVÁL
IDEJÉN

HILDEGARD VON BINGEN MINIATÚRÁI A XII. SZÁZADBÓL

A rajnai szibilla

című cikkünk a 19. oldalon

1. Hildegard von Bingen a XII. századi Liber Scivias kéziratának faksimile kódexéből
2. Az idők végezte, Liber Scivias-kódex
3. Hildegard látomása, Liber divinatorum operum
4. Hildegard von Bingen képmása, Liber Scivias
5. Bingeni Szent Hildegárd Kosmosz miniatúrája, Liber Scivias

SZAKONYI KÁROLY

HIDEG REGGELEK

Az angol irodalomban nagy becsben áll az esszé. Úgy tudom, szerepel a középiskolai tananyagban, ami, ha igaz, szerencsés dolog, mert szabatos gondolkodásra, tiszta, áttekinthető stílusra szoktat, nem beszélve egy felvetett gondolat logikus elemzéséről. Az angol esszéirodalom jelesei között ott van Charles Lamb, Thomas De Quincey, hogy csak a számunkra ismertebbeket említsem. Irodalmunkban is kedvelt műfaj az esszé, noha szélesebb körben tárcaként ismerjük, a napilapok vonal alatti műfajának, amelyet a korábbi időkől kezdve a legnagyobbak is műveltek, Ady Endre vagy Krúdy Gyula, Móricz Zsigmond és általában a nyugatosok, de köztük jeles publicisták is, mint Bálint György. Persze inkább a hét-köznapok társadalmi vagy politikai jelenségeit ragadták meg. A tárca addig élt, amíg a sajtóra nem csapott rá a diktatúra, a szerkesztőségek pártfegyelmébe nem fért bele a magánvélemény, az egyéni gondolat. Csak a hatvanas-hetvenes években támadhatott fel újra, elsősorban a Magyar Nemzetben, de aztán más lapoknál is.

Mindez azért jutott eszembe, mert ebben a járványcsendben sorra veszem le könyvespolcaimról a régóta nem olvasott műveket, persze taláalomra, így akadt kezembe az *Angol romantikus esszék* című kötet is. Tél van, s ha nem is farkasordító, inkább késő őszi, nyirkos, kellemetlen idő, de fázni azért lehet, na, nem a szobában, a központi fűtés egyenletes meleget biztosít, de odakinn kellemetlen a lég, különben sem élvezet maszkban járni a várost, minden arra készlet, hogy behúzódjunk járvány és rossz idő elől. Még a havas táj sem csábít.

Csak felrémlenek mínusz tizenhat fokos régi telek, amikor a faágak varázslatosan fehérlettek a zúzmarától és ropogott a talpunk alatt a hó. Jó volt akkor hazatérni a kellemes lakásba, ahol lobog a tűz a kályhában. Igaz, éjszakára kialudt, s hajnalban már az orrunkat is bedugtuk a takaró (dunna) alá. De ha csak a konyhában melegedtünk esténként a vacsora után, mert a szobát (takarékoságból, szegénységből) nem fűtöttük, jó volt a sparhelten melegített téglát törülközőbe bugyolálva a lábunkhoz tenni az ágyban, mert leginkább lábtól fázik az ember. Erre gondolok, miközben belelapozok a polcról levett esszékötetbe, és éppen ezt a címet látom: *Felkelés hideg reggeleken*. Leigh Hunt, az író érzékletesen sorolja fel az ébredés utáni pillanatokat a dermesztő levegőjű szobában, az időhúzó heverést a meleg ágyban – paplannal a fülén –, miközben látja saját lélegzetét, ami úgy gomolyog a szájából, mint kéményből a füst. És látja megborzongva a befagyott ablakot. Fel kellene kelni, de kinek van

Makovecz Imre rajza

ahhoz kedve? Nem, nem! Halogatni a kiugrást ameddig csak lehet! Mulatságos, ahogy ürügyet keres heverészésre. Tizenkilencedik századi angol (londoni) úrról van szó, most benyit hozzá a szolgál, akitől hosszan lehet kérdezősködni az időjárás felől, aztán erre-arra megkérni, hozzon meleg vizet a borotválkozóhoz, s míg megteszi, lehet maradni az ágyban, a töprengés alatt is, hogy voltaképpen szükséges-e borotválkozni? Hiszen a szakáll igazán férfias külsőt kölcsönöz. Mivel lehet még időt nyerni? Talán a ruhákkal. Ki kellene szelöztetni a nyirkossá lett inget, egyebet... S amíg a szolgál szorgoskodik, addig még lehet lapítani a takaró alatt.

Emlékszünk ilyen reggelekre a diákkorból, amikor anyánknak kellett kirángatnia minket az ágymelegből. Na, meg a seregbeli hajnalok, amikor a laktanya udvarán felharsant trombitán az ébresztő kegyetlen dallama, s hozzá a körletben a napos még kegyetlenebb üdvölte: „Ébresztő, fel!” Aztán futás a jeges szélben csuklózásra. És emlékszünk a hitvesi ágyból kiugrasztó korai ébredésekre is, a műszakba indulás köhécselős, krákgós reggeljeire, útban a gyár felé, igen, ahogy az esszéíró vallja, az ágy melegéből a hidegbe kilépni természetellenes, mintha tűzből jégbe vetnék az embert.

Mindamellett az orvosok ajánlják a hideg szobában alvást, jobb pihenést ad, vidéken a tisztaszoba soha nem is volt fűtve. Csak befutottunk a konyha melegéből az áthűlt dunna alá, beszippantva a szekrény tetején sorakozó téli almák illatát. Odakinn nagy csendet teremtett a havazás, puhán és lomhán fedett be mindent, utakat, tetőket, a kert fainak ága-bogát, az ablakpárkányt. Reggelre fehér lett a világ, s mire felkeltünk, a konyhában újra pattogott a tűz, forralt tej illatata meg a fahasábok füst szaga várt, bögre tejet meg egy karéj kenyeret kaptunk, és mehettünk, gyerekek, csúszkálni a domboldalra. Varjak szálltak felettünk, fekete foltok a fehérségben, belevájtak a hóborította földbe, aztán káromva emelkedtek csapatostul, s keringtek a felhők alatt. Most is érzem bőrömmön azoknak a teleknek a csípős hidegét.

Január, február... Nem szép az idei tél. Mintha a természet illetlennek tartaná, hogy szép legyen. Együttérző inkább a járványos idővel. Ha már a vírus elzár bennünket, emberek egymástól, nem akar havas-derős-kéklő-ragyogó lenni. Nem akar csábítani, amikor úgysem engedhetjük magunkat szabadjára. ♦♦

TAMÁS MENYHÉRT

BUKOVINA

Sejlik, mindennap tapint-
hatóbban tisztul élem...
amit tán a lélek sem sejt:
jussolt álomként engem
egészít –
álomban, álomtalan:
hazának hitt haza!

KÖSZÖNET

Út, utam,
felvilági kísértettársam,
köszönöm,
hogy idáig szültél!

CSEND

Menekítőm voltál,
magányom védőszentje,
lélek- és gondolat-gyámom.

HADIKFALVA EMLÉKOSZLOPÁRA

1786-tól

1
Őrizd a szót,
magadat őrzöd.

2
Harmatom a
könny,
Mária Trézsi
ránk ontott
vérét mossa.

3
András
Generálist
éltesse a
fennvaló Isten,
ő hozott ide
sok keserű
úton át,
hogy a poklot
oltalmas napokra
cseréljük,
addig-addig
ízlelgettük,
szoktuk a
levegős eget,
míg álmat
cserélt a reggel –
idegenségébe
szabadította
szívünket.

A HARMADIK NAP

A harmadik nap,
búcsú legmélyebb napja,
amikor a szem s a szív
egyed s irat, a szakadás
fájdalmát,
ezt én mondom,
én, Mózes Mihály,
én, a kőből született,
ellágyult székey!
Állj mellém, fiam,
helyettem is véd
magad elé,
véd az Emlékoszlop
magosába:
új napra készülünk,
új napra, nem a halálra!
Ne állíts meg, Uram,
ne állíts meg nagy
igyekezetünkben,
hallhattad, Te is hallhattad
a reggeli sietséget,
az éjszakai lármát,
kopácsolással
telt meg az udvar,
a falu, a határ, az ég,
szegeződtek a ládák,
ládamélyt a ruhák,
ingek, karincák,
lájbbik, mentávák,
kocsok, párnavegek*,
az egész életünk!
Istenem, Istenem,
ne hengeríts elénk
még egy ilyen éjszakát!
Holtunkba vinnél.
Pokol belsejébe!

(*Székely öltözékek, ágyszőnyegek)

*„Ő ugyanis
a székelyek kétszáz
évvel korábbi
nyelvén szólal meg,
de nem lírai,
hanem elbeszélő
jelleggel.”*

VERSAILLES

Minden idegszálam tiltakozott az ellen,
hogy felkeressem Trianont,
szembebe „fogadjam” az ÍTÉLET HÁZÁT.
Felkerestem.
Mindvégig fáztam.
Fázó inggel jöttem, fázó inggel
fordítottam hátat a királyi hajléknak,
az ezer színben díszelő szökőkutaknak.
Mily verejtékszagú pompa,
életem magam ellen a szót.
Mily szegényes káprázat,
törpülök szülőföldemhez, Bukovinához.
Hamarabb találtam a rácsos kijárat kapuhoz,
mint ahogy tükrös termében elgondoltam,
inkább menekültem, mint siettem,
nem tudtam elképzelni, hányan néznek
szembe a Tükörterem tükrével,
rácsvonalak rajzolódta elém,
idegvégződéseimben országrészek sajogtak,
Bukovina után a hajdan-időmmel éreztem
Erdély,
a darázs-fészekké tett, majd újból
odahagyásra kényszerített Bácska,
a gyűlölség izzított Felvidék,
némultságára szorított Ungvár,
Munkács, Beregszász.
Fájó vagyok.
Fogant fájás.
Sűrített pillanatában: feketített múlt,
fosztott jelen, kilátástalan jövő.
Táskában szegényítő súly:
Yves de Daruvár friss könyve,
Trianon – a Feldarabolt Magyarország.
Szívemig mar a vérző gondolat:
*egy nemzet nincs megalázva azzal,
hogy legyőzték...*
*Nem a vesztes a bukás,
hanem a lemondás...*
A tegnapi terü ma is terü.
Esztenők óta próbálom
kiénekelni magamból.
Gyászlepel.
Kiénekelhetetlen ének!

TRIANON-STRÓFÁK
KÁLVÁRIAKERESZT ALATT

Szurony-parancs: „*Ti tarpai emberek,
ti magyarok vagytok és ti bereg-
szásziak, ti pedig szlovákok. Ez a
kő, amit itt láttok, ez a határ...*”

TARPA, 1919 NYARA

Szédül a határkő, határkövek sora,
utánuk szédül az ég-kereső ima:
Hiába kereslek, mindhiába, Uram?
Akárha homályló keresztre néznék,
sorsunkat megint végzetére mérték.

FOGY A SZÓ

Hadikfalvai „idill”, 1923

Kattan a kertkapu, enyhül a sóhaj,
csendre int a küszöb, bennebb a szóval,
szív mögé, nyelv mögé, rejtekbe rejtse,
ahol a szó fogan; mindennap-ének,
ahol a virradat másnapot ébred.

BÁCSKAI ÉG

Horthyvára, 1944

Dobszóra riad az utca, a kertvég,
utunkat megint ég alá szegelték –
kiparancsolt szájtól ne várj imát, Uram,
Kicsiddég? Temetőhosszig *csángál* az út?
Hazajut, hazajut, ha oltalmadba fut.

ŐRSÉG

*Isten kezében élünk, kitárt kéz,
örhelyet keresel? Tekints szét,
s bízva bízz Ireneusz tenyerében,
Atyánk volt, szómély, népoltár-beszédű pap -
éberítő szellem, testesült gondolat.*
(2007 áprilisa)

*„Ezzel kívántam
érezékelteni azt,
hogy a rengeteg
kivándorló közül
nagyon sokan
odavesztek, és Ábel
sorsa ebben
a vonatkozásban is
kivételesnek
mondható.”*

MIKES KELEMEN
HAZATÉRŐKÁPOLNÁJA

*Krónika-hír: Mónus Béla magyarországi
fafaragóművész kápolnahajlékká teremt
a Mikes-apa ültette tölgyfapár kiszáradt
törzsét...*

Éles levéllődözés,
holtodban is szüless haza,
hevül a véső,
kápolna készül.

Mélyén a remény,
a fáradt gyökér
forrásvizet ér,
vissza-visszahalló
tengerzúgást,
mozdul Zágón;
a Mikes-kert –
újra címzettje van az
Időnek!

Zeng, zeng, előzeng
a kápolnaének,
többé már
nem képzelem a szót,
hagyom, hogy
látottá tegyen az út.
Köszönöm, Uram,
Kegyelmed
szabadító kegyelem,
Kápolnanyelven:
otthonul a kert,
Kápolnanyelven
ízlelem a csöndet,
ajtót nyitunk,
ajtót nyithatunk,
száműzött
a száműzöttnek.

ARANYSPIRÁL

Hamutitok, kérdőcske hamuirka,
gyül, betűt gyűjt, fényt vet a rajzolat,
e hamufényben fogant rajzokat,
csak az igézet igézete nyitja.

Ismére isme, Dante-mély magaslat.
Színjáték? Pokol? Előre tekint,
eskü-szánt szívvel viseli a kint –
szó-meleg viskó: ég-elő magas lak.

Suhog a nádas, igéit suhogja,
Toldira néz, orcát emel a szolga,
a liget is üdőbb homlokot ölt.
Ábránd és való, dal, balladaének,
ének a lélek újult énekének –
ékes nyelv századát szüli a föld!

Petrás Mária kerámiai: Keresztút, Mária gyermekével, Pietá

MEGTARTÓ FOHÁSZ

Bukovinai szavak és sorsok Tamás Menyhért életművében

Az erdélyi népköltészeti hagyományokat a bukovinai székely nyelvjárás ízségével ötvöző prózája, a XX. századi magyar történelem súlyos örökségét, a modern kori emberi tragédiákat hitelesen és érzékletesen bemutató életműve elismeréseként Kossuth-díjjal ismerték el tavalyelőtt márciusban Tamás Menyhért József Attila-díjas és Magyarország Babérkoszorúja díjas költőt, író, műfordítót, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagját.

Tamás Menyhért olyan családban született 1940-ben, a bukovinai Hadikfalván, amely a hírhedt madéfalvi veszedelem, az 1764-es siculicidium következtében menekült el Erdélyből. Alig volt egyeztetendő, amikor 1941 nyarán közel húsz ezer ember tért vissza az anyaországba, a délvideki Bácskában kaptak átmeneti otthont. A háborús események miatt 1944 nyarán menekülniük kellett a trianoni országhatárok közé, s majdnem egy évvel később telepedhettek csak le. A székérkaravánok jó része Tolna megyei falvakba, a kitelepített svábok helyére került. Számukra idegen és gyanakvó környezetbe kellett beilleszkedniük.

Lényegében ugyanazt a világot hordozza magában, amelyről Tamási Áron (1897–1966) is írt, közösek a gyökereik. „Nem térhetünk ki a hűség elől” – idézi Tamási Áron egyik szép mondatát. Az életműve nagy hatással volt rá, emellett a nyelvnek is híd szerepe volt kettőjük között. Tamási Áron „ékítette” a nyelvet, míg Tamás Menyhért „csupasztította”, a kifejezés egyszerűségére törekedve igyekezett tükrözni a mondanivaló szépségét.

Anyanyelvi hűségének első jelentős alkotása Vasy Géza irodalomtörténész szerint a *Beszegzett ég alatt* című vers. „Az első rész, a *Temetetlen temető*k nem egy kisebb népcsoport, hanem szinte az egész nép 1944 őszi világháborús menekülésének-bolyongásának dermesztő képét adja, amelyben a katonák, a munkaszolgálatosok, a civilek egyaránt halálközeli áldozatok – írja Vasy Géza. – Ezt folytatja a második rész, de itt már felvillan a „»madéfalvi éj« emléke, a bácskai »zombori mező«. Később a bezdányi komp jelzi, hogy »Ideviláglik már az új ó-haza!« Az útnak, amelynek egyelőre ismeretlen a célja, s amely halottak között vezet, újszülöttje is van, csöppnyi reményt sugározva.”

Ebben a költeményben két nyelvi réteget keresztel. „A hatvanas évek lírájának egyik típusa, a népköltészetben is nevelődött s valamilyen

szinten látomásos-szimbolikus nyelvformálás. Tamás Menyhért ennek tárgyiasabban epikus, történetet is elmondó változatát alakította ki – teszi hozzá Vasy Géza. – Ebbe építette be az archaikusan népköltészeti és a népköltészetből sarjadzó szövegeket. Mi mással tudnák hitelesebben kifejezni a vándorlók érzéseiket, mint a népköltészet. A leánygyermek születésekor egy asszony énekel áldást, az óhazai fák feltűnésekor az emlékező költő édesanyja kéri-könyörgi a jobb sorsot. Végezetül a lovat vezető édesapa monológja olvasztja együvé a két nyelvi és egyúttal versformáló réteget, ő ugyanis a székelyek kétszáz évvel korábbi nyelvén szólal meg, de nem lírai, hanem elbeszélő jelleggel.”

Aligha maradnak rejtve a költő gondolatai a magyarság sorsáról: „Mennyit öldösöttünk, öldöstek münköt! Csoda, / hogy még vagyunk! Szórotunk ezerfelé, de / megmarattunk, s maradunk ezután es... Valami / mindig esszegyűjt münköt. Minden levágott fej / a megmarattat teszi konokabbá, minden szorultság / lecke a megmaradásra, léleknek próba: helyettállni / felnegyeltetésig – magunkétt, a népétt... / Gyere, Cigán, vigyázzuk magunkat tovább!” (Beszegzett ég alatt).

Tamás Menyhért sokszor elmondta, hogy kezdettől olyan nyelvet, nyelv-újítás előtti szavakat használt, amelyeket Budapesten eléggé fintorogva hallgattak, de a szavak viszszerzésének öröme annyi erővel töltötte fel, hogy hidegen hagyta mások fintora, és az sem zavarta, hogy később, mikor rádióban nyilatkozott, derülnek rajta, vagy sem. Tamás Menyhért életműve a magával hozott szavakból és drámai sorsokból építkezik. A Nap

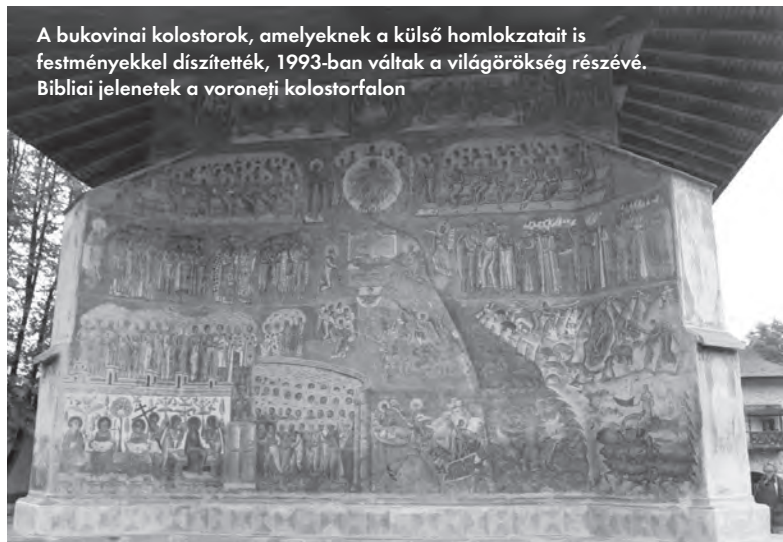
Kiadó gondozásában megjelent legutóbbi kötetének az Észre-írt stróffák (Új versek, 2015–2019) költeményeit a remény és reménytelenség ketőse határozza meg. „Megtartó fohászt sugall a reggel” – írja egyik versében. „Megmaradást játszom” – írja másutt. – Élje meg mindenki azt, amit én megéltem, és akkor azt a szót, hogy

megmaradás elkezd becsülni – nyilatkozta a Kossuth rádió Irodalmi Újság című műsorában. – Nem hangoztatom, amit bévül hord az ember. Hanem ha a felnőttkorban van egy kis második gyermekkor is valahol, akkor megengedhetem magamnak, hogy ezzel is eljártsszak, de nem engedem, hogy magam elől eltakarjam ezt a megtartó gondolatot. Megpróbálok úgy magam elé emelni, hogy a megtartó ereje ne csak az idegvégződésekre költözzön vissza, hanem a tartásba is.

Miképpen azt Határ Győző lényeglátóan megjegyzi Tamás Menyhért leglíraibb regénye kapcsán: „Huncutkás mosolygású, székelyes-pogányos mentalitás árad abból a bekezdésből is, amely egyúttal magyarázatot ad a *Vigyázó madár* címére – ilyen leírást ad kamasz fiának a katonaviselt apa az énekbeli-mesebeli darumadáról. »... Aszt mongyák, a gólyánál nagyobb, a feje teteje piros, ráérősen, uriasan lépdel. Ráérősen, de annál figyelmesebben. Vigyázó madárnak es nevezik, magasba nyújtott nyaka a legkülsőbb veszélyt es megérzi... (és amikor repül:)... akkor, akkor, kinyúlik, mint a lénia.« Mi magunk is megszívlehetjük ezt a székely életbölcsséget, amellyel az öreg bukovinai székely a maga széthulló világát szemléli, pedig már megmozdult alatta a föld: »Tudod, hogy van. Amikor a dongák hullani kezdenek, nehéz visszatenni az abroncsokat a hordóra.«”

A 2020-ban megjelent *Trianon szédületében* (Nap Kiadó) című verseskötetében, amint az a fülszövegben áll „emlékezik és eszmélt, hogy a megszenvedett idő ne merüljön feledésbe, továbbélőli eligazodjanak sorsukban, magyarázatot leljenek viseletes állapotukra, minden

A bukovinai kolostorok, amelyeknek a külső homlokzatait is festményekkel díszítették, 1993-ban váltak a világörökség részévé. Bibliai jelenetek a voroneji kolostorfalon

Bukovinai hegyi táj

változásra összerendezte félelmeikre, szorongásaira”. *Hadikfalva emlékoszlopára, 1786* című versének első két sora („Őrizd a szót / magadat őrződ”) rámutat arra a lírai felelősségérzetre, amelynek gyökere a székely származék-múlt.

– Tavaly júliusban, amikor a nyolcvanadik születésnapomat ünnepeltük egyik orvos barátom azt mondta, hogy neki Kazinczy Ferenc jut eszébe, amikor a nyelvi elkötelezettségem szóba került – mesélte Tamás Menyhért, amikor legutóbbi kötete kapcsán szót váltottunk. – Nyilván nem olyasfajta nyelvújításra célzott, amit Kazinczy művelt annak idején, hanem arra utalt, hogy én is igyekszem azokat a szavakat megmenteni, amelyek menthetőek és értékesek számomra. Ezt úgy fogalmaztam meg valamikor, hogy a hozott szó és viendő ige jegyében írok. A szülőföldről hozott szó engem az utolsó hangsúlyáig, mélységéig úgy köt, hogy ettől már szabadulni képtelenség, de hozzáteszem: nem is akarok. Ami számomra mentő szó, az az olvasónak esetleg megmentett szó lehet.

2012-es önvallomásában a költő így fogalmazott: „Egyedüli kincünk, kincsem az idegvégződés emlékezete: a hozott szó, a viendő ige, a bévül zengő ének. Ahogy első kötetem fülvállomásában írtam volt: apám a csönd tiszteletét hagyta rám, anyám romlatlan zsoldárait. Családom, rokonságom egyetlen nótafát sem tart számon. Miként és miért éppen bennem keresett menedéket az ének, valószínű felsebzett gyermekkorommal magyarázható, de az is lehet, hogy guzsalyas estéi ígéztek meg. Sose gondoltam, hogy végül is az odahagyott távolság avat íróvá. Budapestre kellett költözni, hogy hazalássak közösségemre, közösségem nyelvvilágára.”

A *Trianon szédületében* is számos költőtárs szólított meg Tamás Menyhért lírája jegyében. A Kalász Mártonnak írott, *Ha akkor* című versét így kezdi: „Ha akkor, fogva tartott szavak / idején találkoznunk, egészen / bizonyos, hogy kiszabadulunk / a falak fogsá-

gából, hanyattjátékainkat / az égig kacagjuk / karikás botunkkal addig kerepeljük / a házak léckerítését, / míg el nem illan mögülnk / a haragvás...” (Kalász Márton anyanyelvhez való viszonyát, akárcsak lírai életművének ívét kivételessé teszi az, hogy tízéves koráig jóformán csak német szót hallott odahaza, aztán első költeményeit mégiscsak magyarul írta.)

– Az ő szülőfalujába, Somberekre is kerültek bukovinai székelyek – mesélte Tamás Menyhért –, s az egyik gyermekkori játszótársam, a nagybácsikám lánya is köztük volt, és Kalász Márton azt mondta, tőle tanult meg magyarul. Ez így talán túlzás volt, de az egyértelmű, hogy a bukovinai székelyektől sokat tanult.

Illyés Gyula alakját ábrázolva Tamás Menyhért önmagának is felteszi a kérdést: „Keresem, s még sokan sokáig keressük a legkézenfekvőbbet: honnét, milyen mélyről forrásol a hűség, meddig köt, köthet magához a szülőtáj, fonatol hűtlene után, mint ahogy utánad is Párisig fonatolt...”

– Amikor megtudtam, hogy Illyés Tolna megyei, én ott jártam gimnáziumba Bonyhádon, huszonhat évesen minden bátorságomat összeszedve bekopogtattam hozzá Tihanyba, fogadott, és attól kezdve rendszeresen jártam hozzá. Nyitva volt az ajtaja. Ha kéziratot kértem a Népszava irodalmi mellékletének, mindig adott. Ő is érezte, hogy van köztünk között valami olyan azonosság, amit mindenképpen értékelt.

A múltból feltűnik Tamási Áron is, akinek Tamás Menyhért költővé és szépíróvá válásában, talán nem túlzás, meghatározó hatása volt. Nem véletlen, hogy az Ábel-trilógia teremtőjének szegezi a kérdést: „Mit tehet a vándor, ha evilági útja legmélyére, Erdélybe születik?” Tamás Menyhért zsenge ifjúként egy novellát mutatott meg Tamási Áronnak, aki bírálat helyett sétálni hívta őt. „Fölmentünk a hegyoldalba, megálltunk egy fa alatt, ránézett, és azt mondta: mindenről lehet írni, akár erről

a fáról is. A lehulló levélről is Csak azt kell láttatni, hogy ki ül a fa alatt, amikor leperdül a levél, és az alatta ülő honnan jött.”

– Egyből megértettem a mondanivalóját, mert a szavai mögött éreztem a jó szándékot, hogy a javamat akarja. Atyai szónak vettem a tanácsát, és később szorgalommal igyekeztem bepótolni mindazt, amit addig elmulasztottam – emlékezett vissza Tamás Menyhért.

Domokos Mátyás sorozatszerkesztő tudott kettőjük kapcsolatáról, talán ezért kérte föl Tamás Menyhértet, hogy a Nap Kiadó *In memoriam* sorozatában vállalja a Tamási Áron-kötet szerkesztését. Tamási naplójában akadt rá az 1956. november 4-ei feljegyzéseire. Megkapó sorokra lelt. Rögtön tudta, hogy ebből dráma születik. A *Tamási* című monodráma 2005 októberében hangzott el a Magyar Katolikus Rádióban, az író Lukács Sándor színművész testesítette meg. Ifjúságának egyik legkedvesebb olvasmányélménye, az Ábel Amerikában nyomán Tamás Menyhért forgatókönyvet írt Mihályfy Sándor felkérésére.

– Senki sem vette észre, hogy a cselekményt megtoldottam egy szép résszel, ami a regényben nincs benne – beszélt munkamódszeréről Tamás Menyhért. – Arról szólt, hogy hány meg hány ember tűnik el Amerikában egyszer s mindenkorra bányákban vagy egyéb helyeken, ahogyan azt Agárdi Gábor elmeséli az egyik jelenetben. Ezzel kívántam érzékeltetni azt, hogy a rengeteg kivándorló közül nagyon sokan odavesztek, és Ábel sorsa ebben a vonatkozásban is kivételesnek mondható. Erre a toldásra felhatalmazva éreztem magam, mert addigra már megismertem Tamási gondolatmenetét, nyelvi fordulatait, és korántsem tettem erőszakot a történeten.

Az új kötetben egy teljes ciklus, a *Trianonstrófák* tiszteleg az első világháborút lezáró békediktátum okán megnyomorított lelkek előtt. Aki ismeri Tamás Menyhért életművét, az számos költeménye címét sorolhatná fel, amelyben rejtve, búvópataként felbukkan a Trianon okozta tragikum.

Összegzésképpen pedig kapjon szót Sütő András, aki 1985-ben imigyen méltatta őt költői estje elé írott ajánlásában: „Tamás Menyhért íróként, költőként nem a felejtés embere. Nosztalgia kínozná tán a fájdalom labirintusában vándorolva? A szenvedés kéje kapta volna el krónikás hajlamát? Én úgy gondolom inkább, hogy a kimondás kényszere mellett, a tisztázás szándéka közben minden igazi művész örök vágya munkál benne: egyenrangú testvérként odaültetni népét az európai népek családjába, a közös szenvedés jogán. Olyan időben, mikor akad még történész, aki Mohácsot a Dunavölgye pozitív eseményeként képes értékelni: erre a tisztázó és hiteles – hisz család-történetileg ellenőrizhető – vallomásra is nagy szükség van. Népek közötti igaz találkozás csak ott lehetséges, ahol más-más ajkúak fölismerik egymást a közös szenvedésben is.”

KÖNYVTÁRAINK A PANDÉMIA IDEJÉN

Könyvfutár

A debreceni könyvtár

A szentesi városi könyvtár

Könyvtárosok
pandémia idején

A megyei könyvtár Szentendrén

A pandémia magyarországi megjelenésével párhuzamosan, 2020 márciusától kíséri figyelemmel az Országos Széchényi Könyvtár és a Könyvtári Intézet a koronavírus-járvány könyvtárakra gyakorolt hatását. Honlapjaikon számos cikk elemzi a nemzetközi és a hazai helyzetet, rendszeres frissítésekkel követve nyomon a változásokat is. 2021. január végéig az OSZK közel *hét*száz

intézmény megkérdezésével végzett reprezentatív kérdőíves felmérést a hazai könyvtárak járványhelyzethez való alkalmazkodásáról, megkeresve a határon túli magyar közösségeket szolgáló könyvtárakat is.

Az átmenetileg bezárt magyarországi könyvtárak megszokott szolgáltatásait a helyzethez igazítottan teszik elérhetővé, emellett új szolgáltatásokat is kifejlesztettek. A könyvtárak

több mint nyolcvanöt százaléka vezetett be legalább egy újítást az elmúlt időszakban, a legtöbb hazai könyvtár akár több területen is bővítette szolgáltatási palettáját. Ez utóbbi megállapítás igaz a megyei hatókörű városi könyvtárak közel kilencven, a városi könyvtárak nyolcvan, a felsőoktatási könyvtárak hetven, valamint a községi könyvtárak és az országos szakkönyvtárak több mint ötven százalékára.

Hangsúlyt kapott a digitális tartalmak és az online szolgáltatások használatának megkönnyítése, az utóbbi esetében az online beiratkozás lehetősége, a könyvtári tagság ingyenes meghosszabbítása és a kölcsönzési szabályok rugalmasabbá tétele. A köznevelés és az oktatás támogatására új tájékoztatói formák születtek: üzenetküldő platformok, chatreferenz szolgáltatás, e-mailes, telefonos segítségnyújtás szakdolgozatíráshoz, irodalomkutatáshoz. A távoktatáshoz segítséget nyújtó linkgyűjtemények, tudástárak jöttek létre, több helyen megkönnyítették az előfizetéses adatbázisok igénybevételét. Az online gyűjtemények, virtuális kiállítások száma megnőtt.

A könyvtárak és közösségeik a virtuális térbe költöztek: számos helyszínen online tartották meg a könyvtári rendezvényeket, az olvasásnépszerűsítő klubfoglalkozásokat, közösségépítő alkalmakat és játékokat. A művészetet és kultúrát kedvelők videós könyvismertetéseket nézhetnek, mesefelolvasásokat követhetnek, zenei programokon, író-olvasó találkozók, ismeretterjesztő előadásokon vehetnek részt, podcast felvételeket hallgathatnak.

A közkedvelt könyvkölcsönzési lehetőség sem szünetel: számos könyvtár alakított ki külső könyvtárvételi pontot, illetve házhoz szállítási szolgáltatást. A megyei hatókörű városi könyvtárak és a fővárosi könyvtárak mintegy ötven százaléka vállalja szükség esetén a könyvek házhoz szállítását. A kisebb települések könyvtárainak nagyjából kétharmadában van lehetőség külső átvételi ponton hozzájutni a könyvekhez és egyharmadában lehet házhoz szállítást kérni.

A könyvtárakban ügyelnek az olvasók egészségére és segítik a hiteles információáramlást: a könyvtári dolgozóknak kötelező a maszkviselés, a kéz- és felületfertőtlenítés, a távolságtartás. A kölcsönzésből visszakérülő dokumentumok legalább hetvenkét órás karanténba kerülnek. Számos könyvtár közzéteszi online csatornáin a friss járványügyi rendelkezéseket és a megelőzésére szolgáló tanácsokat is.

◆ Weltler Ildikó

Országos Széchényi Könyvtár

HANGTÁR AZ OSZK-BAN

Blaha Lujzától a rock and rollig

A magyar kultúra napján, 2021. január 22-én indította el az Országos Széchényi Könyvtár legújabb online oldalát Hangtár néven, amelyen mintegy százötven órányi archív hanganyag hallgatható meg, több mint kétezer-hatszáz felvételnek köszönhetően. A könyvtár a Színháztörténeti és Zeneműtárban őrzött gramofonlemez-gyűjtemény anyagából válogatta össze a „kezdőcsomagot”, és a repertoár folyamatosan bővül.

Abő fél éven belül immár ötödikként indult online tartalmi szolgáltatással több szempontú keresőrendszer áll az érdeklődők rendelkezésére: a böngészni vágyók tíz kategória közül válogathatnak. A tájékozódást gazdag tárgyszókészlet, részletes bibliográfiai adatok és jó minőségben digitalizált címketűk segítik.

Az összeállítás fókuszában a zenei műfajok állnak – a klasszikus zenei hanganyagokon túl az operett, sanzon, tánczene, katonadal, korai dzsessz, magyar nóta, népzene klasszisa is helyet kaptak a válogatásban.

Az eddig csupán a könyvtárban kutatható dokumentumok hat évtized magyar vonatkozású hanglemeztörténetét ölelik fel: magyar szerzők műveit, illetve előadók felvételeit tartalmazza, amelyek az 1904 és 1962 közötti időszakban jelentek meg hazai gyártású vagy külföldi lemezeken. Maguk a felvételek 1902 és az 1950-es évek vége között készültek, de nem csak Magyarországon, hiszen a magyar előadóművészek régen is rendszeresen készítettek hanganyagokat külföldön, például a két világháború között Németországban vagy 1950 után Csehszlovákiában.

Az eredeti hangdokumentumok a könyvtár több mint *százezer* könyvtári egységét magában foglaló hangarchívumában található. Mi-

vel a Magyar Rádió szomszédságában elhelyezett egykori hangzógyűjtemény a rádió 1956. októberi ostromakor szinte teljesen megsemmisült, a jelenleg itt őrzött, hetvenezer darabból álló sellaklemez-kollekció csak kis részben származik kötelempéldányokból.

A gyűjtemény a nemzeti könyvtár tudatos beszerzési tevékenységének köszönhetően a XXI. század első évtizedeiben alakult ki, a három legjelentősebb magyarországi magángyűjtemény megvásárlásával és ajándékozás útján. A jelen válogatásban Kovács József tekintélyes hanglemezhagyatékából és kisebb magánkollektiókból származó dokumentumok, valamint az 1957 óta beérkezett kötelempéldányok hanganyagai kereshetők. Az adatbázisban a hazai hanglemezyárak mellett böngészni lehet olyan, nemzetközinek mondható lemezcégek kiadványai között, mint a The Gramophone Company (His Master's Voice), az Odeon, a Columbia, a Deutsche Grammophon (Polydor).

A honlapon többségében 1926 utáni, már mikrofonnal készült – így jobb minőségű – felvételek hallgathatók meg, de a korai, akusztikus hangrögzítési eljárással rögzítettek is képviseltetik magukat, köztük legkorábbiaként azok, amelyek a legendás Blaha Lujzával készültek 1902-ben Budapesten. E

Blaha Lujza
1900 körül

Blaha Lujza

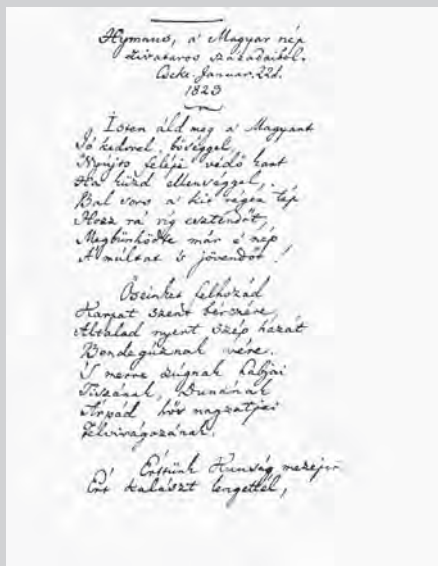
korai hangfelvételek olyan korszakból szólnak hozzánk, amelyben a gramofonlemez még új médiumnak számított. A XIX. század végén megjelenő, széles körben a két világháború között elterjedő gramofon alapvetően változtatta meg a zenehallgatási szokásokat, a közízlést, és hatással volt a társas életre.

Az adatbázis bővítése folyamatos; elérhetősége a <https://hangtar.oszk.hu/> oldalon.

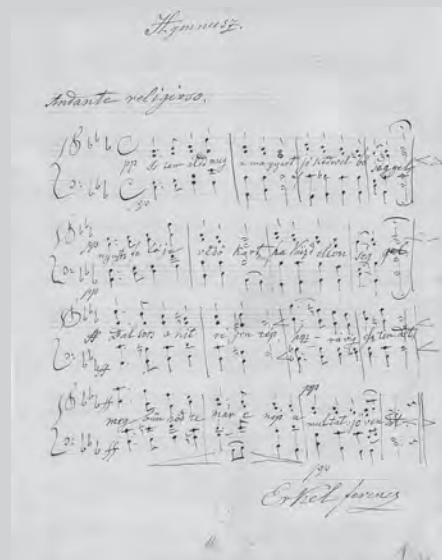
◆ Welter Ildikó

NEMZETI IMÁDSÁGUNK

Nemzeti imádságunk a magyar himnusz, mindenkori összetartozásunk szimbóluma. Kölcsy Ferenc költői remeke, a Hymnus megrendítő soraihoz Erkel Ferenc szerzett drámai zeneművet ugyan-csak Hymnus címen – s így, a kettő együtt válhatott a magyarság oltalmazott kincsévé. A kézirat vers és a zenemű kottapéldánya is az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményében található, ahol ereklyeként őrzik őket.

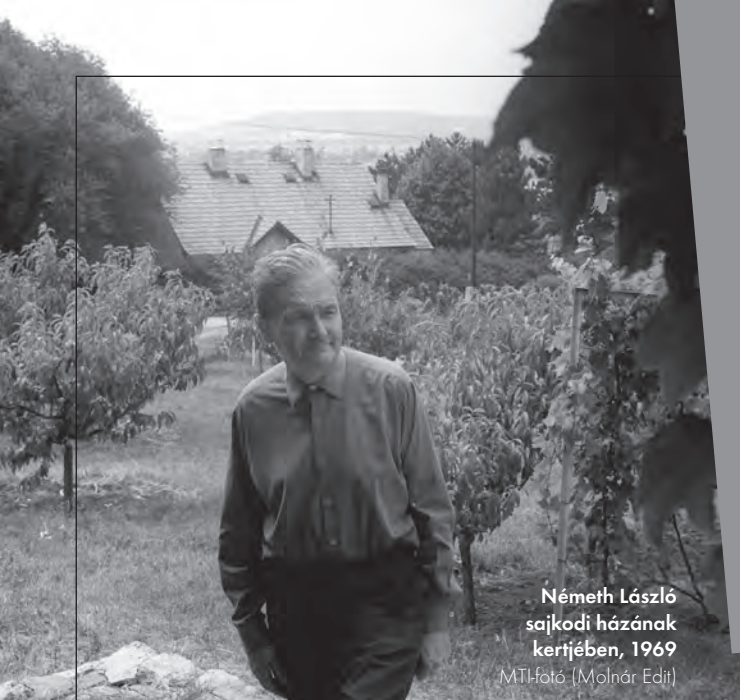

Kölcsy Ferenc: Hymnus,
a vers autográf kézírata

Erkel Ferenc: Hymnus, a zenemű
kottájának autográf kézírata

„Az én szárnyam a betű...”

Németh László
sajkodi házának
kertjében, 1969
MTI-fotó (Molnár Edit)

A vásárhelyi leánygimnázium
előtt lányaival, Judittal és Ágnessel,
1968 Fotó: Kis Sámuel

Illyés Gyula gratulál Németh Lászlónak, 1971 MTI-fotó

Az író az unokájával, 1956 MTI-fotó

Németh László
a sajkodi kertben
az unokáival
kártyázik, 1969
MTH-fotó (Molnár Edit)

120 éve született Németh László

Bizony, nem hiábavaló számon tartanunk az évfordulókat szellemi életünk tartományában, irodalmi létünk berkeiben sem. Hiszen a jövőnket is meghatározó maradandó alkotásokra s kiváló alkotóikra irányítja gyakorta szétziláló figyelmünket. A Petőfi Irodalmi Múzeum honlapjának évfordulós naptára nagyon is segít ebben, emlékeztetve egyúttal morális tartozásunkra is, múlhatatlan műveiket ránk hagyakozó elődeinkkel szemben. Jómagam is itt fedeztem fel Németh László író születésének 120 éves jubileumát, holott nagy hatású írásművészetével mindig is lenyűgözött. Ez alkalommal kivételes ismertetőt adunk közre pályájáról: Németh Ágnes, az író lánya és Gál Mihály beszámolója alapján követhetjük kronológiai pontossággal életútját. (Sághy Ildikó szerkesztő)

Fiatalkora (1901–1919)

Németh László 1901. április 18-án született Nagybányán. Édesapja, a Mezőszilasról származó Németh József földrajzot és testnevelést tanított a város gimnáziumában, édesanyja, Gaál Vilma háztartásbeli volt. 1903 januárjában édesapját áthelyezik Szolnokra, 1907 tavaszán Budapestre, ahol a Fazekas utcába költöznek. Németh József a Toldy Ferenc utcai főreáliskolában tanított, Németh László az év őszén a Medve utcai elemiben kezdi meg tanulmányait. Ettől kezdve a nyári szünidőket a család többnyire Mezőszilason tölti, ami nagy hatással van a pesti gyermekre. 1911-ben a Bajnok utcába költöznek, Németh László a Bulyovszky utcai reáliskolában folytatja a tanulmányait, ami nem jelent nehézséget számára. Egy iskolai kiránduláson megismerkedik Oszoly Kálmánnal, diákévei legjobb barátjával.

1914 nyarán a Németh család Velencébe utazik, itt éri őket a trónörökös meggyilkolásának híre. A mozgósítási parancsra édesapja azonnal bevonul. Mivel édesanyjával nem zavartalan a kapcsolata, apja hiányát nagyon megérzi. Németh József 1915. február 1-jén hadifogságba kerül, ahonnan csak 1921-ben tér haza. Németh László 1917 szeptemberében átiratkozik a Toldy főreáliskolába, itt mélyül el barátságuk Oszoly Kálmánnal. Életében először veszi körül jó szellemiségű társaság, részt vesz az önképzőkör munkájában, első írásait itt mutatja be. Ekkori gondolatairól Oszolyval folytatott levelezése ad képet, ő lesz első olvasója, kritikusa. 1918 nyarán Nagybányán jár; hazatérve Gödöllőn megismerkedik későbbi feleségével, az akkor tizenhárom éves Démusz Gabriellával, Ellával; titokban levelezni kezdenek. 1919-ben féltékenységre próbálkozik, de a fegyver nem sül el. Kapcsolatuk ekkor megszakad.

A háború elvesztése után egyik, Oszoly Kálmánnak írt leveléből megismerhetjük hangulatát, amely jövőjét is előrevetíti, s az országhoz, hazához való hitvallásának tekinthető.

„Rengeteg keresőséget hoznak az utóbbi napok. Oda az ország, és én most kezdem érezni: mit jelent Európa utolsó, rabszolgá országában élni. Nem tudom, mi nagyobb bennem: az ántánt gyűlölete vagy a saját tehetetlenségünk fölötti kétségbeesés. Hány és hány embertől halljuk, hogy amint lehet, külföldre vándorol, épp a teltszájú hazafiak hagyják legelőször cserben az országot. Mennyien és milyenek maradunk itt? És lehet-e dolgoznunk, szabad-e remélnünk?

Nem áll-e az anarchia szélén az ország? Nem kell-e föláldoznunk minden készletünket, és milyen alapon kapunk új készletet? Mivel fizetünk meg? Az utódaink rabszolgaságával?

Nem tudom, mi a terved: maradsz vagy megy? Én fönttartom ígéretemet: megyek professzornak, és ha nem lesz szükség professzorra, nevelősködöm, körmölök, és ha nem lesz szükség írnokokra, beállok gyári munkásnak. Mindegy. Mindegy. Ettől a rögtől nem válok meg semmiért. Csinálok, amennyit lehet; csinálom jól-rosszul, dolgozok, de itt élek, és magyar búzán élek. Most még jobban szeretem az én nyelvemet; Petőfi, Arany, Ady nyelvét, mint valaha, mert éppen az én népem lesz az egyetlen nép, amelyik csak a nyelvében élhet. Én az utamon maradok. Nos, állod-e a sarat, Osóm? Két embernek barátságosabb a vándorlás, mint egynek, ha közelségük melegséget és nem utálkodást jelent.”

Írói avatnak (1919–1926)

Az elkövetkezendő években élete legsumorúbb időszaka következik. Felvételizik a bölcsészkarra, ami a kommün alatt nagyon leromlott, ezért átiratkozik az orvosi karra, ott szerez diplomát 1925-ben. 1923-ban már nagyon magányos és letört fiatalember volt. Idegi problémákkal küszködik, de az írást nem hagyja abba. Ebben az időben felveszi a kapcsolatot Szabó Dezsővel, aki megállapításainak nagy részét igaznak, élesen ítélő erejűnek tartja.

Egyik unokatestvére révén tudomást szerez

Az érettségi képe, 1919

róla, hogy Ella már menyasszony, de addig nem akar oltár elé állni, amíg vele még egyszer nem találkozik. Németh László a következő héten Gödöllőre megy, ahol egy rövid séta során újra egymásra talál. Ella azzal bocsátja el vőlegényét, hogy „hosszabb útra igazabb társat talált”. Németh László az elkövetkező két évben Ella kedvéért még az írást is elhanyagolja. 1925-ben egy kirándulás alkalmával észreveszik, hogy a *Nyugat* novellapályázatot hirdet. Ella rábeszélésére előkeresi egy régi írását, és *Horváthné meghal* címen beküldik a pályázatra. Az esküvő előkészületei miatt elfelejtkeznek róla. December 17-én Németh László az *Újság* könyvtárában a *Nyugat* friss számának címlapján Gorkij neve alatt a sajátját pillantotta meg, a *Horváthné meghal* első helyezésétől ötmillió pengős pályadíjat nyert. Szülei tiltakozása ellenére december 26-án összeházasodnak, Bécsbe mennek nászútra. Németh Lászlót elkapja a hév, onnan ír lelkes levelet Osvát Ernőnek, hogy „a magyar szellemi élet organizátora” akar lenni, ami ellenérzést vált ki a *Nyugat* szerkesztőjéből, hiszen akkoriban ő volt a szellemi élet irányítója.

1926-ban fogorvosként kezd dolgozni, amit nem szeret, s nem is érzi magát tehetségeseznek benne. Megszületik kislányuk, Gabriella. Ekkor dönti el, hogy a magyar fiatalok, az új nemzedék segítőjeként kíván tevékenykedni, lemond az alkotásról, és a kritika felé fordul. Ettől kezdve életét az irodalom határozza meg.

Ember és szerep (1926–1932)

Németh László az igazának érzett Magyarországot pályájának első hat évében irodalmi tanulmányokban kísérte meg felmutatni. Áprily Lajosnak ezekről az évekről egy bemutatkozó levélben így számol be: „Elmer orvosnak készültem... de a házasságom s az a váratlan incidens, hogy a *Nyugat* 1925-ös novellapályázatát megnyertem, író-fogorvos-sá zökkentett. Írás a küldetés, fogászkodás a kenyér. Legszívesebben novellákat és verseket írnék, de látom, kell valaki, aki mint kritikus hadakozzon az új szellemet jelentő fiatalokért. Eleinte a magyar irodalomról iparkodtam ezt az új tartalmat kiérezni...” Ady, Móricz, Babits mellett többek között Erdélyiről, Reményikről, Szerb Antalról, Tamásiról is írt tanulmányt. E korszak írásai közül a legmaradandóbb nyomot az olvasókban mégsem ezek, hanem a szépirodalmi munkák hagyták. Első regényét, az *Emberi színjátékot* huszonhét évesen írta, a *Napkelet* folyóirat közölte folytatásokban.

Nemsokára Babits, a *Nyugat* főszerkesztője kereste fel, és hívta a *Nyugathoz* társszerkesztőnek. Erdélyiről, Pap Károlyról, Illyésről, Szabó Lőrincről, Halász Gáborról írt a *Nyugatra* tanulmányt. Még legalább tíz-tizenkét írot akart bemutatni, amikor Babits a sorozatot váratlanul beléfojtotta. (Ennek oka az volt, hogy Németh László nem akart Török Sophie-ról, Babits feleségéről írni. A *Tanú* létrejöttében ennek a szakításnak lett a következménye.)

„Az a törekvésem, hogy kortársaimból az új Magyarországgért küzdő kerekasztalt hozzak össze, igen hamar hatalmas ellenfeleket támasztott...” Németh László rájött, hogy az íróvilágban szekértáborokhoz kell tartozni, s elvárják, hogy kritikáiban a táborot szolgálja. Ezért visszavonult a szépirodalomba. Első kislánya halála után kezdett hozzá *Gyász* című regényéhez, négy-öt nap alatt első drámája, a *Bodnárné* is elkészült. Ekkor jelent meg Gulyás Pál tanulmánya a *Protestáns Szemlében*, aki a magyar ifjúság új orientációját látta benne, és önálló folyóirat elindítására biztatta: „Közben alakult ki a terv, hogy független, magam írta folyóirattal álljak a közönség elé...” „Lehetetlenre vállalkoztam: a szellem embeireiből... akartam független pártot szervezni.”

A harmincas-negyvenes években öt lánya született: Magda, Judit, Ágnes, Kata, Csilla. Kata – akinek Móricz Zsigmond volt a keresztapja – másfél éves korában rövid betegség után meghalt.

A Tanú évei (1932–1937)

1932. augusztus végén jelent meg a *Tanú* első száma. A folyóiratot azért indítja el, hogy gondolatainak szabad fóruma legyen, segítsen olvasóinak a világ dolgaiban tájékozódni, s nemzeti önismeretüket növelje. A politikát az első számból kihagyta. Hitler uralomra jutása után azonban már olyan címekeket találunk a folyóiratban, mint *Reform*, *Pusztulás*, *Új politika*, *Káté*, *A Magyar Rádió feladatai*.

Szilveszter Németh Lászlóéknál: Németh László, Illyés Gyula, Babits Mihály, Farkas Zoltáné, Németh Lászlóné, Török Sophie, Erdélyi József, 1930

A *Debreceni Káté*ban kérdés és felelet formájában fogalmazza meg, mit kell tennünk, s végső konklúziója az, hogy minél műveltebbek, súlyosabbak leszünk magunk, annál közelebb csúszik felénk Európa súlypontja. A világválság miatt a nyomor az országban sohasem látott méreteket öltött. Némethben ekkor fogalmazódott meg, hogy ahol ilyen nagy a szegénység, ott nem elég az írás, példa is kell mögé, „Ilyen nyomorult, pusztuló népnek írója csak szegénységben élhet”. Felesége azonban, miután a három gyerekkel egyre nehezebben kapott lakást (három év alatt hatszor költöztek), ekkor határozta el, hogy saját otthonuk lesz. Kölcsönökből felépíttette a Törökvész úti házat, amit férje sosem bocsátott meg neki. Erről írta a *Bűn* című regényét és a *Villámfény* című drámáját. Ekkoriban *Magyarok Romániában* című útirajza miatt a rendőrségre is beidéztek.

A történelem árnyékában (1937–1944)

1937-ben hétkötetesre tervezett regényciklusba kezdett *Utolsó kísérlet* címen, amelyből végül csak négy készült el (*Kocsik szeptemberben*, *Alsóvárosi búcsú*, *Szerdai fogadónap*, *A másik mester*). A ciklus félbemaradásába feltehetően belejátszott, hogy belekeveredett a politikába, Hitler előretörése, és hogy az országban egyre többen fedezték fel német származásukat. Ez ellen írja 1939-ben *Kisebbségben* című munkáját. Számos kijelentését félreértették jobbról és balról egyaránt, e műve többet foglalkoztatta az embereket, mint a többi írása együttvéve. 1940-ben megjelent *A minőség forradalma* Püski Sándor kiadásában, amely a *Tanú*ban írt tanulmányok nagy részét tartalmazza. 1940 decemberében Móricz Zsigmond átvette a *Kelet Népe* szerkesztését, kérésére Németh csatlakozott Móriczhoz, s ettől kezdve szellemi honvédelemre rendezkedett be. Cikkeiben rögtön ki is alakítja a frontokat, amelyeket két éven keresztül tartani

próbál: „»Ágak és gyökerek«: ha a német, angol vagy orosz győzelem önt el bennünket, nekünk védeni kell karakterünket, az utolsó évek vívmányait. – »Kiforgatnak múltunkból«: a gyarmati néppé süllyedő magyarság már-már öntudata maradványait is elvesztette...”

Püski Sándor ötlete volt, hogy az új kiadványaival összetoborzott olvasók javát nyári táborozásra hívja meg. Két találkozási sor 1942-ben és 1943-ban. Az első szárszói beszéd, a rögtönzött, Németh László szerint sokkal szebb és jelentősebb volt. A németek akkor indultak a Volga felé, s itt, messze a hátuk mögött egy kis nép háromszáz fiában rögzíteni kívánja, hogy akármit hoz a történelem, ő mit akar, s amit rászabnak, mihez igyekszik erejéhez mérten formálni. Ez a beszéd nem maradt fent. A sztálingrádi csata után, 1943-ban Püski Sándor egy új szárszói konferenciára készült, amelynek mások lettek a hangadói (Erdei Ferenc, Nagy István, Kovács Imre, Darvas József). A vád, hogy most megijedt, érlelte meg Némethben, hogy igenis elmegy a konferenciára.

A jövő vezetőkarába bekerülőkhöz intézte szavait: arra vigyázzanak, hogy a szabadság, amit hoznak, valóban a magyarság felszabadítása legyen. Legyen gondjuk arra, hogy a nemzet keze be ne véreződjék. A szocialista forradalom színe alatt is érvényesülhetnek fasiszta erők, elpusztulhatnak nagy értékek. Végül bátorította az ott lévő értelmiséget, ne higgyék, hogy ők utolsó lógósai a jövőnek. Az értelmiség az az osztály, amelyben előbb-utóbb mindnek föl kell oldódnia. Erdei Ferenc megkérdezte, mit ért ő harmadik oldalon. „*Tegyük fel, válaszolta, hogy van Új-Guineában egy párt, amely azt vallja, hogy Új-Guineának az angolokénak kell lenni. A másik szerint Új-Guinea csak a hollandok alatt lehet boldog. S most föláll valaki, s azt kérdezi: Nem lehetne Új-Guinea az itt lakó pápuáké? Hát ez a harmadik oldal.*”

1944. március 19-én a németek megszállták Magyarországot. Ettől kezdve a letartóztatástól félve Illyés Gyulával együtt bujkáltak, valóságos véd- és dacsövetségben. A háború alatt házukat, holmijukat szétlőtték, Németh László könyvtárát ellopták. Püski Sándor a családot Békésre menekítette. Németh Lászlót egy hét múlva bevitték a rendőrségre kihallgatni.

Az óraadó királysága (1944–1949)

Világossá vált számára, hogy könyvei nem jelenhetnek meg, ezért egyetlen vágya egy becsületes állás lett. Több próbálkozás után Hódmezővásárhelyen fogadták be óraadó tanárnak. Nagyon szeretett tanítani, diákjaival jó kapcsolata alakult ki. Családja így szétszakadt, felesége a két kisgyerekekkel Békésen maradt, a két nagy a Baár-Madasba került internátusba. Ez volt a második nagy törés életében, magatartása is megváltozott, a harcos Németh Lászlóból pedagógus lett. Azt hitte, ha lehúzódik a mélybe, kikerülheti a támadásokat. Ennek ellenére Domokos Mátyás szerint a vásárhelyi évei alatt legalább harminc komoly támadás érte. Közülük a legsúlyosabb a Magyar Rádióban Schöpflin Gyula által elhangzott (melyben kútmérgezőnek nevezte), de talán még veszélyesebb volt az a vád, hogy a Magyar Testvéri Közösség összeesküvésének ő volna a szellemi támogatója. Vásárhely igazi menedéknek bizonyult számára, mindenki tiltakozott a vádaskodások ellen.

1946 júniusában lakhatóvá teszik a Törökvész úti házat, augusztusban a család Békésen élő része felköltözik Budapestre. 1947 őszén felesége, Illés Endre és Illyés Gyula segítségével megjelent az *Iszony* című regénye. Ekkor írja Illyésnek: „leveled »egy boldog napot jegyzett az én életem évkönyvében«... Ennek a műnek a létrejötté, ha csakugyan jó, nem az én érdemem.

A vásárhelyi leánygimnazistákkal a 30 éves találkozó, 1968

Fotó: Kis Sámuel

Móricz Zsigmond parancsolt rá a megírására... te zaklattál, hogy torzóban ne maradjon, s Illés Endre küzdötte ki a megjelenését.”

Az *Iszony* sikere után úgy tűnt, a számára meghagyott rés a regényírás lesz. *Őrültek* címen kezdett regényt fogalmazni vásárhelyi háziasszonyáról, amely később *Égető Eszter*ként látott napvilágot. Eszter fáradhatatlan édenalapító, apjával, férjével, fiával tesz rá kísérletet, már-már eléri a boldogságot, csupán egyetlen hajszál választja el ettől, az emberi természet – az örültség.

Gályapadból laboratórium (1949–1955)

1949-ben eladják Törökvész úti házukat, és egy Szilágyi Erzsébet fasori örökklásba költöznek. A fordulat évében megkezdődik igazi kálváriája: annak ellenére, hogy már az újságban is megjelent, nem kapja meg a Baumgarten-díjat. A Révai Kiadó elkezdte nyomni az *Égető Eszter*t, ám miután Horváth Márton egyik beszédében megátalkodott ellenségnek nyilvánítja, leállítják a kiadást. Megélhetésük veszélybe kerül, Németh fordításból tartja el családját, felesége kávéfőzőnként dolgozik. Tízezer oldalt fordított orosz, cseh, lengyel, német, angol, norvég nyelvből. Ma is forgalomban lévő *Anna Karenina*-fordítása csak Veres Péter közbenjárására jelenhetett meg. Ez volt az az időszak, amikor fel akarták számolni az értelmiséget.

1952-ben váratlanul József Attila-díjat kap. Valószínűleg ennek hatására a Nemzeti Színház felkéri a *Galilei* című dráma megírására. 1954-ben és 1955-ben is kitézik próbára az elkészült darabot, Major Tamással, illetve Bessenyei Ferencsel a főszerepben. Kemény harc folyik a színház és Németh között, a szerző vissza akarja kapni a darabot, míg a színház további változtatásokat kér. 1954 márciusában írja: „Azt hiszem, megfejtettem a számomra oly érthetetlen változtatási kívánságokat értelmét... Amit én úgy fordítok le magamnak, hogy a tizenkét papi ruhát hordó szereplő közül egynek sem szabad rokonszenvesnek maradni.” A vitában elhangzott, hogy Galilei Németh László, az inkvizíció az Államvédelmi Hatóság. Ilyen körülmények között kapta meg életre szóló betegségét, a hipertóniát, amit barátja, Vekerdi László segítségével igyekszik kezelni. A nyomás olyan nagy volt rajta, hogy a feszültséget drámaírásban vezette le, gyors egymásutánban elkészül a *II. József*, a *Petőfi Mezőberényben* és a *Szörnyeteg*.

'56 után (1955–1961)

1955 júliusában leköltözött Sajkodra. Elhatározza, hogy összeszedi az *Égető Eszter* szétszórt kéziratait. 1956-ban, a beköszöntő enyhülés idején, hét év után a kötet elindulhat a nyomdagép felé, és megjelenhetnek a *Történeti drámák*. Közben számos folyóirat is jelentkezett, amelyeknek a *Megmentett gondolatok* ciklusból adott részleteket közlésre. Végül sor került a *Galilei* bemutatójára 1956. október 20-

án, a Katona József Színházban. Ezután Szegligetre utazik pihenni, itt éri a forradalom híre. Nyomban ír egy cikket az írói szabadságról, amelyet postára ad, ám az elveszett. Feljőve Pestre három írást publikál (*Emelkedő nemzet, Pártok és egység, Nemzet és író*). November 4-e után nem mer otthon maradni, családtagoknál, ismerősöknél húzódik meg. Magda lánya és férje búcsúzás nélkül disszidálnak. A család megint szétszakadt. Németh László állapota szükségessé teszi, hogy befeküdjön a balatonfüredi kórházba. 1957. március elején megérkezik az értesítés, hogy vegyen részt a Kossuth-díj kiosztásán. A többi díjazott, többek között Szabó Lőrinc, Fülep Lajos, Kodály Zoltán, Timár József, Kiss Manyi, Borsos Miklós mind az eddig félreállítottak közül került ki. A kormányzat e névsorral is bizonyítani akarta, hogy az értelmiség támogatja a rendszert. Egyedül Németh László nem ment el az ünnepségre, a kitüntetés felesége vette át, az ötven ezer forintos díjat a vásárhelyi gimnáziumnak adta. Ugyanakkor megkérte Basch Lórántot, támogassa a börtönben levők családtagjait.

1958 júniusában levelet kap Kállai Gyulától, melyben arra kérik, a párt elméleti munkaközösségének népi írókról szóló állásfoglalását olvassa el, és észrevételeit küldje el. Részlet a hagyatékban maradt fogalmazványból: „Tisztelt Kállai Elvtárs! A tanulmány... amelyet volt szíves utánam küldeni... sajnálattal látom, az én számomra nem tervezet... hanem ítélet, amelyhez alkalmazkodnom kell... kiállok a magyar írók sorából...” Érdekes módon ennek ellenére társadalmi drámái megjelenhettek.

1959. május 10-én egy küldöttség, amelynek tagjai eddig leginkább támadták, meghívták az írószövetség szervezőbizottságába, és egyben a minisztérium képviselője felkérte, utazzon ki Moszkvába. Keresztury Dezsővel megtanácskozták, Németh úgy gondolta, talán segíthet az országnak, ha kimegy. Keresztury egyetértett vele. 1959. szeptember 14-én Király István és felesége társaságában indultak útnak. Hazajövetelüket követően megmászított cikkekben számos támadás érte. Visszahúzódik Sajkodra, a Bolyai-témával foglalkozik. Megjelenik a *Változatok egy témára* című kötet, amely tanulmány és dráma formájában is feldolgozza Bolyai János és Farkas életét.

„a zárka itt van körülöttem” (1961–1963)

Az 1962-es évvel az utolsó optimista periódus is lezárul az életében. Nem túl jó politikai érzékét bizonyítja, hogy ekkor kezdett hinni abban, a marxista szocializmus talán a forradalom tanulságai alapján átalakulhat az általa „minőségi szocializmusnak” nevezett rendszerré. Ebben az évben tizenhét év után újra megjelenhet *Sajkodi esték* címmel egy tanulmánykötete.

Aczél György felkéri, vesse papírra a rend-

Németh László a lányával, Ágnessel és az unokájával, Till Ágnessel, 1965

szer kultúrpolitikájának bírálatát. Németh a kritikát nem vállalja, de hosszas huzakodás után ígéretet tesz, megírja, mit tenne, ha ő lenne a miniszter. Úgy érzi, nem tagadhatja meg a kérést, mert az, hogy munkája sokakéval együtt ötven év távlatából eredményesnek látszik-e majd, nem kis részben a kultúrpolitika akkori irányítótól függ. Tanulmányában részletesen foglalkozik az oktatás, a tájékoztatás, az esztétika, a nevelés, a műértés, a színház, a film problémáival. Természetesen, amikor az irodalmi élet problémáihoz ér, következnek a veszedelmes mondatok: „Próbáljon egy magyar író úgy írni a maga társadalmáról, mint Stendhal vagy Turgenyev. Még csak nem is azt mondják, hogy a meghaladt kritikai realizmus, hanem hogy az ellenség hangja szól belőle... »mert töletek valami mást várunk«, mondják a vezetők. Ez a »valami más« azonban micsoda? Ha egy kicsit megvakarjuk: politikai tanpróza... nem tudjuk, milyen tökéletes volt a cárizmus irodalmi rendőrsége... de ha művük minden merészebb soráért olyan harcot kellett volna vívni az erre tartott, még jó, ha csak gyáva lektorokkal, úgy a klasszikus orosz írók is kimerültek volna... (...) A szocializmusnak kétségtelenül legnagyobb gyengéje, mondhatnám, Achilles-sarka, hogy az irányítók, azzal, hogy szocialistának vallják magukat, de nem azok vagy egyszerűen nem alkalmasak a betöltött szerepre: óriási hatalmat kapnak mások tönkretételére.”

Az írás végül csak 1986-ban jelenhetett meg, huszonnégy évvel keletkezése után, a *Valóság* júniusi számában. (Ebben az évben több mint száz írás jelent meg róla, s csak egy foglalkozott a „miniszterlevéllel”.) Németh László életében ez volt a legnagyobb törés, ettől kezdve még télen is Sajkodon maradt, s visszatért a szépirodalomhoz. Befejezi a *Nagy család* című drámáját, megírja a Gandhiról szólót. Komolyan foglalkozik az öngyilkosság gondolatával. Szerencsére elfogadja Gandhi tanítását: az életet „feláldozni csak bizonyos kivételes körülmények közt szabad: amikor valami nagyobb értéket véd, teremt annál, amit megvalósíthat”.

A hanyatlás mérlege (1963–1965)

1963 októberében, majd decemberben szemében üvegtesti vérzések lépnek fel. Ebből igazolni látja, hogy készülnie kell a hipertónia szövődményeként fellépő vakságra. Megjelenik *Kísérletező ember* című tanulmánykötete, amelyben pedagógiai, fordítói s legutóbbi betegségével kapcsolatos kísérleteiről számol be. Előveszi régi témáját, amelyből megírja *Irgalom* című regényét. 1965-ös év elején fejezte be a *Négy próféta* című írását, amelynek alcíme *Kis nép, nagy lélek*.

Április 30-án Kodály Zoltánnal együtt megkapja a Herder-díjat, amelyet első alkalommal adtak át hét kelet-európai ország kiválóságainak. Az öröm, a kitüntetés nem feledteti itthoni gondjait, naplójában írja: „Az utolsó hónapok három gondolatnak adták át az irányítást. A népesedési grafikonok nagy egybevágása avval, amit én javíthatatlan reménykedő tapasztaltam:

Németh László, *Életemről, munkáimról*: „... egyetlen mondatban elintézve: Végül is jól jártam, jelentéktelen ember létemre egy nagy ügyre akasztottam magam, s ez megemelt, szakadatlan tanulássá tette az életem, minden napomnak adott célt, felső világítást, s ha követtem is el hibát benne, a lelkiismeretemet nem kellett közben túlságosan megterhelnem.”

a magyarság, mint a királynőjét vesztett raj – pusztulásra ítélt egyénekre esett – ez tükröződik a felduzzadt olvasóréteg elzüllesztésében, szembefordulása mindennel, ami magyarságára emlékezteti: éppúgy mint a szülésszám apadásában.” Németh e kérdésekkel foglalkozott a *Nemzet-ragasztó*, az *Árvizi példa* és a *Bezáruló méhek* című esszéjében is.

Certosa (1965–1975)

1965 könyvhetére megjelenik az *Irgalom*; elhatározza, hogy végleg nyugdíjba megy. Veres Péternek írja: „az agy és az ügy egyszerre fogyott el”. Novemberben bemutatják az *Izony* filmváltozatát, az év szép betetőzése a negyvenedik házassági és írói évfordulója. *Mérleg* című írásában írja feleségének: „Három közös alkotás őrzi az együtt s néha egymás ellen végigküzdött évtizedek eredményét... De akár milyen szép a család, jelentős a mű, legcsodálatosabb alkotásunk mégis: a viszonyunk... A te vetélytársad nem egy másik nő volt... hanem az Ideál, a Szerep... nem illettünk össze... [de] egy kapcsolat erejét, gyengéjét nem az mutatja meg, hogy mennyire rángatják, hanem hogy mekkora rángatás nem képes elszakítani.”

Állapota romlik. Judit lányának írja: „Reggelinél a csésze a kezemből kicsúszott, a lábam elnehezedett... Pályám nyilván befejeződött. Mindenki azzal repül, amivel tud, az én szárnyam a betű volt...”

Németh László munkái miatt keveset utazott, egy-egy barátja levelei révén követte nyomon a határon túli magyarok életét. 1966 júliusában Csehszlovákiában Ágnes lánya kíséretében Rákos Péterrel és Fábry Zoltánnal találkozott. 1970-ben Romániában Veress Dániel és Sütő András kereste föl Illés Jenő és Lakatos István társaságában. A Vajdaságban Herceg Jánossal és Hornyik Miklóssal volt bensőséges kapcsolata, 1970. november 25-én az újvidéki magyar rádió vendégeként részt vesz *A minőség forradalmára* című műsor felvételén.

1968-ban Szokolay Sándor megzenésíti *Sámson* című drámáját. Megjelenik a *Kiadatlan tanulmányok*. Kérésére Hódmezővásárhelyen jelentik be életműsorozata elindítását. Megírja utolsó munkáját, a *Semmelweisről* szóló drámáját.

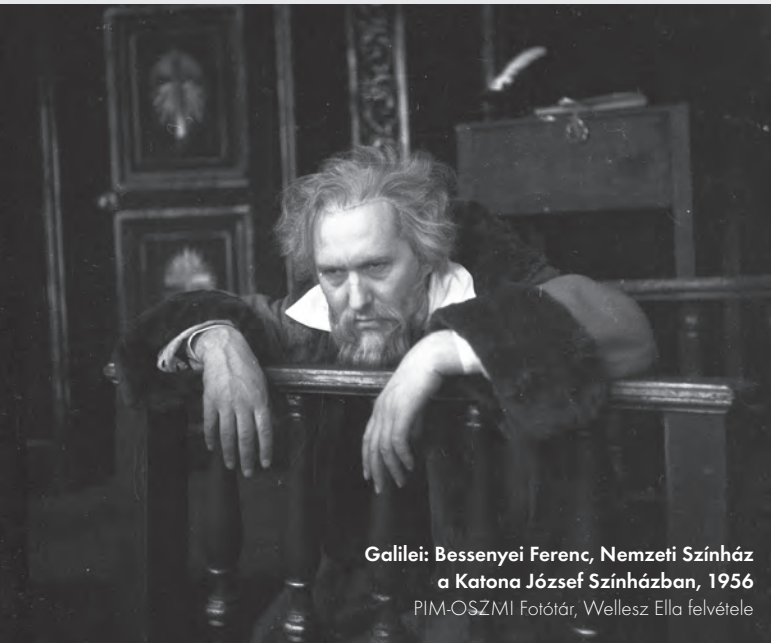
Június 22-én megnézi Amerigo Tot kiállítását, ezután betegsége súlyosabb szakaszba lép. Kórházzal kórházra jár. Írni és olvasni majdnem teljesen elfelejt, de nagy akaraterejével újból megtanul. Ettől kezdve állapotát haláláig gyakorlófüzetekben lévő írásokból lehet nyomon követni. „Az írás szempontjából jó volt, hogy egy mély szünetjel, kiesés egyik percről a másikra véget vetett neki. Az életem azonban teljesen kifosztotta. Ez volt az egyetlen igaz szenvedélyem. S szenvedély nélkül, üresen maradtam.” 1975. március 3-án hunyt el Budapesten.

MEGMENTETT GONDOLATOK

E cím alatt, egy internetes portálon találtam rá az alábbi, kincset érő beszélgetésre Németh Lászlóval. A riporter a régi budai, városmajori parkban találkozott az íróval 1956 tavaszán, nem sokkal Galilei című drámájának emlékezetes, október 20-i, nemzeti színházi bemutatója előtt. A zszurnaliszta neve az interjú mellett a portálon ugyan nem volt feltüntetve, de a kérdéseire adott válaszokban Németh László akkor feljegyzett mondatai, kivételesen optimista gondolatai megmaradtak. Ezt adjuk most közre a Lyukasórában. (A szerkesztő)

„BÍZOM A MAGYAR IRODALOM LEHETŐSÉGEIBEN...”

Interjú Németh Lászlóval – 1956 tavaszán

Galilei: Bessenyei Ferenc, Nemzeti Színház
a Katona József Színházban, 1956
PIM-OSZMI Fotótár, Wellesz Ella felvétele

– *Térdén, egy mappán teleirt ívek, s egy könyv: García Lorcáé.*
– Még fordítok – mondja Németh László magyarázatképpen. – Búcsúzom a falaktól, amelyekkel hét éven át a mások szavai vettek körül. Ezután, ha igaz, már csak eredetit írok! De a búcsúdarab igen szép, García Lorca egyik színműve. A XX. század drámaírói közül, már amennyire ismerem őket, Pirandello mellett ez a fiatalon elpusztított spanyol vitte a legtöbb új elemet a drámába. De míg Pirandello a filozofálgató öregkor játékoságával oltotta be a drámát, García Lorca csupa erő, fiatalság. Nagy vívmánya, úgy érzem, az, hogy amit a régi költők igen magas algebrai érvénnyel csak mitológiai témák kapcsán tudtak elmondani, ő elmondja a népelet színpadának költői megemelésével, szenvedély és nyelv pompás tömörítésével.

– *S az eredeti művek? Halljuk, hogy hamarosan új regénye jelenik meg.*
– Az *Égető Eszter* nem új regény; még 1948-ban írtam. Eredeti címe *Őrültek* volt, a kiadók azonban riasztónak tartották ezt a címet, így kapta meg hősnőjének nevét, aki a regény első fejezetében (a század elején, a koalíció korában) iskolába kerülő kislány, a regény epilógusában (a „fordulat évében”) pedig családja fosztott, laboránsmunkája mellett unokáját nevelgető nagymama. *Égető Eszter* legjellemzőbb sajátossága, hogy akárhova kerül, a szíve köré vetett szálakkal rögtön egy kis paradicsomot próbál szőni maga körül. Ezt tépik szét – a regény kilenc fejezetében kilenceszer – a sorsába tévedt férfiak: apa, férj, fiú s hozzájuk hasonló „őrültek” többszörös köre. Azon aztán vitatkozni lehet (s a kézirat fölött már vitatkoztunk is), hogy ezek az őrültek csak a „bogaras” vidéki értelmiség képviselői-e, vagy az emberi belátatlanság

egymás mellett vakon elvágató bajnokai; a regény csak a magyar provincializmus – a „csomorkányizmus” – bírálata-e, vagy az egész koré, amelyben azok sem tudtak a szabadsággal élni, akiknek módjuk volt rá.

– *Mi a regény története? Miért jelenik meg csak most?*

– A regényt 1949 végén már szedték (akkor *Esztelenek* volt a címe), s néhány fejezetét az akkori korrektúra csodálatosan megmaradt hasábjai mentették meg. De aztán összedobatták a szedést, s én hosszú időn át a kézirat egy részét is elveszítettnek tekintettem. A múlt őszén Tóbiás Áron, a Magvető lektora kezdte a regény régi – a *Válasz*-ban megjelent – részleteit előkaparni, olvasgatni. Az ő biztatására vállalta Képes Géza az akkor még merész lépést: szerződést adott a regényre. Közben az irodalmi légkörben nagy, szerencsés változás állt be, s Király István nyomós lektori jelentése az utolsó akadályokat is eltávolította a regény megjelenése elől, amely valóban majdnem kivárta a horatiusi kilenc esztendő, míg most – a közönség kezébe kerül.

– *Jelenik meg más műve is hamarosan?*

– Most adtuk nyomdába történelmi drámáim két kötetét. Az elsőbe négy világtörténelmi darab kerül. Ez a négy dráma, a *VII. Gergely*, *Husz*, *Galilei*, *II. József* (bár az elsőt tizenhét év választja el az utolsótól) összefügg egymással, és szinte tetralógiát alkot. Ennek oka a tárgyban s az indulatban van, amely megíratta. Azon kívül, hogy mind a négyen a nép védői, szószólói, mind a négy ember az igazságszeretet hőse is, akik azonban a maguk fejében kialakult „eretnek” igazsághoz ragaszkodnak, s ezzel lesznek az újkori gondolkodás úttörőivé. A második kötetbe két erdélyi tárgyú dráma (az *Apáczai* és az *Eklézsia-megkövetés*), meg a *Széchenyi* kerül. A kiadó óhajára, utolsó pillanatban bevettük vihar-kavaró egyfelvonásosomat, a *Petőfi Mezőberényben*-t is. Ha a drámákat érdeklődés fogadja, úgy biztattak, sor kerülhet társadalmi drámáim és vígjátékaim, mintegy tíz-tizenkét mű kiadására is.

Jelenet a Galilei előadásából, elől Mányai Lajos, Ungvári László,
Raksányi Gellért, 1956 PIM-OSZMI Fotótár, Wellesz Ella felvétele

– Remélhetjük-e, hogy színpadon is találkozunk e művek közül néhányal?

– Úgy tudom, több színház is foglalkozott a tervvel, hogy egyik vagy másik darabomat bemutassa. A Petőfi Színház az *Apáczai*-ra szerződést is adott, a Madáchnak a *Széchenyi*-hez lenne kedve, a Néphadsereg Színháznál a *II. József*-et és az *Eklézsia-megkövetés*-t olvasták. Most, hogy a Nemzeti a *Galilei*-t műsorra tűzte, ezek a tervek valószínűleg elhalasztódnak. Hisz a Nemzeti igazán megküzdött ezért a darabért. Ha a *Galilei* más darabjaimnál kidolgozottabb, az annak köszönhető, hogy két kiváló dramaturgia, Gellért Endre és Benedek András, szembeforgó ellenvetéseikkel részt vettek kicsiszolásában. A következő, keservesebb szakaszban a színház öröklődött a felsőbb helyek kívánságai s a művét védő szerző makacssága között. Egyszer már próbálták a darabot; s az igazgató a műsorról levétel után tovább harcolt a bemutatásáért. A darab köré, elmondhatjuk, egy második dráma nőtt a körülötte kavargó félreértések és indulatok jóvoltából. Erről itt nem akarok beszélni, az *Új Hang* szeptemberi számában megjelenik *A Galilei együttesének* című írásom, amelyben másfél éve, az első próbán igyekeztem a mű keletkezésének a részletes elmondásával a színészek helyzetén könnyíteni.

– Érzi-e, hogy a művészi és a tudományos munka előtt most új lehetőségek nyíltak meg?

– A magam életén szinte túlságosan is. Éveken át nem volt folyóirat, amely cikket kért volna tőlem; ma az akasztja a munkám, hogy szerkesztőkkel kell tárgyalnom. Több új szerződést kaptam, két régi és egy új regénytémám várja a kidolgozást, *Magyar műhely* címmel megjelennek a regényre, drámára, műfordításra stb. vonatkozó műfaji tanulmányaim. Szó van egyes régi munkáim, az *Iszony* és *Válogatott tanulmányaim* kiadásáról. Ha három-négy éve nyílnak meg előttem ezek a kapuk: milyen öröm lett volna! De immár harmadik éve beteg vagyok: hipertóniás, s aggódva nézem ezeket a szerződéseket, mint a vére vesztett akrobata a hajdani súlyzókat: ki tudja-e még nyomni. De akár ad erőt a feladat, akár nem: *a magyar irodalom, főleg a magyar vers lehetőségeiben még jobban bizom, mint valaha*. Csodának tartom, hogy a magyar irodalom ilyen jól kitelelt. Ebben az évben legalább hét-nyolc mű jelent és jelenik meg, amelyből egy-kettő is elég, hogy az öreg tőke sarjadzó erejében bízhassunk. De ennél is fontosabb, hogy *magyarságnak egyre nagyobb rétege látja át, hogy az irodalom nemcsak legnagyobb kincse, de igen fontos szerve is*: s az írók is egyre jobban átérzik ezzel járó felelősségüket.

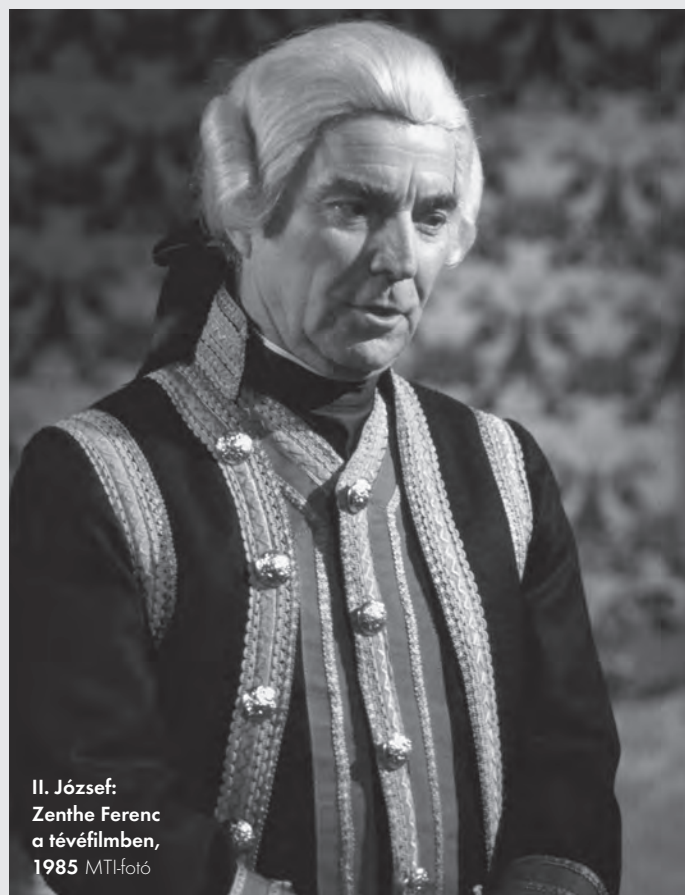
Jelenet Németh László: *Széchenyi* című drámájából, 1957, Madách Kamaraszínház PIM-OSZMI Fotótár, Wellesz Ella felvétele

A két Bólyai: Öze Lajos és Básti Lajos, Katona József Színház, 1961 MTH-fotó

Villámfénynél: Szelezcky Zita a főszerepben, Nemzeti Színház, 1938

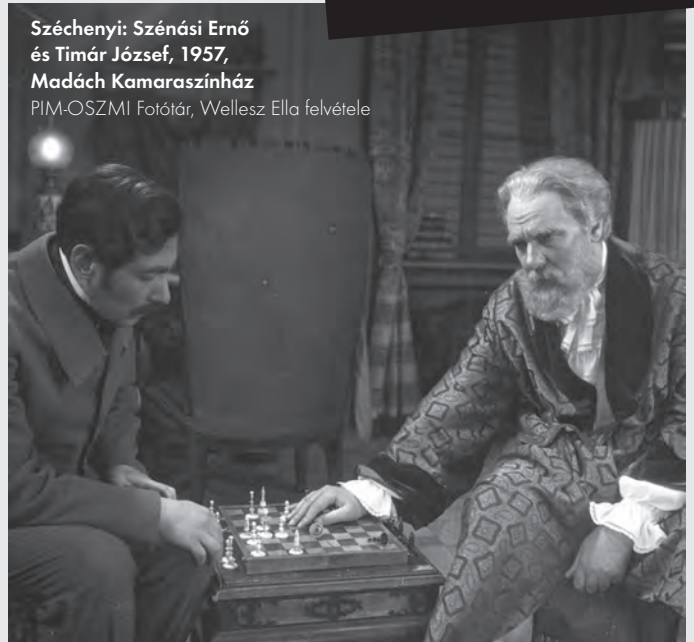

II. József: Zenthe Ferenc a tévéfilmben, 1985 MTH-fotó

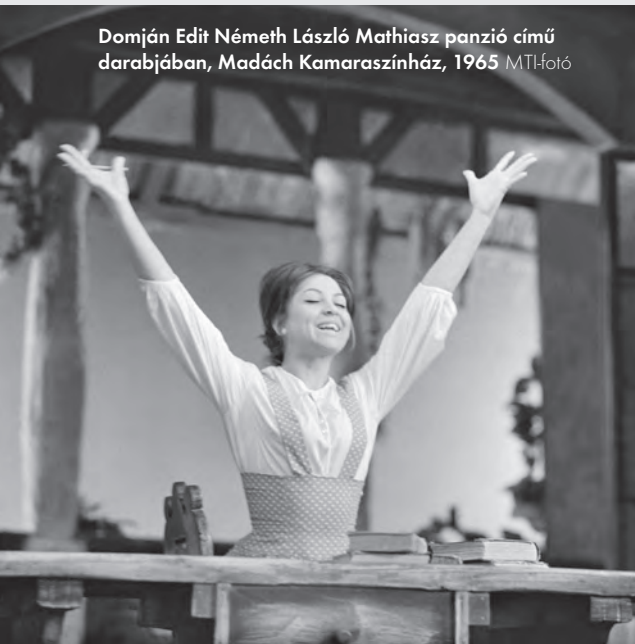
Az áruló: Béres Ilona és Huszti Péter, Madách Színház, 1966 MTI-fotó

Széchenyi: Szénási Ernő és Timár József, 1957, Madách Kamaraszínház PIM-OSZMI Fotótár, Wellesz Ella felvétele

Domján Edit Németh László Mathiasz panzió című darabjában, Madách Kamaraszínház, 1965 MTI-fotó

Jelenet a Husz János című drámából (Sinkó László, Sinkovits Imre), Nemzeti Színház, 1980 MTI-fotó

– Hallhatnék valamit legközelebbi terveiről?
 – Elsősorban a fiókomban levő, elkallódásra ítélt kéziratokat szeretném rendbe szedni, átjavítani, legépeltetni, kiadni. Aztán van néhány nagy adósságom. Befejezetlenül áll a *Magam helyett* címmel elkezdett életrajz, nem hoztam tető alá vásárhelyi tanárkodásom eredményét, a *Négy könyv*-et (történet, természetismeret, matematika, nyelvek), amelyekben a *Tanú*-esszék modorában foglaltam össze, amit nekem általában egy felnőtt embernek a műveltség dolgaiból tudni illene. Végül azt remélem, hogy folyóiratainknak adott részletekben, kidolgozhatom tán az újkori civilizáció vívmányairól szóló nagyobb tanulmányomat, amelyet történeti főművemnek szántam.

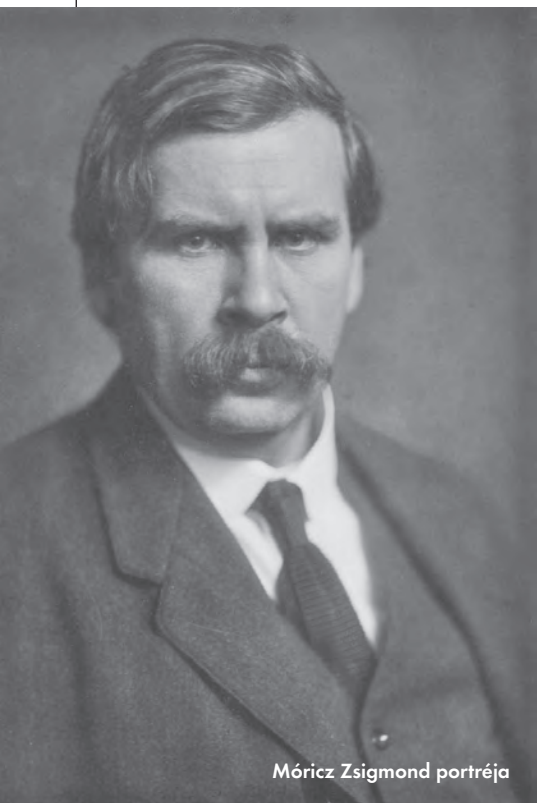
– Az ifjúság körében sokan vannak, akik Németh László régebbi, 1944 előtt megjelent könyveit olvassák, s azokból próbálnak egyes kérdéseikre választ kapni. Remélhetjük-e, hogy ezek a fiatalok egy új időhöz mért s hozzájuk intézettebb szót is hallhatnak?

– Tanulmányban alig. De megállapodást kötöttem egy regényre – a címe: *Aranykor* –, amely tán nekik lesz felelet. Négy-öt diák az egyik alföldi városból elmegy egy olyanféle konferenciára, amilyen a '42-es szárszói volt. Ott összebarátkoznak néhány máshonnét jött fiatallal, s a hallottak hatására szövögetni kezdik a jövő Magyarország, a változás utáni „aranykor” képét. A regény további fejezetei azt mondják el, mivé lett ez a széthúzó spektrumú, disszidenstől „baloldali elhajlóig” ívelő ifjú

csoport a következő másfél évtizedben, addig, amíg a szívekben fogant aranykor s a történelem-hozta valóságok lehetőség a reményekben kezd újra egybefolyni. A regényt, persze, nem írhatom meg egyedül; főként a végéhez szükségem van egy fontos munkatársra: a tovább világosodó történelemre.

– Személyes kívánságai?
 – Az én egyéni óhajaim most már végleg összeolvadtak (ha nem arcátlanság ezt mondanom) olvasóim érdekével. Abból, ami az életből megmaradt, minél több jó írást kéne kisajtolnom. Első, nemrég még elérhetetlennek hitt vágyam megvalósult: megint a magam munkájával foglalkozhatom. Most már csak egy jól szigetelt szobát szeretnék, amelyben rossz időben éppolyan nyugodtan dolgozhatom, mint a Városmajorban – ahol elpusztult könyvtáram is pótolgathatnám, hogy legalább a legszükségesebb szerszámok: a világ- és a magyar irodalom s a történetírás klasszikusai (no meg néhány tucat XVIII. századi lemez) itt legyenek. Anyagi akadálya nincs ennek az álomnak. De mennyi harc, futkosás: a kivívása, az összeszerzése!

...Ezzel ért véget a beszélgetésünk. Mikor búcsúzóul kezét szorítottunk, arra gondoltam: mennyi terv és gondolat születik újra az író műhelyében, s mind ablak a nagyvilágra, régóta várt válaszok az irodalom, a haza mai gondjaira. Az író küzd értük, hogy megvalósulhassanak, s a világtól nem vár mást, mint jó biztatást a jövőben is. ♣ 1956

Mórícz Zsigmond portréja

Székely Aladár
önarcképe a fiával
1916 körül

Enteriőr a kiállításról

Babits Mihály és Ady Endre

Székely Ady-sorozatából

Írók és művészek Székely Aladár műtermében

Új vizeken...

Ezzel a címmel, 2020 októberében, Székely Aladár fotográfus születésének 150. évfordulója alkalmával mutatták be a Petőfi Irodalmi Múzeumban azt a kiállítást, amely nemcsak az ismert, hanem az eddig nem publikált képei segítségével is szemléltette a művész pályafutását és a műteremben zajló alkotómunkáját. Így a kiállított több mint száz fotón keresztül kirajzolódtak a Székely-dinasztia három és fél évtizedes működésének jellemző vonulatai is. A tárlat az életmű lehangsúlyosabb részére, a portréira fókuszált, a termek falaira felkerültek a családjáról készített felvételei, a kor híres művészeiről készült fotói, valamint saját önarcképei is. Ám miután a járványhelyzet miatt november közepétől a PIM rendezvényei sem voltak látogathatók, ezek az anyagok is a PIM blogjára költöztek. A Lyukasórában most ebből a gazdag életműből adunk közre képes összeállítást.

A XX. századi magyar portréfényképezés útját meghatározó fotográfus, Székely Aladár 1870-ben született Gyulán. A szakmát hivatásos fényképészekből tanulta, először a Dunky fivéréknél Kolozsvárott, később pedig Budapesten. Gyula és Orosháza után ugyanis 1899-ben Budapesten nyitott műtermet, előbb a Mária Terézia téren (ma: Horváth Mihály tér), majd 1910-től a Váci utca 18.-ban lévő bérház legfelső emeletén berendezett modern, otthonos műtermébe (is) várta az arcképre vágyókat. És hogy kik jártak a régi ízléssel szakító, nemzetközi tapasztalatra szert tevő, minden újtásra kész művészi fényképészhez, az a megmaradt fotók segítségével részben rekonstruálható. Aristokraták és polgárok, hazaiak és külföldiek, legfőképpen pedig írók és művészek, Ady és barátai, a Nyolcak festői, a Nemzeti Színház művészei, zenészek és táncosok látogatták a stúdiót, akik barátságukba fogadták a fotóst, és akiket ő örömmel szolgált, támogatott. Küldetésének tekintette, hogy portréfotógráfiáin a művészek vonásait, egyéniségét megragadja, a jövőnek megőrizze.

1915 karácsonyára jelent meg Székely Aladár *Írók és művészek* című albuma, addigi pályafutásának rá jellemző válogatása, az első sorozat. Kiket, mely felvételeket tartalmazott volna a második sorozat? A hipotetikus kérdés megválaszolásához a kiállítás azokból a pozitív kópiákból és negatívokból mutatott be reprezentatív válogatást, amelyek a Székely-hagyaték részeként 1977-ben kerültek a Petőfi Irodalmi Múzeumba.

A *Nyugat* írógárdájának tagjait is fotóztta, és többek között Rippl-Rónait, Bartók Bélát, Eötvös Lorándot. Albumához Ady Endre és Ignotus írtak előszót. Ady különösen nagyra be-

csülte művészetét, Székely számos mell- és egész alakos képet készített róla. Ady halála után adta ki azt az albumot, amelyben hét eredeti Ady-arckép található, és amelyhez Móricz Zsigmond írt előszót.

Amikor Székely 1906-ban bejárta Nyugat-Európát az anokatestvéreivel, Rónai Dénessel, akkor találkozott az újfajta irányzattal. Ezeken a portrékon megszűnik a távolságtartás, az arc közel kerül, a fotós pedig igyekszik megragadni az alany valódi személyiségét, gesztusait, mozdulatait, érzelmeit. Székely hazatérve ennek a realista irányzatnak lesz az úttörő képviselője.

Abban a korban járunk, amikor a művészet minden területén elindulnak az adott ág megújítását célzó mozgalmak. A *Nyugat* írói, költői, a *Nyolcak* festői is az újat keresték. A kiállítás címe, az *Új vizeken...* Adyra és arra a miliőre is utal, amelyben mindenki az újat kutatta. Másrészt Székely Aladár úttörő tevékenységét is híven mutatja: a maga határozottságával, kiállásával úttörő jelensége volt az új szemléletű fotográfia elterjedésének.

Kiemelt helyen szerepelt a kiállításon az 1910-ben feleségéről és gyermekéről készült fényképe, amely egészen másféle stílusról árulkodik. Ez egy ún. festőies felvétel, amelyen az anya arcát különlegesen világítja meg a fény, a kontúrok elmosódtak, lágyak. 1910-ben Székely ezzel a képpel és más felvételeivel az első nagyszabású nemzetközi fényképkonferencián átütő sikert aratott, kollekciója aranyérmert nyert.

Nyitva tartásáig a tárlat első egységben a Gulácsy Lajosról készített fotók fémjelezték Székely nagybányai kötődését. Két Gulácsy-fotót láthatott a közönség: az egyikben Rómeó alakjában volt látható, a másikon pedig, amint háttal *A spiritualista* festményét szemléli. A kö-

Enteriőr a kiállításból

Elöl Bartók Béla és Kodály Zoltán ülnek a WK vonósnegyes társaságában

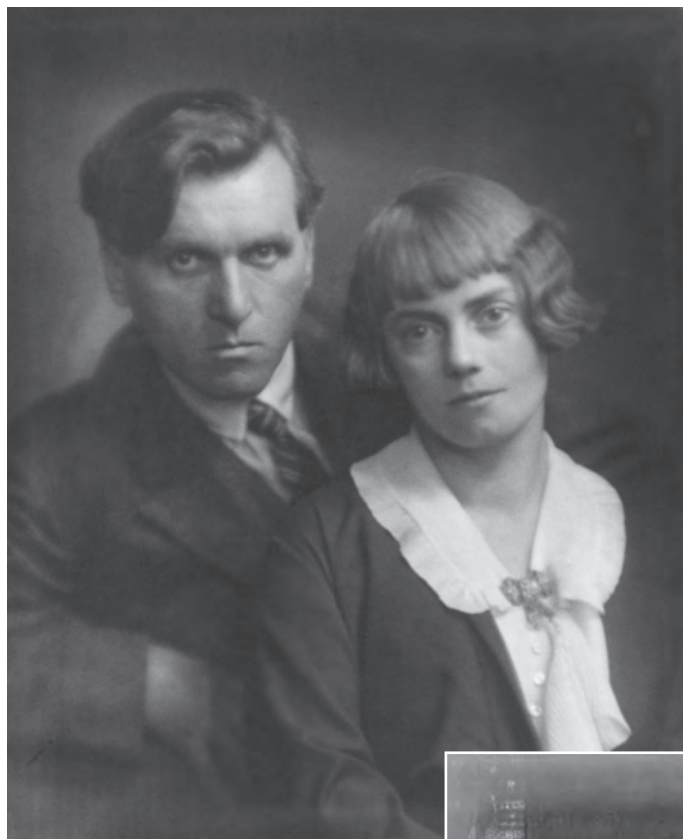
IGNOTUS

– a művészkedés nélküli művészetről

„Székely Aladár egy derék fotográfus ember, akinek művészete abban áll, hogy nem művészkedik a fotográfiával, s képeinek az az egyéni s ezzel

megint művészi vonásuk, hogy nem tolja beléjük egyéniségét” – így indítja *Székely Aladár* című írását Ignotus 1910-ben, a *Nyugat* karácsonyi számában megjelent főszerkesztői cikkében. Később így folytatja: „A fotográfus legfeljebb beleárthatja magát a gépek dolgába, festői vagy jellemző vagy meggyás beállítással, aztán, ha a lemez már megvan, retouche-sal. Ezzel azonban nem egyéniséget visz beléjük, hanem valamilyenre nyalja a képet. [...] semmi erőltetett beállítás, utána semmi retouche. Ez Székely Aladár gondolatmenete, s igen jó, igen művészi, igen frappáns arcképekben váltja valóra. [...] a szépen nekilendült magyar fényképirásban mind több szem és több megrendelés fordul az ő nyers, de erős képei felé. S ezt meg kell írni, mint ahogy nem szabad magára hagyni semmi becsületességet és semmi művészetet.”

Főszerkesztői hitvallás is ez a befejezés. Szakmai szempontból pedig az ignotusi paradoxon: a művészkedés nélküli művészet máig érvényes jellemzést ad Székely Aladár portréfényképezéséről.

Márfffy Ödön
Csinszkával

Gulácsy Lajos
1920 körül

ADY – Székelyről
Székely sokéves, elmélyült művész-személyiség-fényképezése 1915 végére könyvvé érik. Az impozáns, vászonkötésű album *Székely Aladár fényképei, Írók és művészek* címen jelenik meg Ady Endre–Ig-

notus előszavával, *I. sorozat* jelzéssel. Ady lelkes mondattal zárja ebben írását:

„Szeretem, hogy ez az album megjelenik, s örülök, hogy a Székely Aladáré, aki íme elmondja innen esetleges és hiábavaló pózainkon keresztül is – hogy kik vagyunk.”

Ady Endre
az édesanyjával
és Csinszkával

vetkező egységben kosztyűmös, beállított képek következtek híres színészekről, akiket Székely főként a műtermében fotózott, amint beöltözve, a szerepük szerint átlényegülve pózoltak a kamerának. Őket megint képzőművészek követték: például Szinyei Merse Pál, Kernstok Károly, Rippl-Rónai, Márfffy Ödön, Czigány Dezső. Nagy falat szenteltek a *Nyugat* íróinak: itt szerepeltek többek között Babits, Ady, Kafka Margit portréi. Ignotus már 1910-ben elismerően írt Székelyről a *Nyugatban*, majd a folyóirat két kiállított lapjáról kiderült, hogy népszerűsítették, nyomon követték a pályáját.

Két barátsága kapott még hangsúlyt a kiállítóterben. Külön falon voltak láthatók az Adyról és családjáról, valamint a Móriczról és családjáról készült fotográfiák. Ady először 1907-ben, Lédával ment el Székely műtermébe, ekkor készült a szerelmüket megpecsételő felvétel; a fotós Csinszkával együtt is többször megörökítette a költőt. Székely Ady mellett a legjobb kapcsolatot Móriczcal ápolta. 1935-ig fotózta az író, portréin az élet gondjaival küzdő, magába zárkózott, néha búskomor férfi tekint ránk.

Ady halála és a világháború visszavetette Székely pályáivét. Azonban mindazok, akik korábban jártak hozzá, a háború után újra visszatérnek hozzá. De valóban, jól látható, hogy mindenki életében történtek változások: Csinszkát már Márfffy Ödön mellett látjuk, Babits Török Sophie-val áll a kamera előtt. Móricz, Janka öngyilkossága után Simonyi Máriát veszi feleségül. Székely Ady múzsájáról, Lédáról egészen különleges portrét készít ebben az időben: Diósyné kedvenc kutyájával látható a képen.

1926-ban Székely eldöntötte, hogy Ady emlékére létrehoz egy albumot. Lefestette az érmindszenti kúriát, emléklakettet készített, elutazott Párizsba, hogy lefotózza azokat a helyeket, ahol a költő megfordult. Az albumba beválogatott hat Ady-portrét és a szülőházáról készített felvételt is, Móriczcal pedig íratott egy szép bevezetőt. Nagyon sok példányt ki nyomtatott, a terjesztést is megkezdte, amikor kiderült, hogy Ady Lajosnak nem tetszik Móricz bevezető szövege. Székely Aladárnak végül vissza kellett vonnia a kiadványt. Amikor bekerült a PIM-be a hagyaték, akkor ennek az albumnak az elázott, sérült, tönkrement példányait is megtalálták.

Székely Aladár 1930-ban megbetegszik, a fia fokozatosan átveszi a feladatait: ugyan a fényképeken még a *Székely Aladár műterme* felirat szerepel. Székely Aladár neve ekkorra már annyira ismert, hogy külföldi alkotók is ellátogatnak a műterembe, ha Budapesten járnak. Székely műtermében készült Ruggiero Ricci hegedűművész, Marinetti, Kokoschka, Sztravinszkij portréja is.

❖ Összeállította:
Weltler Ildikó

A legelső nő
zeneszerzőnek tekintik,
fennmaradt életművel

ÖNÖK KÜLDTÉK

Előző számunkban Önök küldték címmel először közöltünk szemelvényt azon szellemi csemegék közül, amelyekre a szerkesztőségünk „levelesládájába” érkező feljegyzések egyike hívta fel a figyelmünket. Akkor Szenci Molnár Albert Imádságos könyvecskéjéről írtunk. A mostani, ugyancsak különlegesnek tekinthető kulturális tudósítást, Sághy Marianne tanulmányát, az Artmagazin archívumából kaptuk. Abban a reményben adjuk most közre, hogy Bingeni Szent Hildegárd kivételes személyiségének históriája lebilincseli majd olvasóinkat. A katolikus hírportálok definíciója szerint a Rajna-vidéki „Hildegard von Bingen” (1098–1179) a középkor nagy misztikus szentje, apátnő és egyháztanító volt, akit a közelmúltban, 2012-ben XVI. Benedek pápa avatott egyházdoktorrá. A kulturális fórumok meghatározása értelmében pedig ugyanakkor a XII. századi reneszánsz legsokoldalúbb alkotója. Az Artmagazin beszámolója így ír róla: látnok, teológus, természettudós, füvesasszony, zeneszerző, nyelvész, politikus, ám hogy radikálisan újító képzőművész is, arról a kódexillusztrációi alapján még csak most indultak meg a kutatások. Nem csoda hát, ha a mélyen krisztushitű apácát a köznyelv „rajnai szibilla” néven is emlegette. (A szerkesztő)

A RAJNAI SZIBILLA

HILDEGARD VON BINGEN CSODÁLATOS ÉLETE

Bingeni Szent Hildegárd XII. századi Liber Scivias-kéziratának 1927–33 között készült faksimile kódexe

Hildegárd nemesi család tízedik gyermekeként látta meg a napvilágot, szülei Istennek ajánlották, így a gyenge fizikumú kislány nyolcéves korától a Rajna menti Disibodenberg bencés apácakolostorában élt. Harmincnyolc évesen a nővérek apátnővé választották, hiába tiltakozott, hogy betegsége miatt alkalmatlan, járnai is alig tud. Ennek ellenére később nemcsak anyakolostorát vezette, hanem két másikat is alapított, a Bingen mellett Rupertsbergben és Ebingenben. Apácáinak evangéliummagyarazatokat (*Expositiones evangeliorum*) és liturgikus műveket is írt. 1151-ben keletkezett, *Erények hierarchiája* (*Ordo virtutum*) című egyszólamú zenés drámája az erényeknek és a Sátánnak egy lélekért vívott harcát énekli meg. A nyolc női és egy férfihangra írt mű az első oratórium és az egyetlen középkori dráma, amelynek szövege és zenéje is fennmaradt. A mű a gregorián zene elemeire támaszkodik, de ezen is átsüt Hildegárd egyénisége.

Kolostoraiba azonban nemcsak a jó zene miatt özönlöttek a hívek, hanem mert Hildegárd füvesasszony is volt. Gyógynövényes keneteiért és teáiért messze földről keresték fel a betegek. Nem egyszerű „vajakos” volt, misztikus megismerés hozta felszínre számára a természet titkait. Látomásai gyermekkorá-

ban kezdődtek és folyamatosan tartottak: isteni kinyilatkoztatást kapott, amelyet egy Égi Hang azonnal értelmezett is számára – azaz szabályos használati utasítást kapott afelől, hogy mit jelent, amit lát és hall. Isteni sugallatra tanult meg latinul, emellett kifejlesztett egy „ismeretlen nyelvet” is (*lingua ignota*), a szférák misztikus nyelvét, amellyel Istennel és a szellemvilággal lehet érintkezni. Tudását nem tartotta meg magának, hanem mindig a köz javára fordította: nemcsak kolostorának tagjai, hanem a környékbeli falvak és várak lakói is nála kerestek gyógyulást. Orvosi ismereteit *A betegségek okai és gyógymódjai* (*Causae et curae*), *Egyszerű és összetett gyógyszerek könyve* (*Liber simplicis et compositae medicinae*) címmel és egy kilencötetes enciklopédiában, a *Fizikában* (*Physica*) foglalta össze. A betegség Hildegárd számára az erő és a tudás forrása: egész életében súlyos betegségekkel küzdött, de ez nem törte le, hanem arra sarkallta, hogy megtalálja a baj testi-lelki okait. Füveskönyve a növények áldásos hatásait emeli ki, és nála a szellemi tevékenység mindig testmozgással párosul: mindez nem más, mint a bencés regula, amelyet Szent Benedek a VI. században lefektetett. Hildegárd saját szerzetesi hagyományán belül találja meg a misztikus tudás megszerzésének és átadásának lehetőségét.

Az Égi Hang

Negyvenkét éves, amikor az Égi Hang biztatására leírja látomásait. Ebből lett 1151-re a *Látomások és kinyilatkoztatások három könyve* (*Visionum ac revelationum libri tres*), amelyet röviden csak *Scivias* (*Tudd az utat!*) címmel emlegetnek: ez a legismertebb és legünnepelebb műve, amelyben kijelenti, hogy semmi mászt nem tesz, mint Valaki Más üzenetét közvetíti: „nyomorult nőszemély, törekeny ember vagyok, akiben semmi állandóság nincs, hamu a hamuból, por a porból, aki csak azt mondja, és azt írja, amit valaki más oltott belé”. Az Égi Hang mellett mások is támogatták, elsősorban lelkiatyja, Volmar, látomásait a kor legnagyobb misztikusa, Clairvaux-i Bernát tanácsára III. Jenő pápa is jóváhagyta. A sikeren felbuzdulva Hildegárd 1158–74 között folytatta az írást *Az erényes élet* (*Liber vitae meritorum*) és az *Isteni művek* (*Liber divinorum operum*) című gyűjteménnyel. A misztikus apácát kortársai nagyra tartották, több száz levele maradt fenn, amelyeket a hozzá tanácsért fordulónak írt, illetve azoknak, akiknek Isten általa üzent. Politikai ügyekben is kikérték véleményét. Barbarossa Frigyes kiváltságosította kolostorát, Hildegárd azonban elítélte a császárt, amiért az nem számolta fel az egyházszakadást: „Vigyázz, nehogy a legfőbb Király szemed vaksága miatt elvessen téged!” Kölnben a katarok ellen szólalt fel, de az elvilágiasodott papokat is bírálta: „Istent nem ismertek, embertől nem félték. Nem olyan prédikátorok vagytok, amilyeneknek Isten látni akar benneteket, (...) gög, dicsőség, szórakozás, ezek jegyében telik életetek. Az Egyház pilléreinek kellene lennetek, és romokban heverték a földön.” Ezek után nem meglepő, hogy ki-

átkozták, ami után az „engedetlen” apátnő kolostorában sem áldozni, sem zsolozsmázni nem lehetett, sőt még a harangot sem húzhatták meg, és az interdictumot csak hossz- szas tárgyalások után sikerült föloldani. Hildegárd nyolcvanegy évesen a rupertsbergi kolostorban halt meg. Halála után szentként tisztelték, tömeges zarándoklatok indultak sírházhoz, ahol csodás gyógyulások történtek.

átkozták, ami után az „engedetlen” apátnő kolostorában sem áldozni, sem zsolozsmázni nem lehetett, sőt még a harangot sem húzhatták meg, és az interdictumot csak hossz- szas tárgyalások után sikerült föloldani. Hildegárd nyolcvanegy évesen a rupertsbergi kolostorban halt meg. Halála után szentként tisztelték, tömeges zarándoklatok indultak sírházhoz, ahol csodás gyógyulások történtek.

Hildegárd, a látnok

Hildegárd, a látnok mindent a szemével fogott fel. Gembloux-i Guibert-nek azt írta: „Amit nem látok, azt nem is ismerem, mert tanulatlan vagyok.” A mindenütt jelen lévő látás, a vizualitás teszi szövegeit és képeit annyira különlegessé: „Ő élő Élet, ó gyöngéd vigasztaló: a halál tebenned halálát halja, / Kitéród a

Hildegard von Bingen a XII. századi Liber Scivias-kéziratának 1927–33 között, a rupertsbergi kolostorban készült faksimile kódexéből

„Látnok, teológus, természetudós, füvesasszony, zeneszerző, nyelvész, politikus, ám hogy radikálisan újító képzőművész is, arról a kódexillusztrációi alapján még csak most indultak meg a kutatások.”

művek is díszesen festett kódexekben maradtak fenn – pontosabban nem tudjuk, fennmaradtak-e, mert a második világháború idején a rupertsbergi kéziratokat kimenekítették Drezdából, de eltűntek, és manapság csak a róluk készült színes másolatok elérhetőek, az eredetiek vagy megsemmisültek, vagy lappanganak valahol.

A *Scivias* *Kozmosz* című képe az Élő Fényben megjelenő mindenséget, a Napot, a Holdat és a csillagokat ábrázolja. A lángoktól ölelt csillagkert akár egy indiai mandala, közepén nyelvet öltő tátongó lyukkal, de akár a Fiú születését is beeláthatjuk ebbe a nyugodt és kiegyensúlyozott kompozícióba. Hildegárd, a látnok, nem izgága lelkesedéssel, hanem egy jogi békés derűjével jeleníti meg a Háromegegy-Istenség kozmikus szépségét, amely egy másik

mennynek zárt kapuját látó szemekkel.”

Hildegárd írásai, így a *Scivias* és az *Isteni*

képen még direkterben jelenik meg. „Ezután vakítóan tiszta fényt láttam és benne egy zafírkék emberalakot, melyet keresztül-kasul szelídvörösen sziporkázó lángnyelvek jártak át. A tiszta fény teljesen átömlött a sziporkázva lobogó lángba, a sziporkázva lobogó láng pedig a tiszta fénybe. És a tiszta fény és a sziporkázó lángnyelvek egészen átjárták az emberalakot, [mindhárom] egyetlen erővé és hatalommá lényegült. Újra hallottam, ahogy az Eleven Fény hozzám beszél: Ez Isten titkának értelme, mely világosan megmutatta és megismertette, melyik az őseredet nélküli teljesség, a le nem hanyatló, melynek leghatalmasabb erejéből az erők forrásvizei előbugyognak. Mert ha az Úr tulajdon életereje üres volna, mi volna akkor a műve? Valójában hiúság volna az. Ámde a tökéletes műben felismerhető annak építője.”

Vannak azonban sötétebb és félelmetesebb látomásai is. Az Utolsó Napok és az Antikrisztus eljövetele nemcsak témájánál fogva rette-

netes, képisége is riasztóan, döbbenetesen modern. A bal felső részben öt színes szörnyeteg jelenik meg Északon: „Aztán Északra néztem és öt állatot láttam. Az egyik, mint egy kutya, tüzes, de nem égett; a másik, mint egy sárga oroszlán; a harmadik, mint egy fakó ló; a negyedik, mint egy fekete disznó; az utolsó, mint egy szürke farkas. Nyugatra néztek. Nyugaton öt hegycsúcs emelkedett az állatok elé; mindegyik állat szájából kötelek lógtak ki, amelyek a hegycsúcsokhoz kötötték őket. A kötelek feketék voltak, kivéve, ami a farkas szájából jött ki, az félig fekete, félig fehér volt.” A miniatúra jobb felső sarkában az állatokra áldást adó bíbor ruhás figura ül a városfal sarkán és félig kiemelkedve a városfalból, kezében könyv. A sarokkő Krisztus, aki Keleten ül – ott, ahol a templomban az oltár elhelyezkedik, és ott, ahol Jeruzsálem van. Kelet és Nyugat, jó és rossz egyensúlyban van. Az állatok a történelem, az egyház történetének korszakait jelképezik, amelynek Krisztus az alapköve. A miniatúra alsó, nagy képén egy asszony hozza épp világra az Antikrisztust. Az asszony különböző színű végtagjai – vér, agyag, arany – a világek korszakokra utalnak. Az asszony az apokaliptikus látomások „Napba öltözött asszonyja” (mulier amicta sole), akit Hildegárd egyedülálló módon az egyházzal azonosít. Ez a szerzetesi hagyomány alapos ismeretét és gyökeres

FORRÁSIRODALOM:

Bingeni Hildegárd élete, ahogyan Gottfried és Theoderik szerzetes a XII. században lejegyezte. Ford. Kovács Krisztina. Budapest, Ursus Libris, 2000
 Középkori szexbreviárium (Constantinus Africanus, Salernói Ismeretlen, Hildegard von Bingen). Szerk. Magyar László András. Budapest, T-Twing, 1994
 Hildegard von Bingen: A megváltás tüzes műve. Ford. Kemenczy Judit. Budapest, Balassi Kiadó – BAE Tartóshullám, 1995
 Hildegard von Bingen: Szekvencia Szűz Máriáról; Szekvencia Szent Orsolyáról. Ford. Polgár Anikó. Kalligram (1997/6)
 Hildegard von Bingen: Responsoriumok. Ford. Polgár Anikó. Palimpszeszt 15 (2001)
 Hildegard von Bingen: Szekvencia Szent Maximinusról. Ford. Polgár Anikó. Kalligram (2000/11)
 Hildegard von Bingen: A drágakövek; Ó, szent orvoslás; Szekvencia Szent Rupertusról. Ford. Polgár Anikó. Kalligram (2001)
 Hildegard von Bingen: Égi harmóniák. Az Isteni Erők játéka. Ford. Kulcsár F. Imre. Budapest, Kairosz, 2003
 Hildegard von Bingen: Okok és gyógymódok. Ford. Magyar László András. Budapest, Kairosz, 2004

Angyalok kara, Liber Scivias

kifordítását jelenti egy válságos században. A szokásos apokaliptikusábrázolásokkal (Herrad von Landsberg és Liebanai Beatus) szemben Hildegárd szerint az egyházat nem kívülről, hanem belülről támadja a gonosz. Az Antikrisztust az egyház szüli meg, méghozzá bélsárból, az egyház/asszony véres lábai a szenvedésre és arra utalnak, hogy „az egyház alapjaiban a jót képviseli, de a gonosz – a korrupció, szimónia, skizma – belülről rágja...” Az Antikrisztus Krisztust utánozza: mennybe akar menni. Megbabonázza és becsapja az egyházat, a hívek elképedve nézik, mit tesz a szörny, aki nem a zsidókból, nem a muzulmánokból támad, hanem magából az egyházból született. A csalo szörnyetegnek el kell pusztulnia: ilyen óriási hazugságot a világ nem visel el...

Szent Hildegárd

Röviddel 1179-ben bekövetkezett halála után az általa alapított rupertsbergi és ebingi kolostor apácái kezdeményezték Hildegard von Bingen szentté avatását, de csak a XIII. században, IX. Gergely pápa karolta fel ügyét. 1228-ban indítványozta Hildegárd boldoggá

A Megváltó, Liber Scivias

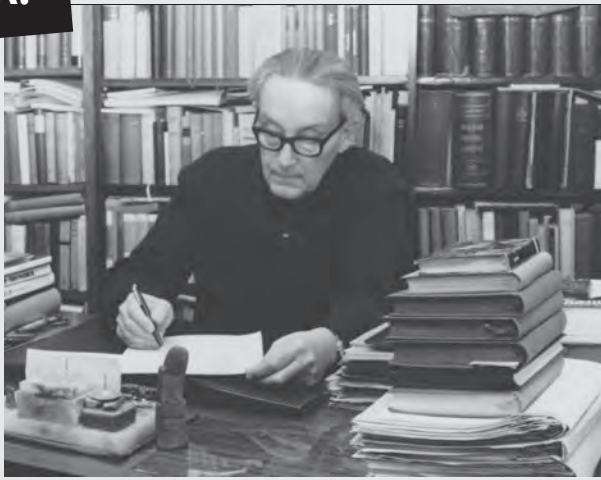

avatását, de nem járt sikerrel. Sokáig az apácák további kérvényei sem értek célt. 1489-ben a mainzi érsek még az apátnő sírját is felnyitatta abban a reményben, hogy talál valamit, amivel szent mivoltát bizonyíthatnák. Csak halálának 800. évfordulóján, 1979-ben került újra a Római Kúria elé Hildegárd ügye, akkor a német püspöki kar indítványozta egyházdoktorrá való kinevezését. Ezt a döntéshozók azzal utasították el, hogy egy nőt, akit formálisan még nem avattak szentté, nem lehet egyháztanítóná nyilvánítani. Végül a német pápa, XVI. Benedek tett pontot a hosszú évszázadokon keresztül húzódó eljárás végére. A limburgi püspökség alá tartozó ebingeni Szent Hildegard-apátság ezúttal Georg Ratzingert, a frissen kinevezett pápa testvérét nyerte meg közvetítőnek, és talán ez is szerepet játszott abban, hogy XVI. Benedek 2012 májusában az egész egyházra kiterjesztette Hildegárd tiszteletét, októberben pedig egyházdoktorrá avatta.

Tudd az utat!

Hildegárd leghíresebb műve, a *Liber Scivias* (*Tudd az utat!*) tíz középkori kéziratban maradt fenn, ezek közül kettő a huszadik században tűnt el. Közülük a legfontosabb a rupertsbergi kódex volt, amit a kolostori hagyomány szerint az apátnő saját kezűleg készített, más szakértők viszont közvetlenül a halála utáni időszakra datálják keletkezését. Az eredeti kódexnek – amelyet még Goethe is megcsodált – a második világháború alatt, 1942-ben Wiesbadenből Drezdába szállítás közben veszett nyoma. Csúppán azok a fekete-fehér fotográfiák maradtak róla, amelyeket Hiltgart Keller művészettörténész készített 1928-ban. A Hildegárd látomásos képeiről készült fantasztikus miniatúrákat ma egy faksimiléből ismerjük, melyet 1927 és '33 között készítettek a Sankt-Hildegard-apátság nővérei. A fotókat a másolattal összevetve egyértelműen látszik, hogy a gondosan másoló apácákra azért hatott a korszellem és korizlés – vagyis az art deco! A Scivias-miniatúrákat tanulmányozó német középkorkutató, Liselotte E. Saurma-Jeltsch észrevette, hogy az arcok kerekesebbek, lágyabbak a másolaton. Az Isteni hármasságot ábrázoló vízió képén a fénykörben megjelenő Krisztus, a Fiút jelképező „zafirkek alak” a másolatokon már elvesztette a fotókon még jól felismerhető szakállát (borostáját). A fotókat készítő Keller 1933-as tanulmányában még egyértelműen Krisztusként azonosítja, miközben a feminista teológiában már „bölcseességistennőként”, Sophiaként értelmezik a fénykörben álló alakot, ami rávilágít arra is, hogy Hildegard von Bingen alakja és munkássága milyen remek felület ahhoz is, hogy a mai kor feminista vágyait, reményeit vissza lehessen rá vetíteni.

✦ *Sághy Marianne,*
 az Artmagazin munkatársa

RÓNAY GYÖRGY

TAVASZ ELÉ

Eltűnt a hó. A lejtőkön a földből meleg gőz csap meg, édes-keserű; a fák vad láza sísteregve föltör s halványzöld kardját feni már a fű; suhanc szelek viháncolnak napestig, a húnycsapat lángszínűre festik; a hegyeken még fáklátúz ragyog, de máris feljöttek a csillagok.

Szobádban ülsz. Az ablak tárva. Látod alant a várost és fönt az eget. Íme, költő, ez itt a te világod, országod, álmod, várad, életed: négy szűk határ közt egy maroknyi szántó; ha tarackos is, földje legalább jó; s fejed fölött, ha szűk lett ideleenn, vigaszodul a tágas végtelen.

Mit akarsz többet? Óperenciákat? Döljön a korlát? Pattanjon a pánt? Vigyázz: nem az tiéd, mit a vágyad, hanem amit az ekéd vasa szánt! A világ ura lehetsz – álmaidban, de megművelned azt kell, ami itt van: s ne panaszkodj, hogy pusztaság és szegény: a te munkádtól lesz majd televény.

Ma itt és holnap ott: lehet, talán szebb; de itthon élni, s híven: igazabb. Menjen, akit a sorsa kénye hány-vet; de te maradj: te sorsod ura vagy! Az ég akár derült, akár vihart ad: jövőd olyan lesz, ahogy kicsikartad; s el nem veheti senki életed, amíg te magad el nem engeded.

Nézd ezt a várost, ez volt ifjúságod. Hallod a Duna pergő könnyeit? Az a kék köd az alföldi lapály ott; porában szenderegnek őseid. Emitt a hegylánc s csúcsa fenn: a János; nevek: Törökvész, Vérhalom, Virányos... Amott a tó! – s a halott nyarakon a koporsófödél: a Badacsony.

Meg sem születél s mindez máris óvott: téged védtek a Kunság síkjai, túl a Dunán a morcos kis Morócok, s néma renddel az anyák sírjai; táblabírák, színészek, néma pórok szívós sorában léted alkotódott, s ha szólsz, szavadban súlyos messzeség: visszhangot ad az eltűnt nemzedék.

És el nem űzhet innen keserűség, végzet harangja, semmi hatalom. Kemény paranccsal ideköt a hűség: jóban vagy rosszban, mindig szabadon, magunk törvényét vallva, senki másét, s ha körülöttünk akár egy világ ég, óvni magunkban s híven adni át a fiainknak ezt a kis hazát.

Jöjj hát, tavasz! Sarjadjatok, vetések! Virulj, Tündérgert, kicsi Magyarország! Koldusnak is jó földeden az élet, ha szebbé válik tőle a te orcád. Költő, dalolj hát! énekelj hazádat, mutasd föl szívét a magas világnak! S porod fölött csak ezt vessék a fába: „Megtette dolgát és nem élt hiába.”

(1947. március)

A MESTERDALNOK LÁZADÁSA

Tudok minden szabályt. Tudok minden kivételt. Megrágtam minden ízt. Elég volt. Kiköpöm az ételt. Zabáltam a szépet, s rángott a gyomrom undorában. Habzsoltam rá a rútat, s azt is kiokádtam. Hajlékony hangon énekeltem, és öklendeztem utána. Nem akadt jótét lélek, hogy egy marék trágyát vágjon a pofámba. Földhöz csapnám a lantomat, beletaposnám a sárba. Hiába. Vállamra nőtt. Mint madárnak a szárnya.

ORPHEUS

Tanum a Tanais, a hatöblű sötét ár, s Zeusz, kinek kegyén az éj nagy szekeren jár Rhea ökreivel és Nyx lovaival, tünt óriások és tanum a mai faj, Pluto, ki fölfal és Uranus, a teremtő: imádok egy leányt s számomra drága szent. Poseidon, kékhajú szörnyeteg, szómra hív: hallgass meg. Én vagyok a zengő férfiszív, és szeretek. Az ős árny öle csupa felleg; rezdül a lomb, amit a zápor árja ellep. Mint erdön Boreas, Zephir a réteken, zavart szívünkön úgy borzong a szerelem. Szeretem ezt a nőt, édes Eurydikémet, mindig és mindenütt! S ha nem, verjen az ég meg, verje a zsendülő bimbót s az ért magot! A falra mágikus ígét ne írjatok.

(Victor Hugo Orpheé című versének műfordítása)

WEÖRES SÁNDORNAK

Hatvan évet ha megértünk, legalább már annyit értünk: Sebeinkből lett a vértünk. ami kár ért, az is – értünk.

SZÉRŰ

„Ez a hely a legjobb hely tenéked.”
(Babits)

Próbáltam hű maradni Hozzád a nagy hitehagyások idejében, bár bérül érte soha nem reméltem, hogy enyém lesz a hatalom s az ország.

Nem mintha színre láttam volna orcád, legfeljebb azt hagytad, hogy elidőzzem lábaidnál, néhanapján, nem különben, mint Gazdája lába előtt az eb.

Hálából őriztem hát szérüdet de nem csaholtam. Alszol meg lehet, s nem illenék, hogy fölébresszelek. Telekre nyár, őszök jöttek nyarakra,

míg vén lettem, s leszek naponta vénebb. Most küszöbödön fekszem, mint a véreb, mely a macskát se jó, hogy megugassa. Őrizze most már őrzőjét a Gazda.

(1977. december 26/27.)

ALFÖLDY JENŐ A KÖLTŐ RÓNAY GYÖRGY

Ha számot kellene adnom arról, hogy kit tartok a kortársaim közül az irodalmi mesterség legnagyobb tekintélyének, akkor a mérleg mutatója – jó tucat név közötti ingadozás után – Rónay György nevével állapodna meg. A „mérleg” szó a költő-kritikus kulcsszavának tekinthető: a *Mérleg* zodiákus jegyében, 1913. október 8-án született. A vajákosságra hajlamos irodalmárok szerint ez az egyik legemberibb csillagjegye: a tizenkettőből csak a *Vízöntő* vetekszik vele. Az esztendő többi tíz csillagjegye „állatöv”. Névleg csak az igazságot mérlegelők (latolók, becülők) és az égi áldást hozók (öntözők, esőcsinálók) jelképe tűnik emberi vonatkozásúnak.

Rónay György a magyar irodalmat a világ irodalmához mérte, de a nemzetit önmagában is szemlélte, mint Arany János. Aki az ő kritikai mérlegén méretett meg, és nem találatott könnyűnek, az hitelesített. Hivatalos elméletektől, ideológiáktól senki sem volt függetlenebb, mint ő. Méltán lehetett a koalíciós években a kereszténydemokrata párt országgyűlési képviselője. Teljes lélekkel hívő katolikusnak vallotta magát, vezérelve a krisztusi szeretet volt. Irodalmi és más dogmák következetes feloldójaként vette föl a harcolt az irodalom életébe beleavatkozó hatalmak ellen. Hatalmas műveltségével, szakmai és közemberi tisztességével, önzetlen pedagógiai érzékével, szép-irodalmi értékű esszéstílusával és kritikusi igazságérzetével, úgy lehet, nem állt egyedül. Mégis kimondhatom róla, hogy miben volt első az elsők között („primus inter pares”): erkölcsi makulátlanságában és emberi jósággal megtámasztott, mégis szigorú vitakultúrájában, melyből nem hiányzott az önkritika.

Humanistaként szemben állt az évszázad bármily előjelű diktatúrájával. A közélet súlyos dolgairól költői közérzete jelezte véleményét, de költészetét távol tartotta a közvetlen politikálás dohosságától. Ez egyrészt izlésének, másrészt a hívő humanista módján felfogott katolikus (egyetemes) világnézetének, harmadrészt a költői-műfordítói teljesítményén nyugvó tudományos (irodalomtörténeti és teológusi) rangjának köszönhető. Az irodalom fórumairól számúzhették a kemény diktatúra éveiben, de ő a mások által kényszer-tevékenységnek tartott műfordítást is teljes szívvel művelte. 1953-tól újra látható verseiben a klasszicista költő, rezzenéstelen mérlegállásában állapodik meg az ész és a hit, az értelem és az érzelem mutatója. Irodalomtörténet-írása a magas minőség mellett annyiban emlékeztet Németh Lászlóra, hogy a hazai írásművészet történetét nem egyetlen műben írta meg, hanem egyes esszék sorozatában szóló literatúránk jelentős alakjairól. Az összkép így is jól kibontakozik, sőt jobban, mint ha az egyéniségeket egy elvont eszme kibontakozásának részeként nézné.

A lírikus Rónay György a XX. század harmincas éveiben még javában működő Nyugat szellemében indult a pályán ifjú diákként.

Elindítója és mindenkori példaképe a magyar irodalom hajóját az európaiság vizein kormányzó Babits Mihály volt. Rónay tőle tanulta meg, hogy irodalmunk az öldöklés évszázadában is akkor lehet erős vár „*az igazi haza*” védelmében, ha hű marad önmagához, az eredetiséghez s a tanulékonysághoz. A költő még gimnáziumi diák, amikor nagyot alkot az *Ómagyar Mária-siralom* modorában (a középkori alapmű szövegét akkoriban, a harmincas évek elején találták meg Leuwenben). Adyt és Babitsot tekintette etalonnak, megbecsülve Kosztolányit, Tóth Árpádot, Füst Milánt, Juhászt és a Nyugattal megbékült Kassákot is, akárcsak a második nemzedék példaadóit, Szabó Lőrincet, József Attilát, Illyést. Kevesen ismerték olyan alaposan a régi és a modern magyar irodalmat, mint ő. Hozzá hasonlóan kevesen dédelgették annyit kristályosan megformált versben a főváros erdős, kertes, ligetes tájait, temetőit és templomkertjeit, az ember alkotta és a természeti környezet közös szépségeit. Irodalmunk fővárosi–népi polarizációjában sem az ellentétek kiélezését, hanem az egymást kiegészítő értékek egységét szolgálta a főváros és a vidék között. Az emberi jóakarat, a *benevolencia* híve volt. Nem megosztó, hanem igazságosan mérlegelő. Amikor véleménykülönbség támadt közte és Németh László között, a tét nagy volt: a keresztény magyarság két fő ága, a katolikus és a protestáns kultúra mérte meg önmagát vitájukban. Párbajuk még a „kényes kérdésekben” is inkább összeadódott szellemi életünk javára, mintsem kioltotta volna egyik a másikat. Az igazi ellenfél az ő számukra a nagy hatalmi német erőszak, majd a magyar múlt eltörlésére törő bolsevista hatalom irodalompolitikája volt. Az pedig bűvópataklétre ítélte Rónayt. Ő is, mint Németh, évekig műfordításból élt, ahogy ezt Rónay *Mérleg* című, megkapó versében megírta. Teljesítményüket a „magyar Rilke”, a „magyar Apollinaire”, illetve a „magyar Tolsztoj” mértékével mérhetjük; pótolhatatlan jószolgálatokat tettek a magyar olvasóknak. Erről azonban nem szólhatok felhőtlen örömmel. Pályatársaihoz hasonlóan Rónay is megszenvedett műfordítói teljesítményéért. Akárcsak Kálnoky László, ő is versbe öntötte bánatát afölött, hogy mint a műfordítás pelikánja, saját költői vérével táplálta az idegen nyelvűek magyarul megszólaltatott verseit, az

energiát a maga eredeti művei elől szívva el (Kálnoky: *A műfordító halála*; Rónay: *Mérleg*).

Hogy miért nem a költők első sorában emlegetjük Rónayt, mint nemzedékéből Weörest vagy Radnótit, arról nem könnyű ítélni a költői gondolkodás és a kifejezőskultúra ilyen magas fokán. Füst Milánt hívom segítségül, hogy ne sikeredjen méltatlanra kísérletem. Az ő „látomás és indulat” formulájával élve, Rónay verseiben ritkábban csap oly magasra az indulat, mint a vele együtt említett költőkéiben. És kiegyensúlyozott lelkülete nem adta meg azt a költői „előnyt”, mint ahogy a „neofrivol” Szerb Antal elképesztő, de jogos észrevétele szerint József Attila a szkizofréniának „köszönhette” földöntúli látomásait. Rónay is mindent megtanult a versírásról, amennyire ez lehetséges. Ő is megszenvedte a lét szorongató kényszerképzetait, a mulandóság tudatát és a világ bűneit, Isten rejtekezését, de József Attila költői gologtájára valahogy mindenkiénél, így az övénél is fájdalmasabb és megrendítőbb volt.

Ez azonban nem kisebbíti az esszéiben és a műfordításban bárkivel összemérhető Rónay György jelentőségét. Számolta ő is, mint kedvencei, a derű óráit, megadatott neki a hittel és a reménnyel együtt a viszonzott szeretet, úgyszintén a szakma javától feléje áramló megbecsülés. Érezhette, tudhatta, hogy a korszak porával-sarával küszködők vigaszt és erkölcsi támogatást merítenek minőségérzekéből, morális példájából. Legszebb versei között ritka drágaköveket találunk, és olvasása közben eltűnődünk azon, hogy nem könnyelmű-e a föntebbi rangosztás, mely szerint költőként nem a „leg-élen” haladt. Az olyan költeményei, mint a koraiakból a *Gellérthegyi óda*, a *Lucifer*, a *Jeruzsálem pusztulása*, a férfikorból a *Stanzák*, a *Hat vers a korintusiakhoz*, a *Mesterdalnok lázadása*, vagy időskorából a *Jób*, a *Kakucsi rózsák*, a *hajós hazatérése* – és még ugyanennyi a nagy elődökről (nemcsak költőkről: zenészekről is), tájak, emberek, „*égővek*, *ábrák*, *csillagok*” kifogyhatatlan bőségű tárgyi közvetőiről. Az idézet Georg Trakltól származik (*Élész*), s a legjobb világirodalmi antológia címlapján szerepel, amellyel valaha találkoztam – Rónay szerkesztette a legkülönb magyar fordításokból. Az osztrák költő szavai jelzik Rónay egyik líraesztétikai elvét: a Rilke, Eliot, Kavafisz, nálunk Babits, József Attila vagy Nemes Nagy által tökélyre vitt *tárgyias líra* eszményét. Ennek az ideálnak Rónay volt az egyik legilletékesebb képviselője. Ezt sokszor személytelenségnek értelmezik, pedig a tárgyi közvetítő nem közömbösíti a vers alanyiságát, hanem transzformálja, fölerősíti.

S hogy Rónayt klasszicistaként emlegetik? – Hát persze. A művelődésben rendszerint a klasszicista az egyéniségnek az az Ádámra, Jézusra, Odüsszeuszra vagy Faustra hivatkozó törvényhozója, aki a mindenkiben meglévő közös emberit éppúgy megbecsüli, mint a benne rejülő ismeretlent, az *ént*. ❖

Pipázgató poétáink

„Író pipája vagyok én, / Rajtam ki-ki láthatja szépen, / Nézzén setét kafferi képem, / Hogy gazdám füstnyelő legény. / [...] És száll rá mind dúsabbra váló / Balzsamnak bűvös kelleme, / S meggyógyul lankadt szelleme.” (Charles Baudelaire: *A pipa*. Tóth Árpád fordítása)

A Baudelaire-idézet egyfajta manifestációja a költő és a pipa egymásra találásának. Eme tárgykörben személyes kedvencem a világlírából Francis Jammestól a *Van egy pipám*, Kosztolányi Dezső fordításában. Most azonban ennek a különös „füstölő szerkezet” honi költőink általi fogadtatásának és használatának indulok a nyomába. A jeles rokokó költőnek, Amade Lászlónak ma már szinte egyetlen versét tartjuk szélesebb körű emlékezetben. Azt is azért, mert, némi szövegmodosításokon átesve, máig ismert és ének-zene tankönyvekben is szereplő toborzódal lett belőle (*A szép fényes katonának arany, gyöngy élete*). A toborzóhagyománynak megfelelően ez a katonadal vagy újoncozó dal is a katonaeletnek propagandacéllal kizárólag a kellemes oldalát kínálja a reménybeli regrutáknak. Természetes, hogy a katonák „gyöngyéletéből” a pipázás élménye elmaradhatatlan: „Koczkáz, kártyáz sátor alatt / Pipa a szájában.”

Juhász Gyula is írt toborzódalat. Pontosabban fogalmazva inkább a műfajnak egyidejűleg retrospektív és aktualizált görbe tükrét alkotta meg, ironizáló hangon. Új kurucnóta című versében a katonák szintén pipáznak ugyan, ám mentéjükön és csizmájukon már foltok éktelenkednek, tehát a katonaeletnek szándékoltan nemcsak színét, hanem fonákját, nemcsak fényét, de árnyát is felmutatja. A klasszikus magyar lírában igen bőséges a pipát említő verskínálat, az említett Amade Lászlótól kezdve Madách Imre kevésbé ismert, *Ősszel* című versén, Petőfin, Aranyon, Tompa Mihály *Pipás kántorán* át a nyugatosokig és tovább. Klasszikus költőink jócskán merítettek ihletet a pipa szeszélyesen gomolygó varázsfüstjéből és vallottak kis „tündér-kályhácskájuknak” szerelmet, miként hajdanán Csokonai a csikóbőrös kulacsocskának. A XIX. századi költészetben már szinte nemzeti attribútummá lett a pipa. A magyar férfiember szájából elmaradhatatlan egy jó vasárnapi ebéd után. Arany János szerint „S a magyarnak nagy pipája / (...) Legyen egyszer tömve már!” (*A három-pipa utca*). Kosztolányi inkább cigarettázott és szivarozott, de szájában öreg pipa is füstölt a *Boldog, szomorú dalban*, a *Most harminckét éves vagyok* című versében pedig „pipámba sárgálló dohány / a füstje kékes, halovány”. A legjobb második világháború utáni pipaverset talán Hegedüs Gézánál olvastam, az *Episztolák könyve* című kötetében. Töredelmesen be kell vallanom, ifjabb éveimben magam is hódoltam a pipafüst-eregetés szokásának és szenvedélyének. Elkezdtem válogatni a trafikokban kapható pipadohány-aromák között. Elszégyelltem volna magam a nagy aromainyenkedésem miatt, ha olvastam volna az idő tájt Arany János *A falu bolondja* című versét, melyben a szegény és együgyű lélek, Kósza Bandi lapulevéllal is beéri, ha nincs pipájában alkalmas dohánylevél. Aranynál lapulevéllal hígítja a dohányt. Rossznyelvek és naiv európai turisták szerint Kubában szárított banánlevelek törmelék dohány közé sodrásával szokás csalni a szivarokkal, rontva az ellenőrzött minőségű kubai szivarok világhírű, egyébiránt megszolgált presztízsét.

Mi mindent kevernek még esetenként a nyerészkedő szélhámosok vagy a nélkülvő dohányosok a szecskázott dohánytörmelék közé? Ennek csak fantáziánk szabhat határt. „Takarékos emberhez illőn / Répaleveleket kevertem dohányomba / Ezért pipám / Igen hálás volt” – írta József Attila, *A tavi torony harangozójában*, a *Holt vidékben* pedig „Kis szobában kis parasztok. / Egy pipázik, de harasztot.” A dohány

Arany János pipatartója

Petőfi pipával, illusztráció a *Befordultam a konyhára* című verséhez

minőségének kiválasztásakor tehát mindenképp körültekintőnek kell lenni, érdemes tapasztaltaktól érdeklődni. Állványos pipatóriumomon lassacskán helyet találtak maguknak a különféle pipák. Gyűjteményemben meggyfából, tölgyfából, rózsafából készült pipák, cseréppipák és egy nemesebb tajtéppipa pihentek. Sőt, még kukoricacsutkákból készült pipám is volt. Utóbbit legkivált nevezhetném a szegények alkalmi vagy eldobható pipájának, lévén hogy parazsa a pipafej belsejéből lassan az egész fejet elszenesítette, és idejekorán meg kellett válnom tőle. Kedélyes baráti társaságban a vízipipát is teszteltem, ám azt szénkorongja és vízhez kötött technológiája okán sosem ismertem el autentikus pipának. Egy derűs, fiatalos nyári napon azonban egy gyöngyösi barátom megkínált egy debreceni, Hunor nevezetű szivarral. Ekkor rájöttem, hogy a szivarozás is megteremti a kollokviumok, beadandók és zárthelyi dolgozatok pergőtüzében sínylő diák számára az igen kívánt szertartásos, béketeremtő, relaxáló atmoszférát, miközben a pipázáshoz képest kevésbé „maceras” elfoglaltság. A szivarhoz szintén érdemes kényelmesen leülni, esetleg a lassú, meditatív séta, andalgás megengedett a természetben, vagy akár a szobánkban is, ha nincs házinénink vagy olyan hitvesünk, aki ellensége a dohányfüstnek: „Sétálok föl s alá szobámban / Szájamban füstölő pipám van.” (Petőfi Sándor: *Gyertyám homályosan lobog*) Petőfi hitvese, az igen fiús, szoknya helyett előszeretettel nadrágot viselő és meglepő módon szintén szivarozgató Szendrey Júlia a pipafüsttel kapcsolatban toleráns lehetett. Legalábbis Petőfi azt írja az *Amióta én megházasodtam* című versében, hogy otthonában trónusa a karszék és pipaszára a királyi jogar. Kevésbé volt toleráns a katonák pipázása okán már megidézett Amade László hitvese: „Az egész szerszámát kidobta pipámnak / mondván, nem szenved füstjét a dohányynak, / Ottkin dohányozni kell, mint a kutyának.” (*A házasság által elvesztett szabadságának megsiratása*) Melőzni vagy akár bármit tevékenykedni csak és kizárólag cigarettával lehet és szabad. Kivált, mikor eszembe jutnak a kis orosz mahorkák vagy a filter nélküli Terv és Munkás cigaretták, melyek nevükben is árulkodók. Szorgosan dolgozó fogyasztóinknak pillanatra sem szükséges megsza-

MARKÓ IVÁN KÜLÖNVÉLEMÉNYE

„Az igazság és az ítélet a Jóistené. Nekünk, esendő embereknek egy lehetőségünk van, az őszinteség.”

(Markó Iván *A magány mosolya* című kötetéből)

Kié a hatalom?!

Markó Iván és Leonard Bernstein

1979. november 2-án (halottak napján) megszületett a Győri Balett. Első bemutatkozásunkat Győr városában *A Nap szerettei* címen alkottuk meg. A következő hónapban, december -yén a milánói Scalában az együttes férfitáncosai mutatkoztak be Lucia Valentini Terranival, a gyönyörű hangú szopránnal, a *Borisz Godunov* opera táncrészében, tizenkét alkalommal, az előadást megszakító, bravózó közönség fergeteges sikernyilvánításával. Délelőtti sétáim során egy Ricordi-lemezboltban megláttam Leonard Bernstein Kaddish-szimfóniájának viaszlemezét. Szívbemarkoló volt a zene és az a profán ima, amelyet a mester maga fogalmazott meg. A zsidó hagyományok szerint az elhunyt apa elsőszülött fia éneklél a sír fölött a vallási imát. Bernsteinnek nem volt leszármazottja, és így a lemezen, a hagyományt tagadó módon, mintegy saját maga mondja el a profán imát, egy nagyszerű angol színész előadásában. Beleszerettem a zenébe és a szövegbe, és *Ősök és utódok* címen elkezdtem megvalósítani. A színházigazgató, aki segített létrehozni az együttest, a páratlan hazai és külhoni színházi siker után megijedt, és esküdt ellensége lett az együttesnek. Hiszen ismerjük a Bibliából, Káin és Ábel történetéből az ösbűnt, amely napjainkban is tombol, az irigységet. Felrohant a Kulturális Minisztériumba és bejelentette, hogy Markó Iván klerikális darabot kíván bemutatni. A miniszterhelyettes a bejelentés ellenére engedélyezte a darab bemutatását, azzal a kitételrel, hogy az angol nyelven elmondott szöveg a mi gyönyörű, szenvedélyes és egyedülálló magyar nyelvünkön hangozzék el. Így történt. Az ünnepi hangulatot árasztó bemutató est után a Győr-Sopron megyei párttitkár a Rábadparti étterembe hívta meg a társulatot. Pohárköszöntőjében arról számolt be a huszonegy-huszonkét éves fiatal táncosoknak, hogy a sopronkőhidai börtönben, ahol a délelőtti folyamán járt, melyek a szexuális szokásai a foglyoknak, majd váratlanul felém fordult, és azt mondta: „Iván, magának nagyobb a hatalma, mint az enyém, mert magának az emberek lelke fölött van hatalma.” Miként kezdtem, most is azt kérdezem: kié a hatalom?! A pénzvilágé, a politikáé, az írott médiáé, az interneté? Netán... ❖

kítaniuk a munkatevékenységet elszívásuk közben, a népi demokrácia nagyobb dicsőségére. A pipázás és szivarozás meditatívabb, passzívabb műfaj. A pipához képest a szivarozás praktikuma mellett szól, hogy nem „mocsarasodik” miként a pipaszár és pipafej, nem kellene hozzá állandóan kéznél tartandó tömő- és szurkáló- vagy tisztítóeszközök. Ha a nyájas olvasó esetleg kevésbé járatos a pipázás technikai mikéntjét illetően, olvassa el Reményik Sándor *Nagybátyám* című versét, melyben szakszerű pipakezelési útmutatót is kaphat, természetesen a líra nyelvén szólva. Ha megfelelő a szivar szelelése, nem kell kitartóan újra és újra meggyújtani. A pipa komplexebb, több kényeztetést és törődést igénylő, kényesebb portéka.

Mint közismert, a pipázás szokása Kolumbusz matrózai nyomán, a XVI. században terjedt el Európában. Karrierje szédületes gyorsasággal talált utat hazánk földjén is, nálunk jórészt török hatásra. A keleties, törökös hatású pipázást több vers is idézi. Csokonai Vitéz Mihály például. Közismert, *Konstancinápoly* című verse 1790-ben keletkezett. Ebben a versben már Ázsiából származó pipadohányt említ. A XX. századi költő, Kálnoky László leltározó felsorolásában egyebek közt rég kihűlt török cseréppipákat is említ Egerről szóló, *Egy városhoz* című versében. A reformkorban már esetenként a pipa komoly ihlető tárgy, forrás és téma. Kölcsey Ferenc 1826-ban már magasztosította tárgyát. *Pipadalt* írt, melyben a békés bölcsék elfoglaltságának nevezi a nyugodt, egyéb tevékenységet maga mellett nem tűrő pipázgatást, a kardcsörgető izgágák heves, nyugtalan nyüzsgésével szemben. Mint említettem, nyüzsgés vagy lázas tevékenység és pipázás nem illenek egymáshoz. *Pipadalt* címmel egyébiránt Kisfaludy Károly is írt verset, tematikailag a Kölcsey-vershez tükörversszerűen hasonlót. Faludi Ferenc „égő kis kemenczém”-ként dédelgeti kedvenc pipáját, (*A pipáru!*) miként később Petőfi is hálás a kemencés pipatestnek, amely fagyott ujjait megenyhíti, legalábbis olyanira, hogy gémberedett ujjaival írni tudjon. (*Egy telem Debrecenben*) Arany a „gondúzó” jelzővel illeti a pipát a *Családi körben*. Ezt a szót korábban a borra vonatkoztatta Csokonai és Petőfi is. Petőfi Sándor a *Szerelem és pipadalt* című versében a szerelmét és pipáját párhuzamos szenvedéllyel becézi és dicséri, lévén hogy „érettem égnek egyaránt”. Ezt a „pipa parázsló lángja” és „leányszív általi szerelem lángja” játékot alkalmazza a *Befordultam a konyhába* című, közismert helyzetdalaiban is. József Attila nemcsak a hazára asszociál, de még az antropomorfizált Istenre is. Egyik legszebb istenes versében a pipázást tömjénes, transzcendens magasságba emeli azzal, hogy Isten és a lírai alany (voltaképpen maga a poéta) együtt pipáznak, mint apa és fiú. Az antropomorfizált, apafigura Istennel való elbeszélgetés és a ráérős, őszinte gyónás nélkülözhetetlen eszközevé válik a pipa az *Istenem* című versben: „pipámat egy kicsit elkérnéd / s én hosszan, mindent elbeszelnék”.

Hogyan fejlődött és mivé lett hazánkban a „szivar-pipa háború”? A XIX. század közepén a pipát kezdte kiszorítani a Vörösmarty Mihály nyelvi leleménye által a „cigarillóbból” szivarnak magyarított vetélytársa. A kiegyezés környékén még hozzávetőlegesen döntetlen lehetett a pipa és szivar közti rivalizálás állása, a XX. század első felében a városokban már elhúzott a modern, divatos szivar, de faluhelyen a tradicionális pipa még tartotta magát. „Öreg apók hosszú pipával / Bólintanak a ház előtt” – írja Juhász Gyula a *Magyar falu csöndjében*. Somlyó Zoltánnak a *Falusi udvar* című verse tematikailag szinte tüköverse lehetne az idézett Juhász-versnek. Somlyó is megidézi a falusi bácsik pipázgatását: „A kis padon egy aggastyán pipázik, / nedves szemével néz a kerten át / a temető fái felé.” Tóth Árpád szintúgy ezt a falusi képet festi: „Egy aggot ismerék, ki nyáron át / Pipázva ült a tisztos régi tornác hűsén.” A második világháború után a „szivar-pipa rivalizálásból” egy oldalról becsúszó szereléssel a nevető harmadik, a cigaretta került ki végül győztesen. A szivarfüstös kávéházakat felváltották a cigarettafüstös eszpresszók, a szivart talán gyarmatosítói, kapitalista vagy főúri, vagy egyszerűen csak polgári csökevénynek tartották, a pipa pedig inkább egy letűnt vidéki Magyarország főként agrárjellegű életformájának és mindennapjainak relikviája maradt. A cigaretta hegemoniájához viszonyítva aztán sem a szivar, sem a pipa nem talált igazán magára a rendszerváltás óta sem. ❖

RÉFI ZSUZSANNA

A HAGYOMÁNYOK HÁZA KETTŐS JUBILEUMA

Idén a Hagymányok Háza kettős évfordulót köszönhet. A magyar kultúra napján, január 22-én kezdődött el a jubileumi esztendeje, amelynek során az ország első hivatásos néptáncegyüttese, a Magyar Állami Népi Együttes fennállásának 70. évfordulóját, maga a ház pedig 20. születésnapját ünnepli. A Kárpát-medencei néphagyomány átörökítésével foglalkozó ház, kiemelt állami intézménnyé vált, s az otthonként szolgáló Budai Vigadó 2017–18 során teljesen meg is újult, hogy korszerű feltételek mellett folytathassák a munkát.

Fej és két láb – Kelemen László főigazgató meséli, születésekor ezt jelentette számára a Hagymányok Háza három tára: a Lajtha László Folklórdokumentációs Központ (közgyűjteményi egység), a Magyar Állami Népi Együttes (művészeti egység) és a közművelődési tár, a Népművészeti Módszertani Műhely. Ma is erre a három tásra épül az intézmény, amelynek neve Sebő Ferenc találmánya, s amely megalakulása óta legfőbb feladatának tartja, hogy a népművészetet visszaulessen a mindennapokba, és hogy minél többeket ismertessen meg vele.

Az ellátandó feladatok pedig az évek során egyre csak gyarapodnak. A Hagymányok Háza a táncelőadások, koncertek mellett már a kezdetektől fogad óvodás és iskolás csoportokat, családi programjai a família minden tagjának kínálnak elfoglaltságot. A képzések köre is igen

széles: kézművesprogramok, mesterkurzusok, szakkörök, pedagógustovábbképzések közül lehet válogatni. Akadnak emellett konferenciák, születnek sorra a módszertani anyagok, a könyvek és a lemezek. Van már rádióműsora, az adatbázisok, a könyvtár és a médiatár is hatalmas terebélyesedett, s itt őrzik Lajtha László, Martin György, Kallós Zoltán, Erdélyi Zsuzsanna és Halmos Béla hagyatékát. A ház ad otthont a Magyar Népi Iparművészeti Múzeumnak is.

Minderre pedig egyre többen kíváncsiak. Az internetes követők száma meghaladja az ötvenezretet, a programok telt házakat vonzanak, s mára egy generáció tanulta meg, miért érdemes ellátogatni a Corvin téri épületbe. Illetve újabb és újabb helyszínekre, hiszen a Hagymányok Háza hálózatot épített, egyre több hazai és határon túli településen segíti a hagyományörzőket s jelentkezik programokkal.

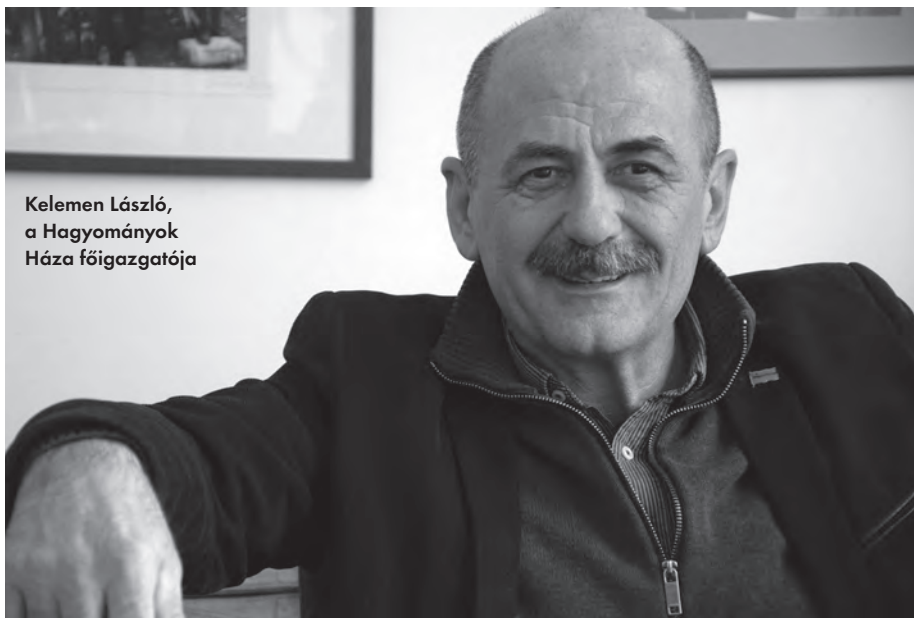
Két évtized – a nagyra nyitott házban

Beszélgetés Kelemen Lászlóval

Az már két évtizeddel ezelőtt is világhosszúvá vált a népművészettel foglalkozók számára, hogy ha nem tesznek semmit, akkor világukból csupán múzeumi anyagok maradnak, a hagyományos paraszti kultúrát eltünteti a kommersz. Ahhoz, hogy a zene, a tánc, a kézműveshagyományok élők maradjanak, mindezt ismét a mindennapok részévé kell tenni. *Kelemen László a Hagyományok Háza élén* arra törekszik, hogy a népi kultúra minden szegmensét megismertessék az egyre nagyobb számú érdeklődővel. A főigazgatóval, aki alapítása óta vezeti az intézményt, programokról, jubileumi esztendőről s zenészi és zeneszerzői énjéről is beszélgettünk.

– *Úgy vélem, az Utolsó óra gyűjtésnek a története szorosán összefonódik a Hagyományok Házáéval, hiszen, ahogy már korábban is nyilatkozta, a kilencvenes években látták, ha nem tesznek semmit, a népi kultúrát elsöpri a multikulturális világ...*

– Sebő Ferenc az Állami Népi Együttes művészeti vezetőjeként hívott, dolgozzak a társulatnál. Nemet mondtam, hiszen ekkor, 1997-ben indítottam el az *Utolsó óra* sorozatát, a hangszeres népzene Kárpát-medencét átfogó gyűjtését. Sokat beszélgettünk azonban Ferivel, Héra Évával, Pávai Istvánnal, Zsuráfszky Zoltánnal és a szcena más vezető művészeivel arról, hogyan lehetne megújítani a műfajt. Eközben világhosszúvá vált számunkra, hogy magán a hagyományozás folyamatán kell változtatnunk. Láttuk, hogy ha csak gyűjtünk, akkor mindez csupán az archívum részévé válik. S hogy a népi hagyomány ne holt anyag legyen, hogy éljen a zenészek és a kézművesek kezében, fejében, a táncosok lábában, ezért

Kelemen László,
a Hagyományok
Háza főigazgatója

született a Hagyományok Háza. Hozzá kell tegyem, teljesen véletlenül. Az Utolsó órának igyekeztem támogatást szerezni Rockenbauer Zoltántól, s mivel ő etnológus, beszélgettünk más hasonló programokról is. Ekkor említettem a Hagyományok Háza-elképzelést. Néhány nappal később az autóban hallgattam a Déli Krónikát, amelyben már frissen kinevezett kulturális miniszterként azt nyilatkozta, szeretné életre hívni ezt az intézményt is.

– *S tényleg azért nyerte el a főigazgatói posztot, mert, ahogyan korábban megfogalmazta: „Sebő ilyen nyavalyás csinovyiknak nem való”? Ön igen?*

– Mindig is botcsinálta menedzser voltam. Az Ökrös zenekarban nemcsak kitaláltam olyan művészi produciókat, mint a Kalotaszegi mu-

lató énekek vagy a Bonchida háromszor, hanem a szervezés is hozzám tartozott, és az amerikai lemezeinkkel ugyancsak én foglalkoztam. Említhetem az Utolsó óra-sorozatot, amely szintén az elképzeléseim alapján valósult meg, s 1997 és 2001 között száztizenkét csoporttal több mint ezerkét óra felvételt készítettünk és archiváltunk a legkorszerűbb digitális eszközökkel. Eközben pedig magam is gyűjtöttem, szóval olyan voltam, mint a kétpúpú teve...

– *Remek ideának tartottam, hogy Budapesten, stúdióban dolgoztak az adatközlőkkel, elhőzták őket egy hétre, hiszen így sokkal koncentráltabbá vált a munka.*

– Ezt nem én találtam ki, annak idején a Pátia gondolata volt. Egykor a Magyar Rádióban Bartók, Kodály, Dincsér Oszkár, Lajtha László, Ortutay Gyula is ilyen gyakorlatot folytattak. Arra gondoltam, milyen jó, hogy modern körülmények között dolgozhatunk, s a számítógéppel annyi anyagot rögzíthetünk, amennyit csak akarunk. Kallós Zoli bácsi mellett mindig mérgelődtem, amikor gyűjteni indultunk, hogy csupán egy-egy dallamot vett fel, mert spórolni kellett a nyersanyaggal... Az Utolsó óra felvételeiből készült sorozatunk az Új Pátia nevet kapta, és most hatvannyolc CD-nél tartunk. Ha valaki képet akar kapni a Kárpát-medence hangszeres népzenejéről, az anyagunk alapján megteheti. Az egész ma már a Hagyományok Háza digitális gyűjteményének is része, így bármi kutatható benne.

A Magyar Állami Népi Együttes társulata

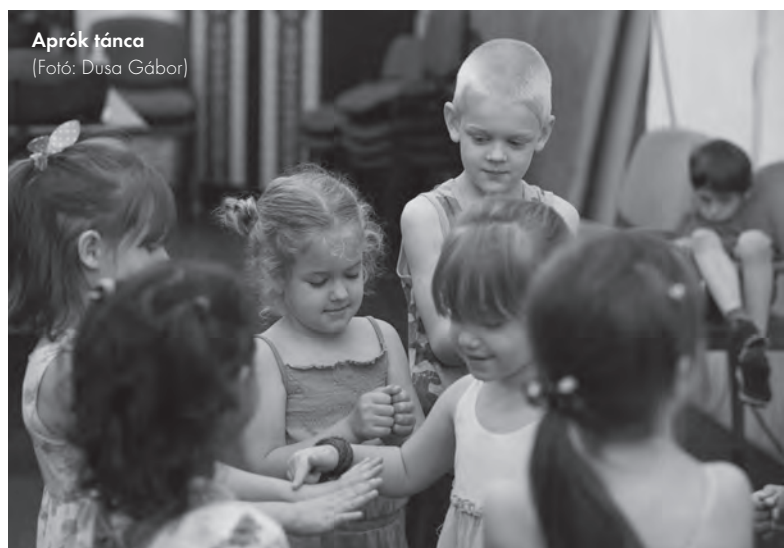
Gyerekfoglalkozás

Kelemen László

A felújított Budai Vigadó

Aprók tánca
(Fotó: Dusa Gábor)

Kézműves-foglalkozás

Curriculum vitae

Kelemen László a székelyföldi Gyergyóditróban született 1960. május 1-jén. A marosvásárhelyi zenei érettségi után a kolozsvári Gheorghe Dima Zeneművészeti Főiskolán tanult, zeneszerzés szakon. A komponálás mellett gyűjtött és játszott erdélyi hangszeres és vokális népzene. Tagja volt a kolozsvári Bodzafa táncmuzsika zenekarnak, az erdélyi táncmuzsika mozgalom egyik legendás együttesének. Az egyetem után két évig Nagyenyeden tanított, vezetett kórust és gyűjtötte a környék népzenejét. 1986-ban telepedett át Magyarországra. A Budapesti Zeneműkiadónál 1986 és 1992 között zenei szerkesztőként dolgozott, s 1987-ben Ökrös Csabával és Berecz Andrással megalakította az Ökrös zenekart. 1988–90-ig erdélyi adatközlők népzenei lemezeit szerkesztette a Hungarotonnak. 1992-től 2000-ig a Budapest Táncgyűjtés zenei vezetője és az előadások rendszeres zenei szerkesztője volt.

A Hagymányok Háza megalapításának miniszteri biztosa, majd 2001 júliusától főigazgatója. Szakmai vezetésével 2008-ban Bereczky Csaba rendezésében *Életek Éneke* címmel kilencrészes dokumentumfilmet forgattak és mutattak be az erdélyi népzeneisékről, hagyományörzőkről, amelyből mozifilm is készült.

Zeneszerzőként, zenészként és szerkesztőként koreográfia-kísérőzenéket szerkesztett magyarországi és Kárpát-medencei együtteseknek, és színházi darabokhoz is gyakran írt kísérőzenét. 2008-ban megkapta a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztjét, 2014-ben szülőfaluja, Gyergyóditró díszpolgárává választották. 2016 januárjában Lajtha László-díjjal tüntették ki, majd 2017-ben Budapestért díjat, 2019-ben Erkel Ferenc-díjat kapott.

– *Mennyiben kellett bővíteni az intézmény feladatkörét a kezdeti terveikhez képest?*

– Az a baj, hogy a képzelőerőnk nagyon erős. Soha nem volt azonban mindenre elegendő büdcsénk... Sokszor fordult elő, hogy az ötleteink pénzihiány miatt nem valósultak meg. De már az alapítás másnapján elhoztuk a fővárosba a Kárpát-medencei együtteseket, kialakítottunk bérletrendszeret, amelyek korábban nem léteztek, így a Magyar Állami Népi Együttes előadásainak, valamint a koncerteknek is lett törzsközönsége. Az újabb találmányok közé tartoznak az újjévőkösztöntő koncertek is. Egy ilyen rendezvénynek köszönhetjük a Corvin téri épület felújítását. Az egyik évben az előadásra ellátogatott a feleségével Orbán Viktor miniszterelnök is, ekkor említettem neki, hogy renoválni kellene a házat. Abban az évben el is indult a felújítás előkészítése.

– *Ahogy nézem a kialakított, új tereket, köztük az udvar helyén született fedett színpadot, úgy látom, ez az épület már valóban vonzza az érdeklődőket.*

– Nagyra nyitottuk a házat, és megmutatjuk a világnak a bartóki örökségünket, azt, hogy hová tartozunk. S a kezdetektől fogva valljuk: nekünk nem a kommersz, hanem a magas művészethez kell kötnünk a hagyományos kultúránkat.

– *Közben pedig területük minden szegmensére igyekeznek figyelni, hiszen például támogatást osztottak azért, hogy segítsék a cigányzenészek foglalkoztatását.*

– Rá kellett jönnünk, hogy a cigányzenészek és a táncmuzsikusok közti ellentét mondva csinált, és mi vagyunk érte a felelősök, egy mozgalomnak ugyanis könnyebb valami ellen, mint valami mellett meghatározni magát... A két zenei világ pedig egybeforr a korábbi évtizedek során, s ez az irányzat ma ugyanúgy kiveszőfélben van, mint a hagyományos népzene. Próbáljuk a területet segíteni, elkezdünk például visszavezetni a szakmai minősítéseket, amire nagy az igény. A Füreden rendezett primásversenyeken egyik évben népzene, a következőben cigányzene hangzik fel. Sokféle programmal igyekszünk a népi kultúra minden elemét bemutatni. A Corvin téren karácsonyi vásárokat szervezünk kézművesportéka kínálattal, és szeretnénk végre megrendezni a Hagymányok Háza első bálját, talán idén, a jubileumi évben sikerül egy szüreti mulatságra invitálni az érdeklődőket. A megújult épületbe több százan látogatnak el a táncházainkra. S ez azért is fontos, mert az utóbbi időben a folkocsmáké lett a fő szerep, az emberek jobban szeretnek mulatni, mint tanulni... Mi pedig gyarapítani akarjuk azoknak a helyeknek a számát, ahol tánc- és énektanítás is folyik. A digitális adattáraink szintén bővülnek, most kezdünk el kézműves- és viselet-adatbázist építeni. Emellett varrótanfolyamokat is indítunk. Lényeges, hogy minden együttes tudja, milyen a választott előadásához illő viselet.

Hiszen egy székely szoknyának a színei is jelentést hordoznak, s az sem mindegy, milyen kötényt kötöttek, milyen kendőt viseltek Kalotaszegen. Arra ugyancsak felfigyeltünk, hogy a YouTube-on ezernél több videó mutatja be a jó bluesgitározást, de arról, mi az a népi hegedülés, összesen pár felvételt találunk... E téren van hát dolgunk. Elindítjuk a FolkMesorozatot, oktatóvideókkal s a legjobb bandákkal. A nagy felbontású felvételek mellett ott lesz a kotta, valamint a gyűjtések is. Így tényleg „tisztá forrásból” dolgozhat, aki megtekinti. Életre szeretnénk hívni végre az alapfokú művészeti iskolánkat is, ahol a gyerekek az első évben táncot, zenét, kézművességet egyaránt tanulnak, ezután választják ki, melyikben a legtehetségesebbek. Annyi a jó ötlet, hogy időnként vissza kell fognunk magunkat, és tudomásul kell vennünk, hogy a kapacitásaink végesek.

– *Gondolom azért az ünnepi esztendőnek is megvannak a kiemelkedő programjai...*

– Bizom benne, hogy nyáron már elmeheztünk egy teljes Kárpát-medencei turnéra

az állami együttesrel, meg tudjuk szervezni az első Gyergyói Fesztivált, ami azért is kedves számomra, mert így a szülőföldem adhat otthont a programnak. A Hagymányok Háza Szabadegyetemet szintén szeretnénk folytatni Mihkázán, ahol arról is tanulhatnak az érdeklődők, hogyan oktassák a kézművességet, a zenét, a táncot, s az előadások mellett minden este különféle produkciók várják a közönséget. Mint a befűtött gőzmozdony az állomáson, alig várjuk, hogy kifuthassunk.

– *Azt írja életrajzában: „Vezetésem alatt állt fel az új intézmény, annak tehát minden kudarcáért és sikeréért is felelős vagyok.” Miként látja ezek tükrében ezt a két évtizedet?*

– Nehéz pontosan megfogalmazni, mert olyanok vagyunk, mint a hajósok, akik egy deltatorkolon keresztül haladnak az óceán felé. Látják az elágazó, kis ereket, de folyamatos vágódás él bennük a hatalmas víztükrör iránt. Vannak eredményeink, de még annyi mindent kellene tennünk! Célunk, hogy egyszer majd a néprajzi kistájak szintjén mindenki ismerje meg a saját táncát, zenéjét, vasárnap akár még népviseletbe is öltözzön. Látjuk a nagy célt, amit közös összefogással az egész Kárpát-medencében meg kellene valósítani. A százhusz kistájra jellemző gyűjtéseket elő kell ásunk az archívumból, meg kell tanulnunk anyanyelvi szinten, koreográfiákat készíteni belőlük, majd elvinni az adott tájegységekre, és meg-, azaz visszatartani az ott élőknek. Ez a *Kallós Zoltán-programunk*, amelyet már a miniszterelnök és a nemzeti kulturális tanács elé terjesztettünk,

„A népi hagyomány ne holt anyag legyen: éljen a zenészek és a kézművesek kezében, fejében, a táncosok lábában!”

olyan partnerekkel, mint a Néprajzi Múzeum, a Nemzeti Táncegyüttes, a szentendrei Skanzen, a Magyarságkutató Intézet. Ha kapunk hozzá támogatást, akkor a tervezett öt esztendő alatt ezt a munkát el tudjuk végezni. Azt kellene végre már mindenkinek belátnia, hogy csak összefogva tudunk lendíteni az ügyeinken, és akkor nyertes játszma lesz ez minden résztvevőnek. Ezzel sem találunk ki újat, hiszen a mintánk az első világháború után indult *Gyöngyösbokréta-mozgalom*. A Vajdahunyad várában mutatták be a falusi csoportok helyi kultúrájukat. Ennek köszönhető, hogy egy-egy résztvevő falu néptánc fennmaradt a mai napig.

A megélhető hagyományt teljes egészében nem lehet továbbadni, ahhoz valóban benne kellene élnünk. De ha egy jól körülhatárolt szelétét fókuszba állíthatjuk, felhívhatjuk a figyelmet az értékére. Ha ezt őrzik és időről időre megmutatják, akkor megmarad.

– *Az intézményvezetői énje mellett mennyire maradt meg a zeneszerzői? Azt ugyanis talán kevesen tudják, hogy az eltelt évek alatt számos színházi kísérőzenét komponált, az ön alkotása például a Fölszállott a páva televíziós tehetségkutató főcímenje is...*

– Sosem volt a zenére annyi időm, mint szerettem volna, hiszen életben kellett tartani és fejleszteni az intézményt. Úgy vélem, mindezt nálam az édesanyám rontotta el, mert arra nevelt, hogy nekem dolgom van a világban. S én gyerekkorom óta zeneszerzőnek készültem. Erdélyben pedig a komponálást soha nem lehetett elválasztani a szolgálattól, azaz a folyamatos muzsikálástól. Citeráztam, hegedültem, majd kintlódtem a brácsával. Mivel a zenekarnak arra az instrumentumra volt szüksége, el kellett sajátítanom a háromhúrú hangszeren való muzsikálás fortélyát. De brácsásként megtanultam összefogni az együttest, s ennek a tudásnak más feladatokban is hasznát vettem. Húsz éve töltöm be a Hagymányok Háza főigazgatói posztját, abba szeretném hagyni, de azért utána is akad még bőven teendőm... Megszületett tavaly az *Erdélyi Hagymányok Háza*, önálló intézményként és a budapesti ház stratégiai partnereként, amit szintén el kell indítani. Jelenleg dolgozom a doktorimon is, amire azért van szükség, mert meg akarom alapítani az erdélyi hangszeres népzenei szakot... S aztán végre zenével is többet kellene foglalkoznom. Egy *Te Deumot* szeretnék komponálni, bizom benne, hogy lesz aktualitása, és lezárul a pandémia időszak. Imádkozom érte. ♦

JÓZSA ÁGNES

„...HOGY MEGMARADJON A TRADÍCIÓ ÜZENETE”

Interjú Mihályi Gáborral

Mihályi Gábor a Magyar Állami Népi Együttes együttes vezetője, Harangozó Gyula-díjas, érdemes és kiváló művész, az együttes örökös tagja. Művészeti vezetése alatt a Magyar Állami Népi Együttes 2006-ban Bartók Béla-emlékdíj, 2007-ben Prima díj és Prima Primissima közönségdíj, 2014-ben Budapestért díj elismerésben részesült.

– Jászberényi születésű vagyok. Ez egy nagyon korán polgárosodó város, ahol a hagyományos kultúrának már kevés nyoma volt. Nyolcadikos voltam, amikor május elsején elvarázsolt az akkoriban alakult Jászság Népi Együttes előadása. Szerelem volt első látásra. A gimnáziumban Papp Imre kémia–biológia szakos tanár beszervezte az együttes ifjúsági csoportjába. Egy év múlva már a felnőttegyüttesben táncoltam.

– Akkor már eldölt, hogy ez lesz az élete?

– Akkor még nem, de a tánc már akkor is meghatározta az életemet. A táncot gyakoroltam, a házi feladatokat kevésbé. Óriási hatással volt rám Tímár Sándor, aki lejött egyik próbára és videót vetített idős paraszt bácsik táncával. Megmutatott pár lépést, majd azt mondta: „Improvizáljatok!”. Csodálatos volt. Megélhettünk valami ősit, valami természetet, ami különbözött attól, amit mi addig gondoltunk a táncról. Varázslat vibrált a levegőben. Akkor indult a táncházmozgalom, s képesek voltunk Pestre utazni a Kassák Klubba, hogy mi is „táncázolhassunk”.

– A táncház, amelyet Novák Ferenc és Korniss Péter ismertetett meg a városi közönséggel, a maga formanyelvével, hangulatával élesen elkülönült az addigi színpadi néptáncról.

– Vízválasztó volt, amelyhez nemcsak néptáncosok, de értelmiségiek is kapcsolódtak, Kósa Ferenc filmrendező, Nagy László, Szécsi Margit, Csoóri Sándor, akik még az elméleti alapját is megteremtették annak, hogyan forduljunk a paraszti kultúra felé. Élményem lehetett, hogy Erdélyben, Keménytelkén én tarthattam a lámpát a gyűjtésekkor Tinka bácsinak, Martyn Györgynek, az európai formátumú tánckutatónak. Nagy élmény volt, hogy szembesültem az akkor még sokkal erősebben létező paraszti kultúrával. Ott látni a táncokat, lehet táncolni az emberekkel, leülni az asztalukhoz, meginni egy pohárral és beszélgetni velük, énekelni velük, ez engem is teljesen elvarázsolt. A szüleim lojálisak voltak, akkor sem haragudtak, amikor nem mentem el a jászberényi tanítóképző szóbeli felvételijére, mert az egybeesett a Jászság együttes görögországi turnéjával.

– Főiskola helyett maradt a tánc...

– Tímár-növendék voltam, mi voltunk a Tímár-iskola betöretlen csikói, akik számára csak az autentikus néptánc létezett. Ő úgy tudott bennünket motiválni, hogy néhány év alatt az ország legjobb együtteseinek közé kerültünk, és én már örökre elköteleztem magam a néptánc és Tímár Sándor mellett. Amikor őt kinevezték az Állami Népi Együttes élére, akkor engem is hívott.

– Az Állami Népi Együttes életében a Rábai-korszakot egy egészen más stílusú Tímár-korszak követte.

– Igen. Neki az is előnyére vált, hogy a világban megváltozott a folklórhoz való viszony. A nézők kicsit elunták azt a táncolási módot, amely nemcsak a Mojszejevét, de a mintájára alakult együtteseket is jellemezte. A tradíciók, és a tisztább folklór felé fordulás igényét Tímár Sándor kitűnően tudta színpadra adaptálni. Abban sok minden közrejátszott, hogy az ő koreográfiai nem váltak olyan világhírűvé, mint az Ecséri lakodalmas. Mi is körbeutaztuk a világot, és óriási sikere volt Tímár mester műsorainak. A betanításban ugyanazt a metódust követte, amelyet én megismerhettem Jászberényben. Mindig mutatott eredeti felvételeket. Így mindig volt minta előttünk, amit sok esetben ő maga gyűjtött. Volt, hogy magával vitt a Rábaközbe, Északkelet-Magyarországra, ahol még híres paraszttáncosokat találhattunk.

– Akkoriban már nemcsak táncolt, sorra születtek a saját koreográfiák...

– Én nem költöztem föl Budapestre, született és menthetetlen vidéki vagyok. Egy idő után úgy éreztem, hogy nemcsak a mások által megálmodott mozdulatokat, gondolatokat tudom közvetíteni, hanem nekem is vannak gondolataim. Tíz éven keresztül vezettem a szolnoki Tisza Táncgyűjtést. Az életem mozgalmas volt. Reggel irány Budapest, aztán Szolnok, ott megtartani a próbát, és úgy haza, s ha kellett, készülni a másnapra. Mégis, ez talán az életem legszebb időszaka volt. Szép lassan ismert koreográfus lettem a néptáncművészetnek, és ezt elsősorban a szolnoki gyerekeknek köszönhettem, akik ugyanúgy, ahogy mi Tímár

Mihályi Gábor, a MÁNE vezetője

mester mellé odaálltunk, odaálltak énmellém. Sok díjnyertes koreográfiát készíthettem nekik, s megkaptam a lehetőséget arra is, hogy az Állami Népi Együttesnek készítsek koreográfiát. Első műsorom a Régen volt, soká lesz, 1995-ben. Azóta már több mint húsz önálló esten vagyok túl csak a mi együttesünknel.

– A táncospálya rövidre szabott. A kezdetektől tudta, hogy együttesvezető és koreográfus lesz?

– Hát, ha nem is teljes tudatossággal, de lappangó módon ott lehetett ez a gondolat. A Táncművészeti Főiskolán koreográfusi és néptánc-táncpedagógusi diplomát szereztem. Amikor Tímár Sándor nyugdíjba ment, akkor engem kértek fel a karvezetésre, és Sebő Ferenc lett a művészeti vezető. Hat évig dolgoztunk együtt, és sikerült új utakra terelni az együttest. Szándékunk az volt, hogy a néptáncot és egyáltalán a folklórt, a hagyományt ne csak az elmúlt százötven év szempontjából vizsgáljuk, hanem sokkal tágabban. Hagyo-

A Magyar Állami Népi Együttes Ide süss! című műsorából

MÁNE,
Táncánon

mányaink több ezer évesek. Mi így gondolkodtunk. Így születettek történeti-historizáló, revüszerű és mellettük – műfajilag elkülönítve – az autentikus örökséget előtérbe helyező produkciók. A *Naplegenda* – azóta repertoáron tartjuk – világszenei, a *Táncos magyarok* ezer évet idézett, a *Verbunkos* a nemzeti tánc születése, de volt vásári komédia, Sebő Ferenc zenéjére készült a *Pannon freskó*, vagyis a korábbinál sokkal szélesebb színpépet valósítottuk meg a színpadi néptáncnak. Hittünk abba, hogy közönség is erre vágyik. Új utakat kellett találni. A fiatalokat a régi módszerekkel nem lehet megszólítani. Szerettem a kortárs színházat, és igyekeztem annak eszköztárát is beemelni a színpadi néptáncba. A legfontosabb, hogy a tradíció üzenete maradjon meg, de látványában

és dramaturgiájában legyen a ma emberének is vonzó, befogadható. A művészetnek mindig az aktuális világra kell reagálnia. Rábaiék is azt tették, Tímár Sándor is. Azt gondolom, az Állami Népi Együttes különleges abból a szempontból is, hogy a legmarkánsabban és a legkövetkezetesebben halad azon az úton, hogy a hagyományt nem valami poros múzeumi tárgyként, hanem aktuális eszközökkel mutatja be. A hagyományban nem a múlt hangsúlyozása a fontos, hanem az, hogy a mienk. Hetvenéves lesz az együttes 2021-ben, nagyon szép ünnepi évadra készülünk. A *Táncünnepet* az Operettszínházban tartjuk. Azért nem az Operában, mert azt tatarozzák. A Szegedi Szabadtéri Játékokon: *Bort iszik a magyar*, táncmámor két felvonásban, amelyben fellépnek a Szolnoki Szimfonikusok és a Szent Efrém Férfikar. A margitszigeti szabadtérin a *Naplegendát* láthatja majd a közönség olyan kiváló énekesekkel, akik a kezdetektől is énekeltek benne. Készül egy album – *Végtelen motívum* lesz a címe – sok-sok képpel, amely feldolgozza és méltóan bemutatja ezt a hét évtizedet. Ezenkívül sok-sok előadást tervezünk, zenekari koncerteket, nemcsak Pál István Szalonnával és a Rackajammal, de Kelemen Barnabással és a Kodály Kamarazenekarral is. Szeretnénk többféle műfajt összekapcsolni, fellépni a Győri Balett-tel és a Közép-Európai Táncszínházzal, a Recirquel Újcirkusz Társulattal.

– Ön több mint egy évtizede a különféle táncművészeket összefogó Magyar Táncművészek Szövetségének elnöke.

– Negyvenkét tagszervezetünk van, a klasszikus balettől a kortáron át a néptáncig. Legnagyobb erénye a szervezetnek, hogy közös ügyeinkért dolgozhatunk, bár nem minden törekvésünk végződött sikerrel. Optimista vagyok. Azt mondom, hogy félig tele a pohár. Egyetem lett a Táncművészeti Főiskola, felépült a Nemzeti Táncszínház. Megoldódni látszik a pedagógusképzés, működnek az iskolák. De nem megoldott a nyugdíjkérdés. Hét együttes biztosítja a nyugdíjat, de a többi nem. Vagyis a táncművészek jó része bizonytalan helyzetben van. Nincs még életpályamodell. Évekig dolgoztunk egy nagyon alapos tanulmányon a *Nemzeti táncprogramon*, huszonkét fejezetben összegeztük a feladatokat. Ennek része volt a megfelelő életpályamodell, amely még függőben van. Budapesten tizenegy táncszínház működik, de szeretnénk azt is, hogy a vidéki színházaknál is biztosítsanak a táncnak lehetőséget a rendszeres fellépésre. De a táncművészet megbecsülése már jó úton halad.

– Mi az, amit szeretne?

– Ami legelőször eszembe jut: a Marci nevű kis unokám kijelentésének, hogy „nagyapapa, még egészen jól focizol”, szeretnék megfelelni. Ez azt is jelenti, hogy fizikailag, szellemileg jó formában maradok. Szeretnék még az együttes élén dolgozni, vannak elképzeléseim... Válaszolva a kérdésre: legyen az embernek egészsége, kreatív energiája ezt a sok mindent ellátni: focizni az unokával, új műsorokat készíteni és javára tenni a magyar táncművészetnek. ♣

ERDÉLYI ZSUZSANNÁRA EMLÉKEZVE

Internetes élő hangversennyel jelentkezett a Pesti Vigadó díszterméből 2021. január 10-én a Magyar Művészeti Akadémia Erdélyi Zsuzsanna születésének 100. évfordulóján, éppen a nemzetközileg elismert néprajztudós születése napján. Ez alkalommal Klukon Edit és Ránki Dezső zongoranégyesével, Liszt Ferenc szimfonikus költeményeit megszólaltatva tisztelegtek a Nemzet Művésze címmel kitüntetett, Kossuth-díjas folklorista munkássága előtt. Juhász Judit, az MMA szóvivője ünnepi beszédében a „Mária követe, imahalló Zsuzsanna” alakjára emlékezve Nagy Gáspár költő ezredfordulón írt köszöntőverséből idézett: „Égiektől áldassék, földiektől dicsértessék Erdélyi Zsuzsanna!”

„Imahalló Zsuzsanna”

Erdélyi Zsuzsanna alakját felelevenítve Juhász Judit elmondta, hogy mennyire fontos volt számára tisztelőinek, közöttük leginkább „szent öregasszonyainak” szeretete, az összegyűjtött több tízezernyi apokrif imádság őrzőinek, „krónikás falusi öregjeinek” feltárulkozó bizalma és vendégszeretete. Talán megéreztek, hogy az a szenvedélyes, kíméletlen munkatempó, amelyet Erdélyi Zsuzsanna hosszú évekig önmagára kényszerített, valójában versenyfutás volt az enyészettel értük, az öregekért, hogy egyetlen imát, egyetlen fohászt se vigyenek magukkal az öröklébe. Ezzel állítva emléket nekik, ahogy ő mondta: a „rigisíges asszonyoknak és férfiaknak”, és hogy emlékeztessen a népi gondolkodás múltból jelenbe feszülő ívének mindenkori tartóoszlopaire, „kik nélkül mi sem volnánk tudók, de utódaink sem tudósabbak”.

Juhász Judit visszatekintett a kezdetekre. Lajtha László népzenei kutatócsoportjának munkatársaként Erdélyi Zsuzsanna 1968-ban a Somogy megyei Nagyberényben Babos Jánosnétól magnetofonra rögzített egy különös és terjedelmes szöveget, amelyet a „fekete sorsa fekete füstjébe szikkasztott”, kilencvennyolc esztendőss asszony – még kicsi leány korában – az édesanyjától tanult, és amelyet imának nevezett. Ez a véletlen találkozás egész további életében az archaikus népi imádságok felé terelte, s a szájhagyományozó kultúra öröksége, egy évezredes múltú „új ismeretlen szellemi világ” tudományos igényű feltárására ösztönözte Erdélyi Zsuzsannát. S nemcsak a történelmi Magyarországon, de kitekintéssel valamennyi közép-európai országra. Felismerte, hogy az általa gyűjtött és elemzett imádságyanyag, ahogy ő mondta: ezek a „szívet erősítő, lelket könnyebbitő, Istenhez emelő szövegek”, sok történelmi forrásnál hitelesebben őrizték meg a keresztény magyarság gondolkodását, hitvilágát, „térdfigyelésben, könyörgésben, könnyben” átélte szenvedéseit, könyörgéseit, vágyait.

Juhász Ferenc költő, aki 1970-ben az *Új Írás* folyóiratban először tárta nyilvánosság elé Erdélyi Zsuzsanna korszakos munkáját, lírikusként így írt az *Imák, apokrif mánorok* című méltatásában:

„Hatalmas kincs birtokába jutottunk most; ezek a legtisztább népköltészetted vedlett imák nemcsak történelmi múltunk, de költészetmúltunknak a nép szívéből kitemetődött lángoló aranyleletei... Én népköltészetünk legfénylőbb rétegéhez hasonlóan mondom ezeket az imákat, amikben a nép élt, s amelyek századokon át népünkben éltek titokban. És szépségük és erejük nemcsak tartalmaikban van, de nyelvükben is, mert hallván őket, oly erővel ráz meg népem beszélt nyelvének gyönyörűsége, bátorsága, tisztasága és látomásossága, hogy költő-szívémben ámuldozva és szégyenkezve csak édesdeden mosolyogni és könnyezni tudok...”

Erdélyi Zsuzsanna pontosan felmérte, amit a közösségi emlékezet hosszú évszázadokon át megőrzött. Különösen fontosnak érezte minden olyan szellemi emléktanyag gyűjtését és bemutatását, melyben – amint

írta – „a népköltészet formáiban mintegy kőbe vésetten jelentkezik a nagy történelmi forduló, a pogány–keresztény átállás lélekmélyi képe”.

Hatalmas, kiteljesedett életmű hátrahagyásával, életének kilencvennegyedik esztendejében, 2015. február 13-án tért meg Teremtőjéhez a „lélek régésze” ahogyan őt akadémikustársa, Dávid Katalin nevezte. Juhász Judit zárógondolatként ezt mondta: „Megtisztelő feladat számunkra, hogy gazdag munkásságának hagyatékára a Magyar Művészeti Akadémia a jövőben is művelődéstörténetünk kivételes örökségeként tekintve taníthatja az utókort.”

Curriculum vitae

Erdélyi Zsuzsanna 1921. január 10-én született a Csehszlovákiához csatolt Komáromban. Életútját egyértelműen meghatározták családi hagyományai (nagyapja Erdélyi János költő, műkritikus, filozófus, édesapja Erdélyi Pál irodalomtörténész, könyvtárigazgató), mindemellett jókora kerülővel, történelmi fordulatok folytán jutott el a filológusi pályára.

1939-ben érettségizett az ONE Veres Pálné Leánygimnáziumában.

1939–40-ben közgazdasági, 1940-től a Pázmány Péter Tudományegyetem magyar–olasz–filozófia szakán bölcsészeti tanulmányokat folytatott, majd 1945-ben doktorált. Mindezekkel párhuzamosan 1931–1945 között zongorát tanult a Fővárosi Zeneiskolában. 1943-ban külügyi ösztöndíjat kapott a római követség kulturális osztályára, egyúttal egyetemi és zenei tanulmányait is kiegészítette. Német-, francia-, olasznyelv-tudása és római működése révén került a Külügyminisztériumba. 1944–1945-ben a sajtóosztályon olasz referens, illetve miniszteri fogalmazó, majd – miután 1945-ben a nők számára

is megnyílt a külügyi szolgálat lehetősége – diplomata lett. Rákosiék hatalomátvételekor 1948-ban, osztályidegennek nyilvánított társaival együtt kitétek a minisztériumból. Még abban az évben házasságot kötött Dobozy Elemér kutatóorvos-kardiológussal, aki kidolgozta és Magyarországon meghonosította a sztereo-elektrokardiográfia módszerét. Az ő klinikai pályáját 1951-ben a rendszer szintén derékba törte. Négy gyermekük született: Miklós (1949) bölcsész, Dániel (1951) ügyvéd, Zsófia (1952) énekes, Borbála (1955) csembalóművész.

Erdélyi Zsuzsanna 1951-ben anyagi okok miatt kényszerült munkavállalásra; ezt külügyi múltja jelentősen megnehezítette. Ekkor fogadta el Lajtha László zeneszerző-népzenei tudós segítségét, aki őt, jól ismervén családi hátterét, a néprajz-népköltészet felé irányította: a Népművészeti Intézetben külsős munkát szerzett neki (1951–53). 1953-tól tíz éven át a Művelődésügyi Minisztérium népzenei kutató, ügynevezett Lajtha-csoportjának tagjaként, Lajtha László 1963-ban bekövetkezett halála után pedig 1964–1971-ig a Néprajzi Múzeum népzenei osztályán dolgozott.

„Sajátos missziót teljesített egy vallásellenes korban. Erdélyi Zsuzsannának nagy szerepe volt abban, hogy felolvadt a vallási tematika körül az elmúlt rendszer által fagyasztott légkör...”

Erdélyi Zsuzsanna húszévesen

Férjével Dobozy Elemérrel és a négy gyerekkel

A Kossuth-díj átvétele a Parlamentben, 2001 (Mádl Ferenc köztársasági elnök és Orbán Viktor miniszterelnök)

Könyvhétén a fővárosi Vörösmarty téren, Makovecz Imre, Püski Sándor és felesége

Paskai László átadja Erdélyi Zsuzsannának II. János Pál pápa köszöntőlevelét a 80. születésnapjára

Dávid Katalin, Erdélyi Zsuzsanna, Klukon Edit, Mátyássy László, Ránki Dezső és Schmittné Makray Katalin

Erdélyi Zsuzsanna négy felnőtt gyermekével

Lékai Lászlóval, akivel együtt alapították meg Esztergomban a keresztény múzeumot, amelyet később róla neveztek el

1971–1986-ig az MTA néprajzi kutatócsoportjának tudományos munkatársa, 1987–1990-ig Filozófiai Intézetének szerződéses kutatója volt.

Élete végéig dolgozott. A magyar néprajztudomány egyik legfáradhatatlanabb gyűjtője. Az ő nevéhez fűződik a népi költés új, de valójában nagyon régi műfajának, az archaikus népi imádságörökségnek a feltárása, európai összefüggéseinek, eredettörténeti kérdéseinek vizsgálata. Sok-sok ezer ima és ének birtokában bebizonyította, hogy az archaikus népi imádság műfaja elsősorban a késő középkor vallásos költészetének két kiemelkedő ágazatához, a passióepikához és a Máriasiralom-lírához kötődik, de őrzi a szent színjátás nyomait is. Bebizonyította azt is, hogy a nem létezőnek vagy elveszettnek tekintett vallásos közlíra nálunk is magas szinten virágzott, jóllehet erről csak néhány szórványemlék tanúskodik. A történelmi viszontagságok ugyanis kulturális értékeink nagy részét megsemmisítették. Nem tudták azonban megsemmisíteni a szóbeli népi kultúra értékeit, amelyeket a kollektív memória, a közösségi emlékezet tárolt, és nemzedékről nemzedékre szájhagyományozás útján juttatott el napjainkig. Erdélyi Zsuzsanna tézise: nálunk Magyarországon a szóbeliség őrizte meg a távoli idők azon értékeit, amelyeket szerencsebb országokban az írásbeliség is átmentett.

Az ő kezdeményezésére hozta létre Lékai László bíboros, érsek az első közép-európai népi vallásos gyűjteményt 1980-ban Esztergomban. A sokáig elhanyagolt gyűjtemény napjainkban – a Magyar Művészeti Akadémia támogatásával is – az Esztergomi Keresztény Múzeum keretében megújul, s a gyűjteményt 2015-ben Erdélyi Zsuzsannáról nevezték el.

Munkásságát, sokrétű tevékenységét számos kitüntetéssel ismerték el. Tagja volt az MTA Középkori Történeti Munkabizottságának, a Szent István Akadémiának, a Magyar Művészeti Akadémiának, és egyik alapítója KÉSZ-nek, a Keresztény Értelmisségiek Szövetségének.

Az archaikus imádságokról és a Mária-tiszteletről

Erdélyi Zsuzsanna elemzései megrajzolják a műfaj történetét, részletes leírást adnak az archaikus imádságok műfaj történetéről, nyelvi és poétikai sajátosságairól, a középkori kódexirodalom és a szóbeliség kapcsolatáról, európai kapcsolatrendszeréről. Megállapította, hogy az elsősorban szóbeliségben élő imádsághagyomány érintkezik mind a magyar, mind pedig az európai folklór több ágával: a ráolvasókkal, népénekekkel, legendaballadákkal, rituális énekekkel, a vallásos színjátszással, a Mária-líra és a Mária-epika több szövegcsoportjával és a szokásköltészet több, alkalmi műfajával. Kötődik az irodalom és a népköltészet köztes területéhez, a ponyvákhoz. Szövegtörédek tűnnek fel a barokk kor énekeiből, de akár XIX. századi népénekekből is. Több imádság szöveg megjelent nyomtatásban ponyvafüzetekben, ami nagy földrajzi elterjedést biztosított. Az imádságokat egy archaikus énekes előadásmódnak megfelelően, éneklő-deklamáló-recitáló módon imádkozták.

Kutatási területe az archaikus imádságok mellett a vallási néphagyomány tágabb köre, a népi Mária-kultusz, a szóbeliség és írásbeliség kapcsolata lett. Kéziratban maradt monográfiája a Mária-tiszteletről folytatóra és befejezőre vár. Kutatómunkája során számos kéziratot énekeskönyvet talált, amelyek anyagát részben feldolgozta. A XVIII–XX. századból származó gazdag gyűjtemény a lokális énekanyagot rögzíti, s funkcionálisan rendezi a helyi vallásgyakorlási alkalmakhoz (búcsújárás, virrasztás, imaházak, ünnepek stb.) kötődően.

Az imádságokról szóló első elemzését az Ethnographia 1971-es számában olvashatták a nyelvészek és irodalomtörténészek, valamint az érdeklődők. Az *Új Írás* korábban említett cikke után több irodalmi lap is lelkesedéssel fogadta e sajátos költői szövegvilágot. A politikai hatalom nem hagyhatta figyelmen kívül Juhász Ferenc, Csoóri Sándor, Gergely Ágnes, Tandori Dezső és mások lelkes fogadtatását, így folytathatta kutatásait. Az 1970–1980-as években mindez egyfajta védelmet is adott Erdélyi Zsuzsannának e vallásos szövegek gyűjtésében. Sok költőt megihlettek ezek a régies hangzású, sajátos képeket alkalmazó imádságok (Szabó Ferenc, Polner Zoltán, Tóth Sándor, Major-Zala Lajos, Nagy Gáspár, Iancu Laura). Kocsár Miklós zeneszerző pedig hat imádságot kórusműben dolgozott föl.

Sajátos missziót teljesített egy vallásellenes korban Erdélyi Zsuzsanna. Nagy szerepe volt abban, hogy felolvadt a vallási tematika körül az elmúlt rendszer által fagyasztott léghő, s megjelenhettek Bálint Sándor, Domokos Pál Péter vagy Volly István hézagpótló munkái, és hogy Magyarországon az 1970-es évektől kezdve a vallási néprajz a hatóságoktól is megtúrt tudományos diszciplínaként formálódhasson, működhessen.

(Juhász Judit ünnepi megemlékezése és az MMA archiv anyagai alapján összeállította: Sághy Ildikó) ♣

Erdélyi Zsuzsanna a 80. születésnapján, mellette Barna Gábor néprajztudós

BEREMÉNYI GÉZA 75. SZÜLETÉSNAPJÁRA

A szerző 75. születésnapjára, 2021. január 25-ére jelentette meg *Bereményi Géza Azóta is élek* című novelláskötetét a Magvető Kiadó.

A megannyi műfajban alkotó Bereményi – író, drámaíró, költő, dalszöveg- és forgatókönyvíró, színházi és filmrendező – 1970-ben, *A svéd király* című novelláskötetével kezdte irodalmi pályáját. Megjelenésekor az alig huszonnégy éves szerző kötetbeli alteregójához, Dobrovicshoz hasonlóan az „induló tehetségek közé tartozott”, már első írásaiban is megjelentek későbbi nagy témái, az ős- és hőskeresés, a Teleki tér és nagyszülei legendáriuma. Alkotói figyelme később a dalszövegek, a színház és a film felé fordult, miközben továbbra is fontos műfaja és eszköze maradt a novellisztika, több későbbi filmjének (*Eldorádó*, *Hó-esés a Vizivárosban*) az ősváltozata eredetileg elbeszélés volt. A Cseh Tamásnak írt dalszövegeivel és az *Eldorádó* című filmjével lett a magyar kulturális lét egyik legismertebb alakja. A *Magyar Copperfield* című életregénye 2020-ban újabb irodalmi sikert hozott számára.

A korábban megjelent könyvekből maga a szerző válogatta a mostani kötet anyagát, helyenként új címeket adva a novelláknak. A szerkesztő, Szegő János ajánlása alapján részletet adunk közre a kötet *Előhang* című novellájából; arról, ahogyan egy hét éves kisfiú a konyhában ülve hallgatta a legendás angol–magyar meccs rádióközvetítését.

„1953. november 25-én, szerdán a konyhában ültem egy alacsony sámlin. Onnan minden nagy volt. Fiúgyermek létemre egy gumi tengerészbabát sípoltattam ütemesen, olykor a tengerészsapkáján gömbölyödő gumipompontra rágcsáltam, így koptatva róla a piros festéket, továbbá kék szemébe bámultam, hüvelykujjam begyével a gumipipáját simogattam, amit a baba gumi jobb kezével a gumihasa előtt tartott, miközben a többi négy ujjam a gumitompomba mélyedt, és jóleső érzések töltöttek el. Mint később kiderült, az a baba angol gyártmány volt, még a koalíciós időkben vette nekem az apám anyja, amikor a születésemről értesült. Egyebet is vásárolt, annyira örvendezett a hírek, de én a gumitengerésszel alakítottam ki a legbensőségesebb kapcsolatot az évek során. [...]

1953. november 25-én, szerdán nem csak én tartózkodtam a konyhában. Az asztalnál apám apja ült, az asztalon rádió szólt, belőle Szepesi György hadart kiabálva. Apám apja egy nagy csészének támasztott tükörben szemlélte a saját szappanhajos arcát, egyik kezével átnyúlt a saját feje fölé, a másik kezében fényes borotvakést tartott. Az arcára illesztette. A habot csikokban tüntette el a bőréről. Időnként egy napilap szélével lehúzta a habot a pengéről, hogy az megint csillogjon nekem. Kicsi habkúpokat csinált oda. Érdekes látványt nyújtott, a fejét ide-oda döntötte, az állát felszegte, nyelvhegygel feszítette ki az arcán a húst, a szája csúszkált, csücsörített, vagy becsúsztatott a két fogsora közé, mint később a ravatalán. Körben, a Szabad Nép peremén egyre szaporodtak a habkúpok.

Gumilabdával a kézben bámultam az előadást, de élvezetemet egyre többször zavarta meg Szepesi hangja. Hidegkútról kiabált a készülékben állva, és az angol kapuról, magyar kapuról. Gyakran közölte, hogy hányadik percben történik az, ami történik, labdáról beszélt, és ismeretlen szavakat kevert a közvetítésbe. Nem értettem az izgalmát, ami a konyhát baljóslatú jelekkel töltötte meg, és apám apját is magával ragadta. A penge meg-megtorpant a levegőben. A habkúpok nem sokasodtak, és az utolsó olyan messze volt az elsőtől, hogy nem remélhettem a kör bezárulását az újság peremén. Pedig nagyon vártam.

A közvetítés szerint labda ívelődött, a magyarok löhettek. Átadásból

Bevonulás a Wembley-be, a magyar csapatot Puskás Ferenc vezeti, 1953

gól született. Tömeg zúgott a készülékben. A gólt apám apja is maga elé mondta, azután az arcára illesztette a pengét, de a szem megint csak a rádióra nézett, nem a tükörbe.

– Mi ez? – kérdeztem.

– Az angol–magyar meccs – felelt apám apja, arcán a mozdulatlan pengével.

– Mi az, hogy angol?

– Angol az, aki Angliában lakik. Anglia egy ország. Akik a területén élnek, angolok. Mi magyarok vagyunk, Magyarországon lakunk.

– Anglia messze van? – kérdeztem Magyarországon, a konyhában.

– Messze. Köztünk és Anglia között van Ausztria, Svájc, Németország, Franciaország és a határ.

Szepesi a végső izgalom hatására azt kiáltotta, hogy Anglia gólt lőtt.

– Ausztriában mi van? – kérdeztem, hogy tisztábban lássak.

Apám apja a tapasztalatai alapján válaszolt nekem, mivel katonaként keresztülutazott már Ausztrián, amikor összeomlott az olasz front az első világháborúban.

– Ausztriában nagy hegyek vannak, rajtuk sok fenyőfa.

– Franciaországban?

– Ott Párizs van és franciák.

A beszélgetés közben Ausztria sötétzöld foltként jelent meg előttem, Franciaország sárga lett, Németország kék, Svájc habfehér. A továbbiakban Szepesire támaszkodtam, láttam, jobb, ha nem zaklatom apám apját. Anglia gólt lőtt. Az esemény a következőképpen zajlott le. Anglia egy nagy kapu volt, a rádióból is hallható tömeg zajongott benne. Zászlóik voltak, mögöttük tágas angol világlátóudvar. A tömegből felszállt a labda, elindult felénk, ívelődött, átrepült egy sárga, egy kék, egy habfehér, majd egy zöld terület felett, aztán egy fekete vonalon, a határon.

– Mellé! – kiáltotta a rádióból Szepesi, aki bizonytalan helyen állt.

Egyrészt magában a készülékben, vagyis a mi konyhánkban, másfelől a magyar kapuban, mely tágas és üres volt. Szepesi kicsi pont benne. A mi kapunkat nem mertem benépesíteni az ismerős magyarokkal, családom tagjaival, a szomszédokkal, a pilótával és a csősszel a Micsurin térről, ők csak láthatatlan rokonszenvükkel voltak jelen, mint apám apja, aki az asztalnál ült teljes terjedelmében, arcára száradó habbal. A magyar kapuban csak Szepesi állt, a kapuba beröppent a labda. Az angolok gólt lőttek tehát. Ezután ismét visszafelé ívelődött a labda, meg-megállt az országok fölött, forgott, és gól. Belerepült az angol kapuba, a feketén nyüzsgő tömeg fölé.

Tőlük repült mifelénk. Mellé!

Hatszor találtunk mi az ő kapujukba, háromszor ők a miénkbe.

◆◆ Összeállította: Weltler Ildikó

KISS DÉNES

A FÖLD ZSEBÉBEN

(Gyurkovics Tibor
mindennapi jelenléte)

1
Tibor már el lettél téve
hidegen a föld zsebébe
ott fekszel hason vagy hanyatt
hiába is szólítalak
már nem vagy hang nem vagy alak
barátom tán Tibor se vagy
sem valaki sem valami
nem is tudlak kimondani
el lettél örökre dugva
családi temető lukba
ez a te végleges lakod
a nyüveknek mutogatod
szüntelen fogad fehéret
nem gyötör igazság kétség
ki vagy ki lehetsz ki voltál
örzi-e emléked oltár
fű fa virág haza ember
rettenetes szerelemmel
hiúság nem fog igába
Istenig ér szíved ága

2
Barátom akármilyen is voltál
a könyörtelenhez csatlakoztál
Minden mi téged megidéz
naponta megállít rám szól:
istentelenül hiányzol

A LÉTEZÉS ELVISELÉSE

A létezésben nincsen kegyelem
A könyörtelenség törvény
amit az érdekek erősít föl
mert már nincsen elég a hitből
elsíratom karácsonyi gyertyák
forró könnyeivel a magánosan
tengődő öregeket akik a városban
egyedül járnak-kelnek s tétován
és hunyorogva néznek rám
nem bírja elviselni a közérzet
ezt a hétköznapi egészet
ahogy szobrosodik a magány
utcákon tereken görbe alakok
lézengenek és akárcsak a vakok
oly magányosak és bizonytalanok
villognak láthatatlan fehér botok
én is csak azokkal botorkálhatok
télnek nyárnak kiszolgáltatott
most már igazán senki sincs velem
és a létezésben nincsen kegyelem

MAGYARSÁGOM

(Rácz Sándornak)

Én úgy vagyok magyar
hogy belerázkódok
és megrendülök bele
mint amikor a föld mozog
s csikorog lelkemet átvágó
izgága tengelye

Vagyok magyar mint a kiveszők
akiket nem véd nemzetköziség
csak maguk ősi tartása
és a nyelv hány százezer éve?!
A Föld nevű bolygó forrása
körüljárása és megnevezése

Úgy vagyok magyar hogy nem tudok
más lenni soha és sehol
sem álmomban sem ébren
se étlen-szomjan se magányban
se gazdagon se szegényen
Viselem fenyegetettségem

Én úgy vagyok magyar miként
víz a víz levegő a levegő
fűj a szél és repül a madár
ahogyan semmi más nem lehetek
de maradok patak domboldal mező
ami sej-haj ha kell az égre száll

Én úgy vagyok magyar ahogy csak ember
halandó lehet valaki bárki
Őrizem méltóságos szeretettel
mi bennem szeri muhi mohácsi
folyóköz ágazik szívemben
szememből puszták messzeségét látni
Emese álmát vigyázza lelkem

Vagyok magyar a születés előttről
ahogy a szív dobog és majd megáll
miként felhők utaznak s évszakok
járnak és ahogy az óra jár
Mert úgy vagyok magyar
ahogy a vers a dal a szó
megölhető de soha
át nem változtatható!

Én úgy vagyok magyar
hogy belerázkódok
és megrendülök bele
mint amikor a föld mozog
és eláll az élők lélegzete
Magyar ki végzetemet várom
Én úgy vagyok magyar
ahogy az volt az aradi
nagy szent tizenhárom

A FIÚK ÜZENETE

Nagy ősztinkből
fiúk ti szentek
az égen át
a földön át
mit üzentek?

A véren át
a húson át
mit üzentek fiúk?
Elmondják-e
a fűvek a fák?

Elmondják-e
hogy van kiút
E lánctalpas
bankos sorsból
jövőnkbe mi jut?

Az égen át
a földön át
verődnek dalok
Bennük lelketek
komoran lobog

Szent nagy világós
sok véres gyermeke
sírokon át
a sebeivel
üzenjen ide

És a sebek
láttassák meg
Pilátust Júdást
az országoló
hazaárulást!

ESKÜVŐ

Ideje van az igazságnak
Megint fakadnak friss sebek!
Ne eméssze tovább a bánat
a leértékelt lelketet

Ne emésszen túl a határon
sok *elíteltet* sok magyart
ha a piros cserép a házon
Fehér fal fölött játszik majd

lobogószínt a zöld füzekkel
repesve fénylőn mint a zászló
Viríthassanak a szívekkel
kebelre tűzve messze látszón

S ne morduljon sehol se rossz szó
– jó szóra szítok – ha magyar
nem kell óvni tőlünk gonosztól
csángót székelyt ha zeng a dal

A miénk nem az ördög nyelve
mint ahogy mondják *odaát*
amikor templomba mennek
magyarul mondani imát

BORBÉLY LÁSZLÓ

„KIMENTEK A TANKOK, BEJÖTTEK A BANKOK!”

Kiss Dénes nyolcvanöt lenne

Mostanság gyakran megyek el a józsefvárosi plébániatemplom előtt, ahol végső búcsút vettünk Kiss Dénestől 2013 nyarán. A közelben lakott, egy igencsak barátságosan kinézetű panelházban. Mindig csodálkoztam azon, hogy ez őt egyáltalán nem zavarja. Valamelyik látogatásom alkalmával elmondta, hogy 1977 óta él feleségével a Baross utcában, ahová egy Bajcsy-Zsilinszky úti albérletből költöztek. „Nem szívesen hagynám el a Józsefvárost, már csak azért sem, mert ez a nyolcezer kötetes könyvtáram áthelyezésével is járna – indokolta önkéntes röghöz kötöttségét arcán a tőle megszokott derűvel, szemében az örökifjú huncutsággal. – Tudom, sokan hangoztatják, hogy mennyire elkíváncsoznak innét. Én másképpen gondolom. Amint kilépek a ház kapuján, máris látom a legfontosabb üzleteket. Két buszmegállóra van tőlünk a körút. Nincs messze a Belváros sem, ha éppen arrafelé van elintéznivalóm. Szóval jól érzem magam itt.”

Sokszor jártam fel hozzá attól kezdve, hogy írásaimmal bemutatkoztam a Lyukasóra folyóiratban. Kapcsolatunk azokban az években mélyült el igazán, amikor Gyurkovics Tibor elhunyt, és Dénes lett az elnöke a Magyar Írók Egyesületének. A számítógéppel állandó harcban állt, és nekem éppen annyi gyakorlatom volt, hogy az újonnan írott verseit vagy a nyelvészeti tárcáit lemezre mentve elvigyem a szerkesztőségbe.

„Hogyan hetvenkedsz, Dénes?” – kérdeztem tőle, amikor betöltötte a hetvenedik életévét, igen, így, talán kissé szentelenül mégis tiszteltudóan tettem fel a kérdést, mert akkorra már kiderült, hogy kedvel engem. Sok tekintetben rokon lelkek voltunk, legalábbis a magyarság sorskérdéseit, Trianont vagy az ötvenhatos forradalmat illetően egyformán gondolkodtunk.

Emlékszem, a hetvenedik születésnapjára jelent meg új kötete impozáns külsővel, melyet méltóképpen mutattak be a Magyarok Házában. Ez volt az ötvenhatodik könyve. Páratlan érzékkel választotta meg a kötet címét. „Előbb Hetvenkedő címmel szerettem volna megjelentetni legújabb verseimet – örvendett Dénes –, de rövid töprengés után mégis a *Szauruszok hajnalban* címet választottam. Ugyanis a nagyságos és méltóságos 1956 napjainak ötvenedik évfordulója következik, és éppen fél évszázad telt el azóta, hogy azon a

bizonyos november negyedikének hajnalán ronda sauruszok zúdultak a városokra, és romboltak, pusztítottak, öldököltek. És szintén csaknem ötven év telt el azóta, hogy húszévesen, az 1956. október 24-én megjelent versem miatt, börtönbe kerültem. Nemcsak személyes sorsom, az országé, de a viláé is más irányt vett a magyar forradalom következtében.”

Immáron tizenöt éve ennek a beszélgetésnek, melyet még számtalan követett, főként Dénesék Baross utcai otthonában lehettünk igazán önmagunk, és találkozásaink számomra különösen kedvesek voltak, ha a házigazdát beszédes kedvében találtam. Egy alkalommal fotókat is készítettem. Ha belelendült a mesélésbe, mindig megerősített abban a hitemben, hogy úgy látta meg a napvilágot Pacsán, mint egy garabonciás költő: 1935 szilvesztereste a nagyapja kiszólt a téli éjszakába az ablak alatt köszöntést zendítő falusi rezesbandának, hogy „csöndesebben emberek, mert itt gyerek születik”. Médi néni, a bába, később többször elmondta Dénesnek már suttyó korában: „Fiam, azt hittük, te sem éred meg a harmadnapot.” Ugyanis korábban három testvére született, de csak egy-egy napig éltek. Dénes úgy tanult meg olvasni, hogy bottal járó nagyapja az utca porába rajzolta le a betűket. A regényeket és a verseket elég hamar megkedvelte, pedig akkoriban még nem is sejtette, hogy költő lesz, sőt egyik verse miatt komoly bajba kerül 1956-ban.

Október 24-én a Pécsi Egyetem című lap első oldalán közölte *Velünk vagy ellenünk* című versét, részben emiatt került 1957 tavaszán börtönbe, később pedig internálták. Kistarcsán raboskodott Csurka Istvánnal, Hajdú Demeter Dénessel és Dénes Jánossal együtt. Az internálásról hosszú interjút adott barátjának, Bertha Bulcsunak. „Szabadulásom után négy év segédmunkásság következett” – mesélte Dénes. Mindig hozzátéve: „Kétszer majdnem meghaltam üzemi balesetben. Verseim időközben Ady Endre egykori barátja, Bölöni György kezébe kerültek. Azokban az években ő volt az írószövetség elnöke, valamint az Élet és Irodalom főszerkesztője. Neki köszönhetem, hogy a fővárosi lapokban is bemutatkozhattam költeményeimmel. Első verseskötetem 1962-ben jelent meg *Porba rajzolt szobafalak* címmel.”

Bejárt a Hungária Kávéházba, ott hallotta

az egyik ismerőstől, hogy gyakornokot keres az Esti Hírlap. Kétségbeesetten fordult barátjához, Szakonyi Károlyhoz, mert nem tudta, hogyan kell cikket írni. Az írásain azonban ez nem látszott: felvették. Elkezdett ifjúsági műveket is írni. A magyarul három kiadást megért, *Kányadombi indiánok* című ifjúsági regény ukránul is megjelent. Még Dénes életében film készült belőle.

Versék mellett írt novellákat, kritikákat, nyelvészeti tanulmányokat. Fordított orosz, német, észt, de főként finn költők műveiből. Több mint hatvan kötete jelent meg. Évente általában ötven-hatvan előadást tartott, nemcsak idehaza, hanem az Egyesült Államokban, Ausztráliában és Nyugat-Európa több országában. Élete vége felé az inkák ősi nyelvét tanulmányozta, kecsuamagyar szótárt szerkesztett, de foglalkoztatta az etruszk és a szanszkrit nyelvi rokonság is.

Állandó vesszőparipája volt Trianon. (2000-tól a Trianon Társaság elnöke volt.) Politizáló költő volt, soha nem rejtette véka alá elkötelezettségét az eltiport magyarság iránt. Tőle van az elhíresült mondat, melyben benne van az 1990-es rendszerváltás tragikus lényege: „kimentek a tankok, bejöttek a bankok”. Azért tartotta fontosnak, hogy beszéljünk a nemzeti tragédiáinkról, mindenekelőtt Trianonról és ötvenhatról, mert ha hallgatunk, azzal elismerjük, hogy ezeknek szükségszerűen úgy kellett történniük, ahogyan azt a részrehajló történészek beállították. „Ami országunkkal történt, az rajtunk tett erőszak, nem pedig bűneink miatti vezeklés” – hangsúlyozta szüntelenül.

Kiss Dénes kivételes szenvedéllyel adta elő mondanivalóját a nyilvánosság előtt. Utoljára akkor hallottam beszélni, amikor Gyurkovics Tiborra emlékezett a Petőfi Irodalmi Múzeumban, könnyes szemmel, elcsukló hangon idézte meg a feledhetetlen költőtársat, akihez évtizedekig barátság fűzte.

„Aztán elment ő is, ahogy elmentek a többiek, de itt hagyták nekünk minden vagyónukat, mert itt vannak műveik a halállal megnövekedve az időben. A vigasz ez lehet.” Szakonyi Károly ezekkel a szavakkal kezdte a búcsúztatóját 2013-ban, azon a hőségétől és hiánytól izzó júliusi napon a józsefvárosi plébániatemplomban. Ennek jegyében, lelki találkozásaink hitében, és ne csak születésének évfordulóján lapozunk bele Kiss Dénes köteteibe! ♦♦

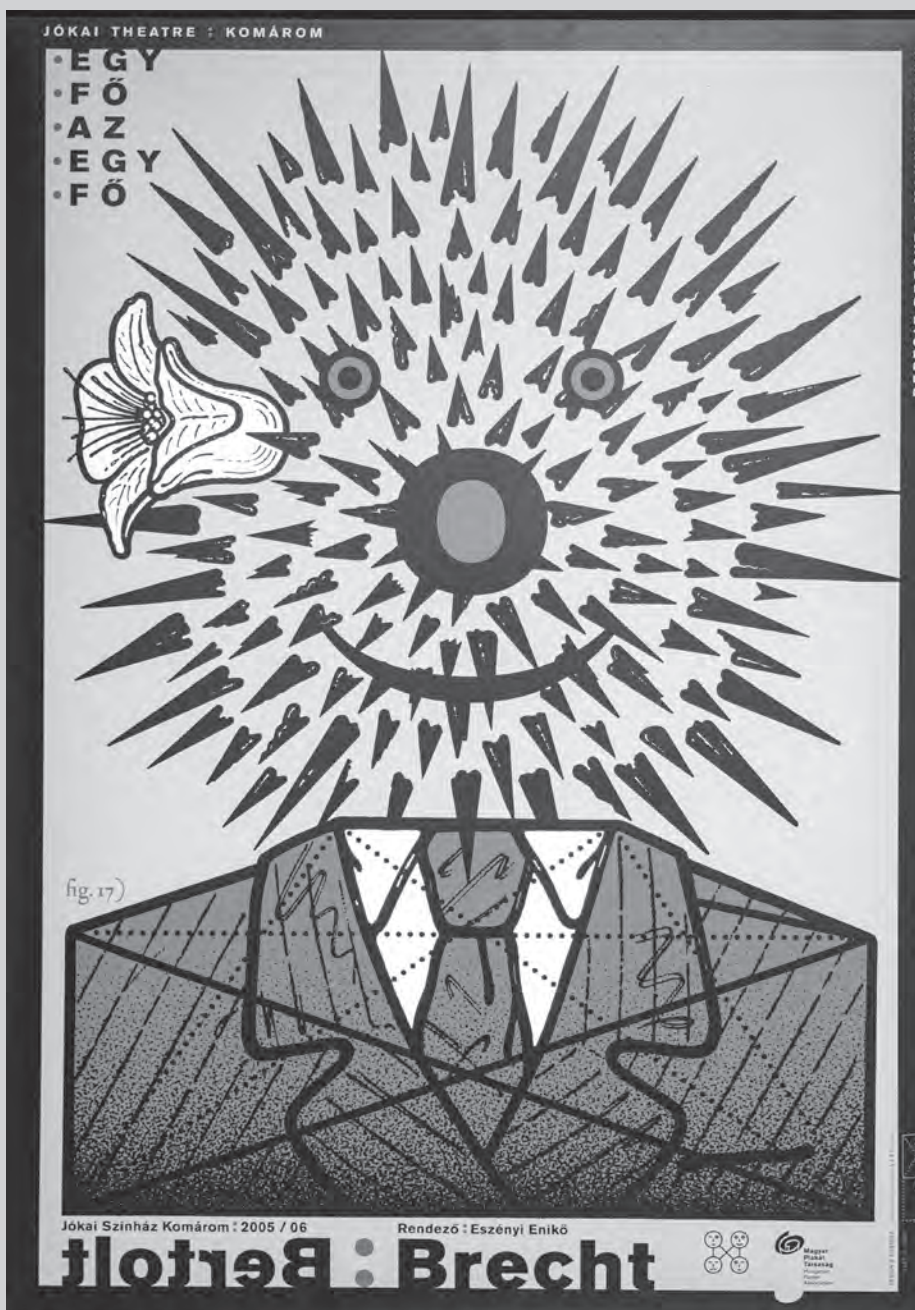

V4

PLAKÁT

VÁNDORKIÁLLÍTÁS A VIGADÓBAN

A visegrádi együttműködés megalapításának 30. évfordulójára rendezte a Magyar Művészeti Akadémia azt a nemzetközi plakátkiállítást, amely a visegrádi országok kiemelkedő plakátművészeinek alkotásaiból válogatott. A PoszTerra – V4 plakátvándorkiállítás című tárlat, igaz, hogy a karanténhelyzet miatt még csak online térben, február 11-én nyílt meg a Pesti Vigadóban. A kiállítás anyaga három-három magyar, lengyel, cseh és szlovák művész munkáin keresztül enged betekintést a nemzeti sajátosságokat tükröző kulturális plakátok történetébe. A mintegy százötven művet felvonultató rendezvény bemutatja a részt vevő művészek diákjainak, az ifjú plakáttervezőknek a legfrissebb alkotásait is, valamint a lengyel külügyminisztérium és a Lengyel Grafikusok Szövetsége révén meghirdetett plakátpályázat három első helyezett művét. A kiállítás kurátora Krzysztof Ducki, a Metropolitan Egyetem tanára, aki egyben a Magyar Plakáttársaság elnöke. A rendezők azt remélik, hogy a 2021. április 18-áig nyitva tartó plakátkiállítás a tavasz jöttén már nemcsak virtuális módon lesz látogatható. A rendezvény mind a négy érintett országba ellátogat. Most a tárlat katalógusának előszavából adunk közre részletet. (A szerkesztő)

NÉGY BEKEZDÉS A PLAKÁTRÓL, AVAGY AZ ÁGYNEMŰTARTÓK TITKA

V4. Négy ország, négy nyelv, tizenkét grafikus. Volt, hogy egymás nyelvét szótárazták, volt, hogy oroszul próbáltak szót érteni, volt, hogy angolul, de hamar rájöttek, közös nyelvük is van. A plakát. Amit csak ezer szóval lehet elmagyarázni, az egyetlen képpel elmondható. Egy letett pont, egy elindított vonal, egy elkezdett rajz egy szalvétán, egy szájmaszkon vagy egy sörlátét hátán... Skiccek, vázlatok, „vizuális kommunikációk”. Félszavakból értettük egymást.

V4. Plakátnagyhatalmak. A brnói biennálé, a trnavai triennálé, a budapesti Posterfest, és persze a legpatinásabb, a varsói plakátbiennálé. Volt egy nagy plakáttárlat valahol az Óperencián túl, ahol a hivatalos nyelv a lengyel lett – az obligát angol mellett –, mondván, az a plakát anyanyelve. Történetesen a Magyar Plakáttársaság elnökének is egy lengyel férfiút választottak – aki egy személyben magyar művész is (ő mondja így) –, Krzysztof Duckit. (Egyhangúbb szavazást az először szerzője nem tud felidézni.)

V4. Világtrend: eltűnőben a plakát, legalábbis a köztereken. Behátrál a galériák a múzeumok falai közé. Csehországban, Szlovákiában, Lengyelországban és Magyarországon azonban még fel-felbukkannak plakátok a hirdetőoszlopokon is. Mondják ugyan, hogy ma már léteznek frissebb és sokkal olcsóbb válfajai a kommunikációnak, de a városi utcaképhez valahogy hozzájöttek. Talán a járókelők szívéhez is?

V4. Ha száz plakáttervezőt lehetne választani, száz akkor is kimaradna. A mai döntnök – a kurátor – Krzysztof Ducki volt. Azért írok mait, mert ha tegnap vagy holnap válogatna, bizonyára másokat hívott volna föl vagy másokhoz kopogtatott volna be, hiszen bejáratos a V négyszög majd minden alkotójának műtermébe, sőt hálószobájába. Ne ütközzenek meg, a plakátok tárolására nincs jobb hely az ágyneműtartóknál! A hetvenszer százas nyomatok szépen kifektethetők, könnyen átlapozhatók, hosszú ideig megővhetők. És persze gyorsan meg lehet őket találni, ha szóba kerül egy új kiállítás. Például ez itt most, a budapesti Vigadóban. ☘

OSSKÓ JUDIT

Szentek és kárhozottak temploma

*A felső-krisztinavárosi
Makovecz-tervek sorsáról
a kezdetektől*

A felső-krisztinavárosi templom rajzait 2005-ben láttam először. Makovecz Imre Kecse utcai irodájának rajzasztalán feküdtek. Elragadtatott kérdéseimre, hogy hová készül ez a fantasztikus épület, Imre azt felelte, hogy két évvel korábban a XII. kerületi önkormányzat meghívásos pályázatot hirdetett az Apór Vilmos téren a két világháború között elkezdett, de soha be nem fejezett templom helyére építendő új tervezésére...

Hetvenedik születésnapja alkalmából 2005-ben portréfilmet forgattunk Makoveczről és az életmű fontos műveiről: a paksi templomról, az egri uszodáról, a piliscsabai Stephaneumról, a makói Hagymaházról, a csíkszeredai és a vargyasi templomról. A sevillai világkiállítási pavilon világraszóló sikerét a korábbi filmünkben idéztük fel, de a felső-krisztinavárosi templom tervéről addig soha nem hallottam. Következzen egy részlet ebből a születésnapi portréfilmből, Makovecz Imrének feltett kérdéseimből s az általa adott válaszokból!

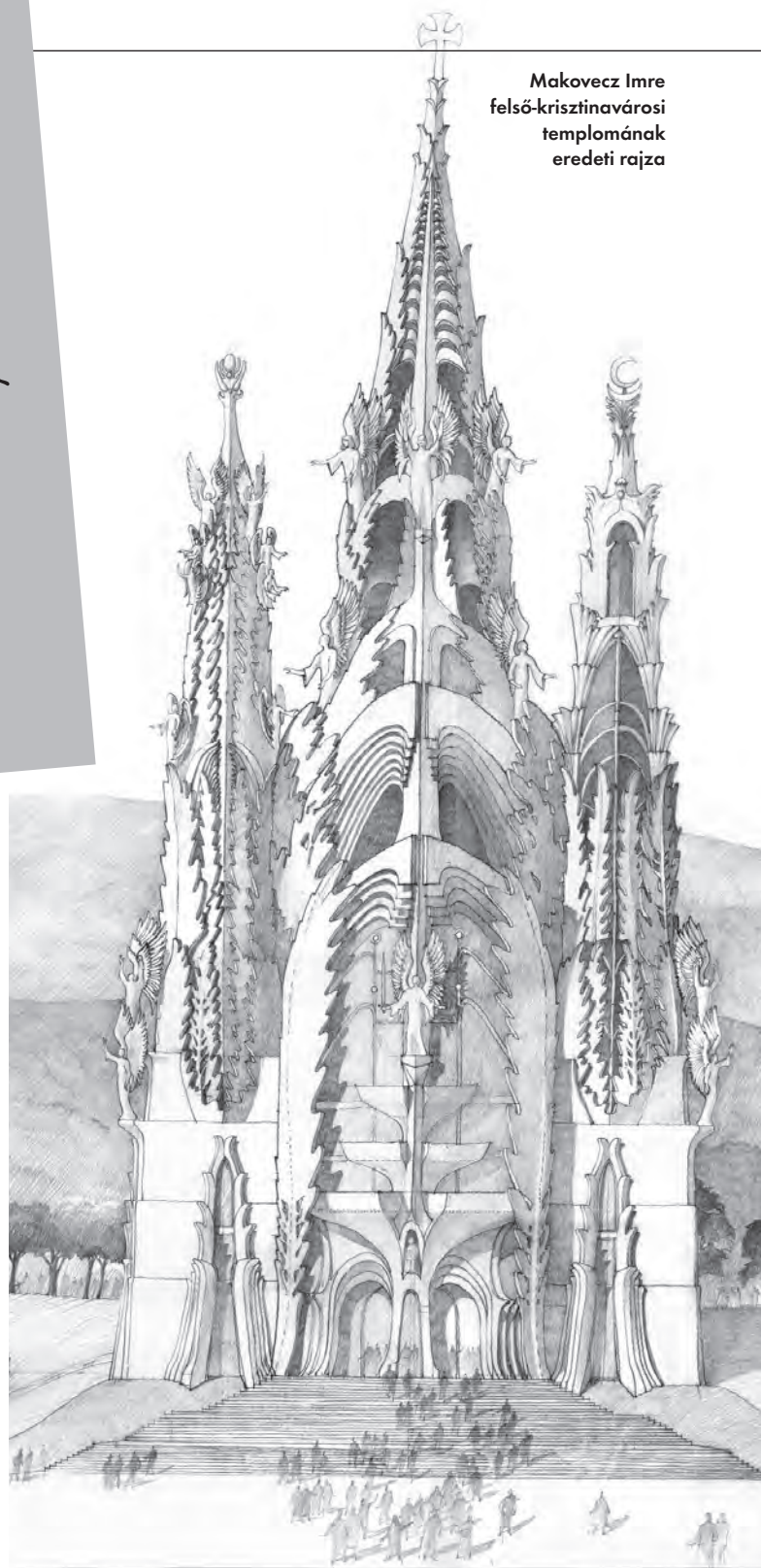
„– Ha azt nézi, az eddig tervezett munkáiból mennyit nem fizettek ki, és mennyi az, ami nem épült meg, akkor milyen az arány?

– Mostanában azt mondhatom, hogy minden negyedik munkámat nem fizetik ki. Szerződés ide, szerződés oda, számtalan példát tudnék sorolni, de minek. A megépülés százaléka jobb ennél. Nem sok házam vagy tervem van olyan, ami nem valósult meg.

– Amit szívből kívánok, hogy megvalósuljon, az talán a legnagyobb munkája. Valahol azt írta, lehet, hogy ez lesz az utolsó épülete, a felső-krisztinavárosi Szentek és kárhozottak temploma.

– A harag és a szégyen is benne van ebben a munkában. Szubjektív, amit mondok: ott, a felső-krisztinavárosi templomban voltam elszédülő és gyerekkoromban elkezdtek építeni a templomot, nagyon szép terv alapján. Aztán jött a háború, és abbamaradt. Ezt is államosították. Végül is ennek az épületnek a karrierje a Hully Gully diszkó lett. A rendszer-váltás eredményeképpen területileg visszakerült részben az egyházhoz, részben az önkormányzathoz. Az én számomra tehát nem közömbös a dolog. Egy olyan templomot akartam csinálni, amelyben egyszerre jelenjen meg a legfontosabb és a legelképezhetőbb ellentétpár: a kárhozottság és a megváltás. A kárhozottságot és a megváltást egyszerre csak úgy tudtam elképzelni, hogy olyan lejtős és emelkedő hidakat építettem be egy – a meglévő alaprajz által determinált – térbe, amelyiken végig, szobrok formájában, kárhozott emberek vannak. Ezeknek a hidaknak a kereszteződésében az apszissal szemben Mihály áll, aki a legnagyobb ellensége a Sátánnak. Mihály, aki természetesen Jézus arcával jelenik

Makovecz Imre
felső-krisztinavárosi
templomának
eredeti rajza

meg, és szemben áll a feltámadt Krisztussal, aki az apszison egy nagyon magas posztamensnek a tetején áll. Mint aki úgyszólván a mennybe megy. Ennyi a funkcionális része. Ami pedig a szerkezetet és a megjelenést illeti, régóta foglalkoztat, hogy megkövesedett lombos fákból kell tudni összerakni egy tornyot, egy szerkezetet, ez az épület valójában tehát megkövesedett növényvilágot jelent a maga kombinációival, az angyalokkal és egyéb kóválygó személyekkel együtt. Akaratomtól függetlenül, természetesen beugrik ide Gaudi neve, ha tetszik, ha nem.

– Igen, az biztos, hogy ha az ember ránéz, akkor a Sagrada Família az első impresszió.

– Hát persze. Egyrészt a méretek, tehát a tornyok méretei is adják ezt, amellett, hogy a Sagrada Família sokkal nagyszerűbb épület, mint amit én valaha is ki fogok tudni találni.

– Ezt majd eldönti az utókor.

– De nem. Nincs... az utókor. Nem érdekel az utókor.”

A Feltámadás temploma lehetne...

Eddig az idézet. Én pedig még az adás évében, 2006-ban átvehettem építészet, építőművészet kategóriában a Prima Primissima díjat, és egy hét múlva felajánlották, hogy korkedvezménnyel elmehetek nyugdíjba. A szakmával való, három és fél évtizeden át tartó, mindennapos kapcsolatam lazult, nem követtem már annyira szorosan a szakmai fejleményeket. Aztán egy napon a rádióban meghallottam, hogy Makovecz Imrét Rómában a La Sapienza Egyetem díszdoktorává avatta. Tudtam, hogy ez számára rég várt és nagy megtiszteltetés, gondoltam, jó volna erről beszámolni a televízióban. Feledy Péterhez fordultam, akinek a segítségével, egy operatőrrel készíthettünk interjút Imrével, amely az egyik délelőtti műsorban adásba is került. Megdöbbenett, hogy a rég látott Makovecz Imre mennyire megváltozott, korábbi önmagához képest milyen törékennyé vált. Kilépvé a műterméből az operatőr kollégával szorongva egymásra néztünk, és szinte egyszerre mondtuk: jó volna portréfilmet forgatni róla. Ismét Feledy Pétert kerestem, aki készségesen támogatta, hogy kétszer fél napra kapjak egy minisztábot.

Amikor Makovecz Imrének felvettem a forgatási szándékomat, meglepő módon, „hosszú történelmünk során” most először, nem tiltakozott, nem akart lebeszélni róla, sőt, tőle szokatlanul, készségesnek mutatkozott. Búcsúzáskor a kezembe nyomta egy nemrég megjelent könyvét, az Írások 1989–2009 címűt. Hazaérve azonnal elkezdtem olvasni. Az Írások súlyos mű, nehéz felpillantani belőle. A kötetben Makovecz olyan kérdéseket is feltesz, amelyeket mások megfogalmazni sem mernek. Műfaját nehéz meghatározni. Ezek a nemzetünk féltéséből fakadó, a jövőnkéről szóló rendhagyó, nemegyszer indulatos írások a szerző szerint olyanok, mintha valaki magában beszélne.

Az jutott eszembe, hogy a televíziós beszélgetésben az obligát kérdések helyett a könyvből vett idézetek mentén készüljön majd az interjú. Az ötletnek Imre megörült, és így készült el *Ami megtörtént, és ami megtörténhetett volna* címmel a vele készített harmadik, az utolsó portréfilmem. Természetesen érdekelt, hogy vajon mi történt az öt évvel korábban bemutatott felső-krisztinavárosi templom tervével. – Semmi! – felelte csalódottan, szomorúan. A filmben azért ismét szóba hoztam:

– „Megtervezte élete egyik legfantasztikusabb munkáját pár éve, a felső-krisztinavárosi templomot, amelyek...

– Az nekem is keserű...

– ...amelyik a környéknek, de az országnak, a városnak is az egyik legemblematisabb – nem is tudom, milyen jelzővel illessem – építészeti műve lenne, lett volna.

– Igen. Rádadásul az én számomra a felső-krisztinavárosi templomot szubjektíve befolyásolja az is, hogy ott voltam elsőáldozó. Herman tisztelendő úr megszervezte az akkori tíz-tizenkét éves gyerekeket,

Makovecz Imre a Kecse utcai irodájában

hogy az özvegyé vált és romok között élő családoknak külföldről jött használt ruhákat és vidékről szeretetsomagként érkezett enniválókat hurcoljunk széjjel. Addigra már – a háború utáni időkre – az új templomnak az alapjai meg voltak építve, kiálltak a vasak fölfelé. És az évek során az történt, hogy a félkész házat elvették az egyháztól, és egy diszkó-bárt – ami magyarul kuplerájt jelent – csináltak belőle. A rendszerváltás után az egyház visszakapta, és akkor jött a XII. kerületi önkormányzattól a megbízás, hogy erre csináljak egy tervet. És a gyerekkori emlékeimmel együtt boldogan álltam neki ennek a munkának. A megbízást messze túlteljesítve, részletesen feldolgoztam a tervet, annyira, hogy nem sok kellett volna hozzá, hogy építési engedélyhez jusson.

– *Lehet, hogy most jött el az idő, hogy a felső-krisztinavárosi templomot – a magyarság feltámadásának szimbólumaként is – közadakozásból fel kellene építeni. Annál is inkább, mert Makovecz Imrének Budapesten nincs egyetlen igazán jelentős épülete sem. És immár annak is tíz éve, hogy a kiváló művészettörténész, Dávid Katalin a Magyar Nemzetben így írt: »A jövő a*

legenyhébb kifejezéssel szólva is furcsának fogja találni, hogy nem adtunk magunknak elég lehetőséget megszerezni a tőle kapható kincseket. Külföldön igen. Ott értik, várják, kívánják tőle a munkáit. De itthon? Eltelik az évszázad, és egy eldugott épületen kívül, Makovecz Imrének nincs egyetlen reprezentatív munkája sem Budapesten. A hasonlat nem túlzó. Olyan ez, mintha hiába keresnénk Rómában Michelangelo emlékét.« *Eddig az idézet és a mulasztást mivel lehetne méltóbb módon pótolni, mint az építész számára érzelmileg is talán a legfontosabb művének, a felső-krisztinavárosi Feltámadás templomának világra segítésével. Közös akarattal, közös segítséggel.*”

A templomépítés ügyének e 2010-es felmelegítése egyszerre sok pártoló hívet talált, fontosakat és lelkeseket. Makovecz Imre is újra reménykedett, hátha mégis felépül életműve egyik legfontosabb alkotása. A tervezésbe bevonta kollégáját, barátját, Nagy Ervint, aki korábban – a pályázat idején is – a XII. kerület főépítésze volt. Nyilván ez adta Ervinnek később az ötletet, hogy mi ketten adjunk be egy elvi engedélyezési kérelmet. Ez az elvi kérelem senkit sem kötelezett volna semmire, célja csupán az volt, hogy kiderüljön: arra a helyszínre az az épület egyáltalán megépíthető-e. Jó szándékú kezdeményezésünk azonban gellert kapott: a kerület értesítette a plébános urat, ő a bíboros urat, hogy mi építési engedélyt kérünk illetéktelenül más tulajdonára! És bár próbáltam levélben tisztázni a félreértést, de az a templomépítéssel kapcsolatos – már korábban is sejtett – ellenérzés mind a katolikus egyház feje, mind a polgármester úr részéről megerősítést nyert. Olyannyira, hogy pár éve a tervezett templom helyén felépült a felső-krisztinavárosi plébánia új közösségi háza Müller Ferenc építész-mérnök tervei alapján. Az egyház saját forrásából és a kormány támogatásával létrejött, Apor Vilmosról elnevezett épületet 2017. június 18-án Erdő Péter bíboros, esztergom-budapesti érsek áldotta meg. ☛

LÁBJEGYZETEK:

¹ *Makovecz Imre műtermében*, MTV 2006. 01. 15.

² *Makovecz* MTV 1987. 10. 21. Megjelent a Lyukasóra 2020/1. számában.

³ *Ami megtörtént, és ami megtörténhetett volna*. MTV 2010 – Megjelent a Lyukasóra 2011/5. számában.

Makovecz Imre grafikája

MAKOVECZ ÖRÖKSÉGE

Négy évvel Makovecz Imre halála után, 2015-ben az In memoriam Makovecz Imre című dokumentumfilmjünkben a filmrendezők, Dárday István és Szalai Györgyi újra az asztalra tették Makovecz felső-krisztinavárosi templomának ügyét is: „Makovecz Imre egyéni kompozíciójú épületeivel vált híressé. Szándéka, hogy műve eglyényegűvé váljon a környezettel, az organikus építészet hazai mesterévé emelte. A templomtervezést, saját bevallása szerint, ünnepként élte meg... Az 1950-es években a Budapesti Műszaki Egyetemen Weichinger Károly professzor hívta fel a fiatal tehetség figyelmét Frank Lloyd Wright munkásságára. Ő volt a szerves építészet atyja, és a megismerése pillanatától Makovecz szárnyaló képzeletének szikrája. A Kárpát-medencében száznál is több közösségi épület, templom és művelődési ház őrzi Makovecz Imre stílusjegyeit annak ellenére, hogy évtizedekig az árral szemben haladva alkotott. Nemzeti keresztény polgári értékrendje csak a rendszerváltás után talált támogatottságra. Hogyan formálta át a wrighti eredetű tanítást Makovecz Imre? Mivel váltott ki társadalmi megosztottságot művészete? Vajon megépülhet végre az első és egyedüli Makovecz-templom Budapesten?” Eltelt újabb jó öt esztendő anélkül, hogy érdemben előrelépés történt volna. Am napjainkban, mintha az idők szavára hallgatva, és ezzel egy időben az oltalomra szoruló, feleszmélő keresztény szellemiség egyértelmű manifestálódása által, mintha mégis mozdulna – ahogyan most emlegetik – Makovecz katedrális felépítésének ügye. Nem csoda hát, ha kulturális tévéműsorokban egyre többször a közbeszélgetések témájául szolgál.

ÖSSZEKÖTNI FÖLDET ÉS EGET...

Közbeszélgetés a Feltámadás templomáról

A Hír TV január 1-i Credo műsorában – mondhatni évkezdő, ünnepi adásában – Földi-Kovács Andrea műsorvezető Makovecz két Kossuth-díjas barátjával és a fiával beszélgetett: Melocco Miklós szobrászművésszel, Nagy Ervin építésszel, volt országos főépítésszel, valamint Makovecz Pállal, a Makovecz Imre Alapítvány elnökével. Annak apropóján, hogy a felső-krisztinavárosi templomának – vagy ahogyan a műsorvezető emlegette: Makovecz budapesti katedrálisának – a megépítése mellett egyre többen hallatják hangjukat, egyre többen szállnak síkra. A műsorvezető elsőként Makovecz Imre fiát kérdezte.

– Az ön édesapjának a neve egybeforrott az organikus építészettel. Miben áll ennek az építészeti stílusnak a lényege?

Makovecz Pál: – Ég és föld közötti építészet az övé: összekötni törekszik az eget és a földet, a feljebb valót és a lentebb valót, a sötétséget és a világosságot, a bennünk élő jót és a rosszat, amelyeknek a jelenléte egyidejűleg határozza meg az életünket. Amelyből hitünk és neveltetésünk alapján mi a felfelé törekvő utat keressük... Azt hiszem, ezek jelennek meg az ő épületeiben, ezt érzi mindenki, aki belép egy Makovecz-házba.

Narrátor: Már fiatalkorában kiütközött egyéni látásmódja. Épületei merőben újnak és egyben ősinek hatottak. De gondoljunk csak

A Hír TV adásában Melocco Miklós a műsorvezetővel

bele! A híradók ekkor gigantikus lakótelepek átadásáról számoltak be, nem pedig a falvakról, ahogy ő fogalmazott, a másik Magyarországról. A kommunista hatalom idegenkedve nézett mindenre, ami nem a haladást, a modernizmust tekintette istenének. Tehetsége mégis utat tört, és már a rendszerváltás előtt számos, máig jól ismert épülettel tette le a kezjegyet. Így vált nemcsak az organikus építészeti stílus hazai megteremtőjévé, hanem a másik Magyarország szellemi alapítójává. Szavára művészek, jeles gondolkodók, közéleti szereplők figyeltek

oda... Amikor eljöttek a változás évei, már szabadabb körülmények között, egy kevésbé gátló közegben tudott alkotni. Így máig neki köszönheti csúcsos templomát Paks, Százhalombatta és Siófok. Ki ne látta volna már a Pázmány Péter Katolikus Egyetem piliscsabai campusát, a makói Hagymaházat vagy éppen az egri uszodát? De a sevillei világkiállítás magyar pavilonja vagy a csíksomlyói Hármashalom-oltár is mind az ő keze munkáját dicséri, mint megannyi más ismert, csakis őrá jellemző épület országszerte.

Angyalok a város felett, Makovecz Imre

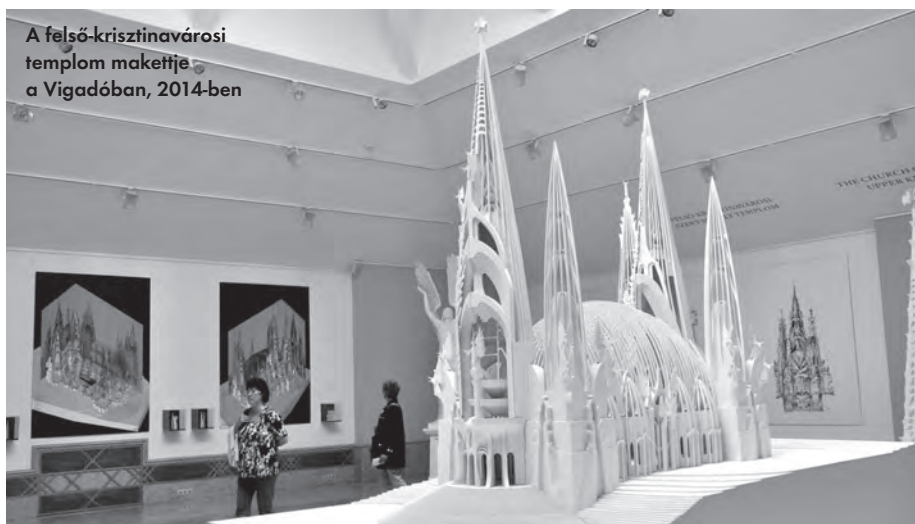
– Milyen kapcsolat alakulhatott ki ilyen rendkívüli személyiségű édesapával?

Makovecz Pál: – A mi kapcsolatunk tisztán apai és fiúi volt nagyon sokáig. Azok a mesék, amelyeket gyerekként tőle hallottam, ugyanazokat az alapvető konstrukciókat hordozták magukban, mint az épületei is. Ezt gyerekként az ember nem érzi, csak azt érzi, hogy a mesében minden rendben van. Főnt van az, aminek főnt kell lennie, és lent van, aminek lent kell lennie, a jó az jó, a rossz, az pedig rossz, és nincsenek összekeverve az értékek, ahogyan manapság sajnos, hogy úgy mondjam, trendi. Nagyon jó volt a kapcsolatom vele, sokat és mélyeket beszélgettünk, tehát, hála Istennek, nem úgy ment el, hogy úgy érezném, mennyi minden nem történt meg, ami megtörténhetett volna... Persze, ki tudja, hogy még mi minden várt volna ránk. Viszont itt van ez a fantasztikus örökség, amelyről a család úgy döntött, hogy egyben kell tartani és ápolni kell, ezért hoztuk létre a *Makovecz Imre Alapítványt*, és az alapítvány elnökeként nap mint nap szívesen foglalkozom ezzel az örökséggel. Így ezen keresztül napi kapcsolatban maradtam vele.

Földi-Kovács Andrea a baráthoz, Nagy Ervin építészhez fordul.

– Azt már kevesebben tudják Makovecz Imréről, hogy egészen máig, éppen Budapesten, ahol élt, alkotott és meghalt, nem áll egyetlen, általa megálmodott középület sem. Így ment el 2011 őszén. Élete végéig egy terven dolgozott. Egy budapesti templomén, amelyről már letett,

A felső-krisztinavárosi templom makettje a Vigadóban, 2014-ben

hogyan valaha is megvalósulhat, de ő konokul küzdött érte...

Nagy Ervin: – Imre már nagyon beteg volt, amikor a felső-krisztinavárosi templom tervét megismerhettem. Egyszer, egy nagyon mély hullám után, amikor már azt hittük, hogy nem is tud többé a betegsége fölé emelkedni, kicsit mégis jobb kedvre derült, beállított a szobámba, és lerakott az asztalra egy összetekert papírt. Ez máskor is előfordult; ő elment, én kinyitottam a paksamétát, aztán nem értettem az egészet... Nem érttem, hogy valaki megnyer egy pályázatot, amelyben a gyerekkora révén mélyen érintett – az én gyerekkorom is ott zajlott a kerületben, a polgármester úré szintén –, mindenki dicséri, hogy Imre, ez életed leg-

jobb terve, gyönyörű, amit csináltál, de végül semmi nem történik. Eltelik néhány év, már súlyos beteg, valószínűleg már az Úristennel beszélget, aztán anélkül, hogy bárki megkérné, rajzol egy újabbat, egy fantasztikus katedrális, amely tényleg meghaladja az előzőek léptékét.

– Mit jelent az ön számára, hogy átvehette Makovecz Imrétől ezt a munkát?

Nagy Ervin: – Rendkívüli megtiszteltetés számomra. Tíz éve foglalkozom vele, öt éve pedig már csak ezzel, magam is vénember vagyok már, és ha úgy akarom, hogy megépüljön, ahogy kell, azt már nem lehet csak papíron és ceruzával. A legkorszerűbb módszerekkel kell dolgoznunk...

– Itt ülünk egy csodálatos katedrális háromdimenziós modellje mellett. Mi az, amit az édesapja építészetiileg megfogalmazott ebben a templomban? – fordul a szépséges makett mellől a műsorvezető újra Makovecz Pálhoz.

Makovecz Pál: – Ez a terv olyan, mint egy koronaékszer, vitathatatlanul az életmű csúcsa. Amiről az elején beszéltem, a kettősség, a főnt és lent, a jó és a rossz, ez mind benne van. Találkoztunk ezekkel a jegyekkel más épületekben is, de ilyen koncentráltan és ilyen világosan egyikben sem. Itt már nem metaforáról van szó, világosan mutatja azt a pontot,

ahol az életünket éljük. Az ég és a föld között. Ahol minden percünk, minden tettünk egy-egy döntés, egy-egy útelágazás a jó és a rossz irányába. Ebben a templomban át kell éljük az esendőségünket, hogy aztán törekedjünk arra, hogy fölfelé haladjunk az úton.

Narrátor: Kétszáz angyal tekint le ránk a templom magasából. Makovecz Imre korábbi munkáiban is nagy jelentőséget tulajdonított ezeknek a mennyei lényeknek. Számos templomában ott állnak és vigyázzák Isten teremtett világát. Ő maga így vallott az angyalokról: „Az angyal együtt sír és nevet velünk. Össze van kötve a sorsa a miénkkel. Őrizője és fenntartója annak a lehetőségnek, hogy fel tudunk emelkedni. Ő a kapu... Nem szabad az angyalt

Makovecz
rajza

tündérnek elképzelni, kis szárnyakkal, lenge ruhában, ha közvetlenül találkoznék egy angyallal, akkor elégnék.”

– *Több száz angyal lesz majd ebben a katedrálisban, és ezek az angyalok Melocco Miklós nevéhez fognak majd fűződni. Úgy hallom, hogy ezek az angyalok egyenként, külön-külön személyiségek lesznek majd...*

Melocco Miklós: – Hát ez bizony még hátravan, miközben én százéves lettem... Míndig irigyeltem az építészeket, és most már ezt csinálom... Rajzok valamit, azt építse meg egy műhely! De megépíthetővé kell rajzolni, csak gondosan és szépen... Milyenek az angyalok valójában? A lehető legszebbnek elképzelt emberek. Szárnyuk van, tudnak repülni, amit az ember csak repülőgéppel képes megoldani. Az angyalok vágyábrándok.

Narrátor: Makovecz Imre a templom tervét következetesen csak felső-krisztinavárosi templomnak nevezte. Az Apor Vilmos térre, egy hányattott sorsú telekre tervezte. Azt remélte, ha csak halála után is valósulhat meg, mégis az lesz az első és egyetlen temploma a fővárosban, pontosan ott, ahol gyermekora éveit élte. Ám ahogy az évek teltek-múltak, a terv csak terv maradt.

Makovecz Pál: – Várjuk azt az ihletett pillanatot, amikor egyszer megszületik az akarat és a szándék, hogy ez a templom megépüljön. Az nyilván meg fogja hozni majd a helyszínt is, ahol ez a templom megépülhet. Azt gondolom, hogy ennek a templomnak Budapesten van a helye. Ez a templom, ha megépül, úgy érzem, hogy a magyarságnak, az európai kereszténységnek olyan jele lesz, olyan zarándokhelye lehet, olyan spontán pasztorizációs helyszín, ahova ha betér egy akár védtelen lelkű turista, úgy fogja megérinteni ez a templom, hogy más emberként megy ki, mint ahogy bement. Egy ilyen helyszínre szükségünk van. Különösen ebben az időben, amikor lassan az ember félve ejti ki azt, hogy ő keresztény. Azt gondolom, hogy jelet kell tenni. Jelet kell hagyni, hogy ezek a mi gyökereink, ez a mi hitünk. És azt gondolom, hogy erre ez a templom alkalmas.

És ez azokat is meg fogja érinteni, akik számára ez még egyelőre távoli. Sokszor hallunk arról is, hogy a pandémia miatt az egész világon válság van, hát mikor, ha ne most forduljunk az égiekhez? Lehet ez fogadalmi templom. Hálaadó templom. Éppen járvány idején igenis építsünk templomot, mert szüksége van rá a világnak!

Melocco Miklós: – Miért kell hát megépülnie ennek a templomnak? Önvédelemből. Ha az ember olyan helyen lakik, ahol ilyen felemelő, szép épületek vannak, az ő lelke is megszépül.

– *Mennyi idő alatt lehetne felépíteni ezt a katedrálisat?*

Nagy Ervin: – Imre mindig tíz évet mondott, de ez nagyon sok mindentől függ: pénz, paripa, fegyver... Hány évig épült a párizsi Notre-Dame? Száznyolcvan évig. Én azt gondolom, hogy el kellene kezdeni. Elmentek az oroszok? Elmentek. Szabad országban élünk? Igen. Miért ne építenék meg? Mondjon egyetlen okot rá!

Narrátor: Szent Pió atya, a XX. század egyik legnagyobb szentje számos jóslatot tett. Az egyik ismert jóslatát éppen hazánkról mondta: „Magyarország egy olyan kalitka, amelyből egyszer még egy gyönyörű madár fog kirepülni. Sok szenvedés vár még rájuk, de egész Európában páratlan dicsőségben lesz részük. Irigylem a magyarokat, mert általuk nagy boldogság árad majd az emberiségre. Kevés nemzetnek van olyan nagy hatalmú őrangyala, mint a magyaroknak, és bizony, helyes lenne erősebben kérniük hathatós oltalmát országukra.”

A lelkek gyülekezőhelye

Három héttel később, január 20-án az M5-ös tévécsatornán az *Ez itt a kérdés* műsorában folytatódott Makovecz örökségéről a nyilvános gondolatsere. Akkor Makovecz Pál így tért vissza a Credóban zajló beszélgetésre: „Január 1-jén volt egy riport, egy naivnak gondolt diskurzus: egy fiókban heverő gyönyörű tervről. És olyan hihetetlen pezsgés támadt utána, amely mindenkinek a várakozását meghaladta! Sokkal nagyobb tehát a közérdeklődés és az igény ez iránt, mint valaha is gondoltuk volna. Most ennek a fellángolásnak az elején vagyunk. Az alapítványon belül mi magunk is bizonytalanok vagyunk, mit kezdjünk ezzel a hihetetlen hullámmal, hogyan jelenítsük meg, hogyan fogjuk össze? Mert ezt szeretnénk: keressük rá a megoldást, hiszen mindenképpen képviselnünk kell azt a seregnyi embert, aki emögött áll.

A templomépítők vallják: az istenháza nem pusztá épület, hanem a lelkek gyülekezőhelye. Aki templomot emel Istennek, egyben szellemi közösséget is épít. A katedrális ügyét felkaroló civilek is úgy tekintenek kezdeményezésükre, mint a templomépítők egyre bővülő közösségére.”

❖ *Összeállította: Sággy Ildikó*

A SZÁZAK TANÁCSA* FELHÍVÁSA A FELTÁMADÁS TEPLOMÁÉRT

A Makovecz Imre által tervezett Feltámadás temploma a világon élő valamennyi krisztushívó magyar temploma lehetne. A Százak Tanácsa – tagjainak teljes egyetértésével – javasolja a magyar társadalomnak és a nagyvilágban élő minden magyarnak, hogy a magyar kultúra napja alkalmával, a vírusos világjárvány közepén, amikor Európa gazdag országaiban középkori templomok pusztulnak el vagy lesznek üzletké, billiárdtermékké, vagy éppen hívők hiányában néptelenednek el, hogy *a kereszténység védelmében építsünk templomot!* Javasoljuk, hogy a templom építésére már évekkel ezelőtt létrehozott *Somssich Alapítványt* minél több szervezet és magánszemély keresse, hogy megkönnyítsük az erkölcsi és anyagi kötelezettségek vállalásának felelős döntését!

A 2021. év soros elnökei: Bakos István, dr. Bíró Zoltán, dr. Fekete Gyula, Foltán László, dr. Gyurkovits Kálmán, dr. Szijártó István (ügyvivő elnök).

* A teljes nevén Százak Tanácsa Közhatalmú Egyesület magyarországi civil szervezet, egy a Magyarok Világszövetségében fogant gondolat szellemében, 1996-ban alakult meg százötven civil szervezet ezeröttszáz ajánlásából, a legtöbb szavazatot kapott száz személyből. Alapító elnöke Fekete Gyula író (1922–2010) volt. A soros elnökség öt tagja évente változik.

WELTLER ILDIKÓ

A FEJEDELEM HAJLÉKA

Diószegi László
igazgató a felújított
Rákóczi-várkastély
udvarán

mai keleti szárnyat egy korábban itt állt épület helyén ekkor emelték. Az épület – hasonlóan több más értékes Kárpát-medencei kastélyhoz – a XX. század megváltozott társadalmi, pénzügyi viszonyai következtében a század végére aggasztóan rossz állapotba, a teljes pusztulás határára került.

A várkastély megmentése és felújítása Szlovákia és Magyarország műemlékvédelmi szervezeteinek együttműködésében, 1998-ban kezdődött el, ám a munkálatok a 2000-es évek elején, pénzügyi források hiánya miatt megszakadtak. A munkálatoknak Áder János magyar és Ivan Gašparovič szlovák köztársasági elnök találkozója adott újabb lendületet 2013-ban, amikor a felek megerősítették, hogy a két ország együttműködik az épület felújításában. Az építkezés első ütemének megkezdésére 2018-ban a magyar kormány támogatása biztosított lehetőséget, amelynek révén megoldódhatott a kúria teljes körű szerkezeti helyreállítása, valamint a kő- és falkép-restaurátori munkálatok elvégzése. Diószegi László igazgató beszámolt arról is, hogy a járványhelyzet ellenére a várkastélyban tavasszal „próbaüzem” indul, hiszen ki kell alakítani a szálloda és az étterem működését, a szállásfoglalás lehetőségét, képes informatikai rendszerről gondoskodni, szolgáltató honlappá kell alakítani az eddig a felújítás híreiről beszámoló honlapot. Egyáltalán: meg kell tölteni étellel a szép felújított épületet, hogy megnyithassa kapuit a nagyközönség előtt. Fontos az is, hogy az új komplexum működése ugyanolyan magas színvonalú legyen, mint maga a felújítás. Ennek érdekében már 2020 ősze óta hirdetnek állásinterjúkat, amelyekre számos helybéli is jelentkezett az egyes pozíciókra. Mostanra kialakult az az alkalmazotti

A Rákóczi-kastély Borsiban

„Ez az év a nagy átadások éve lesz!” – így summázta mondandóját *Diószegi László*, a Teleki László Alapítvány igazgatója januári, évindító beszélgetésében, amelyben a sajtó képviselőinek számolt be az alapítvány eseménydúsnak ígérkező 2021-es évről. Mindenekelőtt a határon túli magyar műemlékvédelem legfontosabb beruházására hívta fel a figyelmet: a Felvidéken, a magyar határtól alig

öt kilométerre lévő borsi Rákóczi-várkastély – II. Rákóczi Ferenc szülőháza – teljes körű felújítására. A magyar reneszánsz építészet ritka és különösen értékes épületegyüttese már újjászületve várja a látogatókat.

Az igazgató elmondta, bár kézenfekvő lenne, hogy a főként a magyar és részben a szlovák kormány támogatásával újjáalakult várkastélyt március 27-én, a fejedelem születésnapján adják át, ám a karanténos, szájszoros helyzet miatt még várnak az ünnepélyes megnyitóra. – Szeretnénk megvárni, amíg méltó módon lehet megszervezni az eseményt, amelyen reményeink szerint Áder János magyar és Zuzana Čaputová szlovák köztársasági elnök nyitja meg a csodaszép kastélyt.

1676. március 27-én a várkastélyban született II. Rákóczi Ferenc magyar főnemes, a Rákóczi-szabadságharc vezetője, erdélyi fejedelem. A reneszánsz kúria az 1563–1638 közötti időszakban épült, s eredeti kőkeretei végig a helyükön maradtak. A kétszintes épületen az 1940-es években komoly átalakítási, rekonstrukciós munkálatokat végeztek, a

gárda, amelyikkel belevághatnak az üzemeltetésbe. Már a vége felé jár a várkastély közvetlen környékének kialakítása is. Épül a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem által megtervezett nagyszabású interaktív Rákóczi-kiállítás. Lesz majd korhű ügynevezett szabadulószooba és VR, vagyis virtuális valóságsooba is. Tervezik még a különleges, Rákóczi tematikájú játszótérrel, amely a kastély mellett kap majd helyet. A felújításra létrehozott II. Rákóczi Ferenc Nonprofit Szervezet ezenkívül részt vesz egy szlovákiai turizmusfejlesztési pályázaton is annak érdekében, hogy a borsi Bodrog-part közelében kajak-kenu- és kerékpáros-táborozóhelyet hozhassanak létre.

Vagyis Borsiban az építészeti munkák lényegében elkészültek, jelenleg a kastély környezetének kialakítása, valamint a kastélyban helyet kapó turisztikai attrakcióknak a megvalósítása zajlik. Annak reményében, hogy a fejedelemhez méltó ünnepélyes megnyitó a járvány múltával mielőbb elkövetkezhet. ♡

SIMON ERIKA

LISZT FERENC SÉTÁLT E SZŐLŐSKERTBEN...

Látogatóban Eszterbauer János szekszárdi borásznál

Az Eszterbauer Borászat tulajdonosa. Több nemzetközi borversenyen nyertek aranyérmet: International du vin Paris, Citadelle du vin Bordeaux, Challenge International du vin Bordeaux, Monde Selection Bruxelles, és másutt. A Nagyapám kadarka az Országház bora címet nyerte el 2018-ban. Borászata Magyarország legszebb szőlőbirtoka 2020 versenyben, a középbirtok kategóriában győztes lett.

Köztudott, hogy Szekszárd nemcsak Garay János (a Háy János megalkotója), majd Babits Mihály, a filozófus Dienes Valéria meg Mészöly Miklós városa, hanem Liszt Ferencé is. A nagy zongoraművész többször itt ünnepelte születésnapját, négyszer volt vendége Szekszárdon Augusz Antal bárónak, részt vett a Kisboldogasszony-kápolna (Remete kápolna) búcsúján, járta a környéket, szerette ezt a vidéket. Decs parasztházaiba is bekukkantott, megcsodálta a sárközi népviseletet, a táj talán gyermekkorára, Doborjánra is emlékeztette.

– Liszt ezen a birtokon is járt, a távoli elődök szőlőskertjeiben, ahol most a ti boraitok készülnek. Mit tudunk ezekről a régi időkről?

– A szőlőművelő Eszterbauer család története 1746-ig visszakereshető a szekszárdi levéltári adatok között. Sváb és szerb gyökerekkel bíró dédapáink, ükapáink életében mindig kiemelt szerepe volt a szőlőnek és a bornak, erről árulkodnak a családi archívumból előkerült, lassan százéves fotóink. Ma a tizedik és a tizenegyedik generáció képviselői viszik tovább azokat az értékeket, amelyek felmenőink parasztpolgári társadalmának alapját szolgálták. Közvetlenül a szomszédunkban látható az a ház, amely akkor épült, amikor az újvárosi templom, az 1860-as évek közepén. Liszt ennek a fölszentelésére szánta híres *Szekszárdi miséjét*. Ez az épület volt Augusz báró présháza, a templom építói emelték ezt is. Itt volt a tízholdas szőlőbirtoka, ahova a városból Liszt gyakran kísértelt felüldülni. Az egykori, teljes Augusz-birtok a későbbi évszázadban a Schauber családe lett, jelentős része most a mi tulajdonunk.

– Szekszárdon utca, lakónegyed viseli a kadarka nevet, és itt, ahol beszélgetünk, az Eszterbauer-pincészet is a Bor utcában van. Liszt életének kedves epizódja, hogy ötven palack szekszárdi kadarka bort vitt Rómába IX. Pius pápának ajándékol. A kadarkának nálatok is fontos szerepe van. Említhetem a Sógort, vagy a Nagyapám nevű kadarka borotokat.

– Valamikor tekintélyes szekszárdi szőlős-

Eszterbauer János borász

gazdára, a címken szereplő kedvenc nagyapámra emlékezve készítettük ezt a finom kadarkát. Soha nem felejttem, ahogy gyermekként a lovas kocsik mellett ültem, a szekszárdi szurdokokban zötykölődve tettük meg a szőlőink közötti útszakaszt. A Schauber család 1912-ben kadarkát telepített. A kis ültetvény a borászatunk feletti domboldalon helyezkedik el, néhány éve vásároltuk meg a család mai utódaitól. Egyetlen kis szőlőterület maradt itt ebből a valamikori Augusz-birtokból. Nagyon büszkék vagyunk a százkilenc éves tőkékből született kadarka borunkra.

– Úgy tudom, Liszt annak idején hajóval érkezett Szekszárdra: Augusz báró a paksi kikötőben hintóval várta. De korábban az ide bete-

lepülők is vízi úton jöttek a nyugati vidékekről. Családotok története e földön csaknem három évszázadot ível át. Honnan, hogyan érkeztek a távoli ükapák, ükanyák?

– Több szekszárdi borászcsaláddhoz hasonlóan a XVIII. század közepén, bárkán érkeztek az én sváb vagy bajor őseim is ide. Az anyakönyvet készítő pap valószínűleg megkérdezte: mi is a neved, fiam? Elhangzott, hogy „Erstebauer”, azaz első paraszt, földműves...

Az Eszterbauer-pincében régen és most

A pap alighanem rosszul értette s így vezette be az anyakönyvbe: erste helyett eszter. Szóval: Eszterbauer, ennyiben maradtak.

– Ebben a külső, tágas és szép pinceteremben sok palackot látunk, de hordót egyet sem...

– Majd látunk eleget, ha – mint a mesében – megnyitom a falban rejtő titkos ajtót. Ha megnyílik a fal mögötti vasrács, a belső pincénkbe léphetünk. Nagyon valószínű, hogy a család nem is sváb, hanem inkább bajor eredetű lehet. Most már sokat tudunk a betelepítés körülményeiről. Először is, ki kellett váltani magukat a földesuruknál, fiatal párok jöhettek, Bécsben volt a regisztráció, tutajjal jöttek a Dunán, ott mondták meg, hová kerülnek. Megkérdezték: „Mit csináltál eddig, fiam?” „Hát szőlőt kapáltam.” Akkor olyan helyre küldték, ahol ez a lehetőség adva volt. Adómentességet ígértek nekik. Szétbontották a bárkáikat, és a fát építkezésre használták.

Az Augusz-ház zongorája

a bikavért is örököltük... 1929-ben, amikor leginkább tombolt a gazdasági világválság, és a szekszárdi bor is nehezen volt eladható, akkor ő több szekszárdi borásztársával alakított egy pinceszövetkezetet. A szövetkezet felügyelőbizottságának elnöke volt. Annyira sikeres lett ez a pinceszövetkezet, hogy minden nagyobb városban borkiméréseket létesítettek az ország több pontján, és ezeknek a borkiméréseknek a falán szerepelt a szlogen: „A szekszárdi bikavér orvosságnál többet ér, aki issza, hőtig él.” Virágzott a városi római katoli-

kább a könnyűzene a műfajom, de imádom az operákat, meg Beethovent, Mozartot, Wagnert. Karácsony körül mindig elkap az ihlet és elkezdek gyakorolni, játszogatom a karácsonyi énekeket. Tényleg el tudom játszani a *d-moll toccata és fuga* körülbelül egyharmad részét. De mindig mindent előről kell kezdenem, s napokig kell gyakorolgatnom ezeket a virtuóz futamokat.

– *Mikor készült az első palack borotok?*

– A legelső palack 2001-es évjáratú volt, de ez akkor még félig-meddig hobbiból készült.

Hírességek Szekszárdon
Augusz bárónál (Liszt, Mosonyi,
Ábrányi, Reményi, 1870)

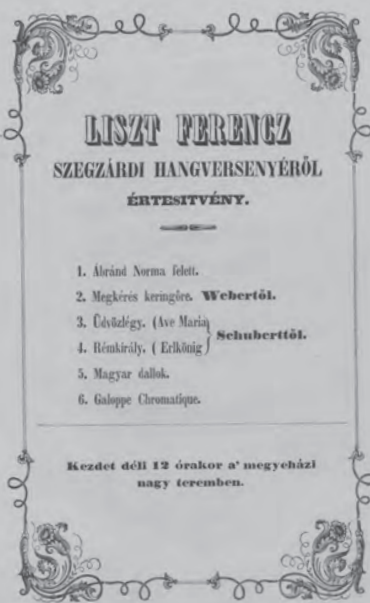
kus olvasó- és színjátszó kör is, ők mindenben részt vettek, nagyon felvilágosultak voltak. A Wosinsky Mór Megyei Múzeum Liszt Ferenc és Szekszárd című füzetében olvashatjuk, hogy Liszt 1865 kora őszén is épp Szekszárdon tartózkodott. Rögtönzött hangversenyt adott szónoklat helyett a szekszárdiaknak. A világhírű hegedűművésszel, Reményi Edével rapszódíát játszott, majd a zongorát az Augusz-ház ablakához vitette a kinn állóknak vejevel, Bülow-val négykezes átíratban játszották el a Rákóczi-indulót. A VIII. rapszódíát egyébként Liszt az öt áldozatos szívvel pártfogoló barátjának, Augusz bárónak ajánlotta. Lisztet elkísérték Szekszárdra tanítványai is. Itt volt vele lánya, Cosima, Bülow hitvese, aki később pedig Wagner felesége lett. Liszt megcsodálta a szekszárdi búcsú ünnepi forgatagát, a domb magasában ragyogó Remete kápolnát, s talán ivott a forrás vizéből is. A tiszta forrásvízért még ma is járnak a szekszárdiak a kápolnádomb aljához.

– *Tudjuk, zenekedvelő család vagytok, te például muzikáltál együtt barátaiddal, az Omega együttes tagjaival, és játszottad Bach híres d-moll toccatáját saját kis orgonádon.*

– Nagyon szeretem az orgona hangját. Van egy gyönyörű hangszerem, amilyennel különben a mai rockzenekarok is játszanak. Én nem vagyok zeneileg annyira kiművelt, nekem in-

Volt egy kisebb szőlőbirtokom a Porkoláb-völgyben, amit még az 1980-as években a nagyapám finanszírozott. Úgy éreztem, ez szinte púp a hátamon, de már készítettem bort önállóan. Azt gondoltam az 1990-es évek végén, hogy azt lepalackozom, és év végén elviszem ajándékba a műszaki cégem partnerének. Annyira ízlett nekik a bor, hogy azt mondták, ők vennének is belőle. Már üzleti lehetőséget látva a dologban, nekifogtunk... 2001-ben készült pár ezer palackkal. Elkezdtem fejleszteni a borászatot, aztán rájöttem arra, hogy ez nem jövedelmező tevékenység, csak viszi a pénzt. Közben a gyerekeim is csatlakoztak, nagyfiam a műszaki cégnél, lányom a borászatnál dolgozott. Úgy beleszerelmesedtem a történetbe, hogy már nem volt megállás: a gyerekeknek jövőképet is jelentett. Hála istennek a műszaki részlegünk jól működik, ipari automatizálással foglalkozunk, és ez már huszonkilenc éves vállalat.

Öröm tudni, hogy a szekszárdi szőlőhegyek, dombok tájain Liszt Ferenc és Babits Mihály is járatta a szemét, a maiak életéhez tartozó „őszi pincézés” hangulata pedig műveikben is jelen van. Illő lehet, hogy végül a város születének, Babitsnak idézzük néhány feledhetetlen verssorát: „Ó pinceszáj, illatos kripta! / Így leng e bús prészáz felett / a Feltámadás drága titka.”

Hangversenyműsor 1846-ból

Anyai oldalon az 1800-as évek elejétől vannak adatok. Gránicz dédnagypapa szerb volt, vagy horvát, a Jóisten tudja. Mindig magas kalapot hordott, ezzel próbálta az alacsony termetét kompenzálni.

– *Jellegzetesek és egyedülállóak a hangulatos családi fényképek a borcímkéken. Nemcsak a családok története érdekes, a borászaté is. Tele van küzdelemmel, munkás évtizedek tapasztalatainak szépségével, gyötrelmekkel... Mi is az a tüke?*

– Az ősök tiszteletének jeléül nagyszüleinket és dédszüleinket jelenítjük meg a címkéken. Ezért egyik bikavér borunknak a *Tüke* nevet adtuk. A tüke annyit jelent, mint tősgyökeres, legalábbis itt, a Dél-Dunántúlon. Dédnagypapám szerepel a címkén, aki a szekszárdi parasztpolgári világ egyik meghatározó alakja volt. Édesapja, ükapám Szekszárd város bírja (1867), ő maga az 1910-es években a város képviselő-testületének tagja, 1919-ben a kommunista diktatúra túsza. És egy azon tüke szekszárdi szőlőművelők közül, akikből

Sütő András-album

A Napkút Kiadó gondozásában jelent meg 2020-ban. *Sütő András* (1927–2006) Herder- és Kossuth-díjas író mindenekelőtt a kisebbségi helyzetről valló és a közösségi megmaradás szolgálatába állított tanúságtételként gondolta el alkotói feladatát. Ez a cél egyszerre volt összhangban habitusával, társiasságot igénylő alkatával és következett azokból a bonyodalmas időkből, melyekben élni adatott. Pályakezdeése anekdotizáló prózai kísérleteit követően éppen azon az áron alakította ki a vállalt feladatának leginkább megfelelő elegyes műfaji formákat, hogy megalapozatlannak bizonyult reményeit elbúcsúztatta, s alkotói figyelmét afelé fordította, ami a legközvetlenebbül adódó valóságává nőtte ki magát: a határolt természetrajzának irányába. A Hang–Kép–Írás sorozat különlegessége, hogy kép és szöveg kölcsönhatásából rakja össze azt a mozaikot, amelyben az alkotó saját életpályája dokumentumainak kommentátoraként szólhat meg, hogy azután megszólalása szó szerinti értelemben is megvalósulhasson a hozzáférhetővé tett hangzóanyagok révén.

Örök útitársak

címen, *Válogatás a magyar költészet legszebb szerelmes verseiből* alcímmel Lisztóczy László állította össze azt a verseskötetet, amelyet a Kráter Kiadó 2020 karácsonyára adott olvasói kezébe. A kiadó így proponálja kötetét: „A szerelem Isten ajándéka – írja Czifrok Ferenc a Pitypang és csillagablak című kötetében. Ez a könyv pedig Lisztóczy László ajándéka, aki Isten ajándékosarából kiválogatta a legszebb gyöngyszemeket, a magyar költészet legszebb szerelmes verseit, hogy örömet szerezzen ezzel olvasóinak.”

„Ne kérdezd, barátném! mint töltöm időmet,
S távolléted alatt kedvem miben lelem!
Tudod, elvesztettem édes enyergőmet,
Tudod, magam vagyok, mert te nem vagy velem.”

(*Berzsenyi Dániel: Levéltöredék barátnémhoz*)

Kedvcsinálóként, íme, néhány költőnév még a kötetből: Csokonai Vitéz Mihály, Kisfaludy Sándor, Kisfaludy Károly, Kölcsy Ferenc, Katona József, Eötvös József, Czuczor Gergely, Vörösmarty Mihály, Szemere Pál...

FÖLSÉRTETT ÉG

Fábrián István verseskötetét a szerző rajzaival jelentette meg a közelmúltban a Gondolat Kiadó, s éppen a grafikai esztétikus elhelyezése érdekében, elegáns albumformátumban. A könyv négy nagyobb egységre bontva, hangulati és tartalmi témák alapján adja közre a költeményeket. Idézzünk most néhány sort a kötet címadó verséből:

„A madár élesre fenve fönt kering,
a lentet begyébe fölfele húzza,
ring a búza, a fekete búza ring,
szűnik és meghal a fölsértett ég megint.
A madár visszaint a zokogó égnek,
szárnya alatt régvolt horizontok égnék.”

Ki viszi a puskát?

A kötetet, amelyben L. Simon László József Attila-díjas író, országgyűlési képviselő 2017 és 2020 között született írásaiból, esszéiből, kultúrpolitikai elemzéseiből olvashatnak válogatást, a Nemzeti Művelődési Intézet 2021 januárjában jelentette meg. Témakerete: *Emlékezet és politika* – ahogyan a könyv alcíme is jelzi. Boross Péter, Magyarország korábbi miniszterelnöke írt hozzá előszót. Ebből idézzünk. „Erre a könyvre szükség van. Különösen most, amikor egyre dühödtebb támadások érik az országot és a kormányzati irányultságot kifejező felfogásrendet. Amikor a Nyugat szellemi zavarai egyre erőteljesebben törnek ránk, s ehhez hazai szövetségeket is szereznek. Szükség van vezető kultúrharcosokra e nem lekezelendő ellenfelekkel szemben. Egy halódó civilizáció kulturális arculatát láthatjuk a maga

sokszor aberrált követeléseiben. [...] A kötet interjúval zárul. A szerzőt – életkori adottságai miatt is, 1972-ben született – az általa ismert korok jelenségei és állapotai foglalkoztatják elsősorban. Talán ezért elnézőbb a Kádár-korszak második felével, mint az a generáció, amelynek személyi, anyagi, szellemi világát, fenyegető élethelyzeteit a megelőző évtizedek gyalázatos terrorvilága teremtette meg. Az akkori világ pozicionáltjai közül sokan váltak a rendszerváltoztatás után magyar és nemzetellenes mozgalmak zászlóvivőivé. Ugyanakkor a szerző a sikerek örömeit, ami mindnyájunk öröme, illetve az aktív cselekvésre vágyakozást is élénk tárja. [...] Kellenek tehát az ilyen könyvek és írások. Adjanak biztatást és reményt a kesergőknek is! A szerzőtől pedig igényeljük további írásokat, mert minden egymásra rakott betű egyben a nemzet szolgálata is.”

VILLANÓFÉNYBEN SZIJJ FERENC

Azokra az alkotókra – alkalmanként egy-egy íróra, költőre, képzőművészre, fotográfusra s más művészemberre – szeretnénk itt villanásnyi pillanatra odaterelni a figyelmet, akik szellemi életünk legújabb eseményei okán a kulturális tudósítások szereplőivé váltak. Elsőként reflektorunk *Szijj Ferenc* író, költő, műfordító alakjára irányul, aki 2021 januárjában *Baumgarten-émlékdíj*-ban részesült. Az emlékdíj az 1929-ben alapított *Baumgarten-díj* 2019-ban újjraalapított formációja, Kukorelly Endre költő, író kezdeményezésére. Ünneplés átadására először 2020-ban került sor. Bár a második díjkiosztó találkozóját a karantén miatt később tartják meg, a díjat január 18-án, Baumgarten Ferenc Ferdinánd születése napján, nyolc alkotónak, köztük Szijj Ferencnek odaítélték.

Szijj Ferenc József Attila-díjas író, költő, műfordító 1958-ban, Szombathelyen született. A szegedi József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának magyar–német szakán végzett, majd a fővárosi Egyetemi Könyvtár könyvtárosa lett. Az alapítók közt szerepelt és szerkesztőként működött az 1989–99 közt megjelenő, *Nappali ház* negyedéves irodalmi-művészeti folyóiratnál. Két évig gimnáziumban is tanít, majd szabadúszó íróként, költőként, műfordítóként dolgozik.

Az immár huszonkét évvel ezelőtt megszűnt *Nappali ház* folyóirat bekezdő szövegéből idéznék olvasóinknak azokból a szívemhez közeli, s lapunk, a Lyukasóra számára nagyon is rokon gondolatokból, amelyeket ma is időszerűnek érzek: „Jó volna, ha lenne egy újság. Egy folyóirat, amely szép lenne, kézbe kívánczó, amellyel el lehetne időzni, amit nézni, sőt nézegetni lehetne. Egy nyugalmasan megmutakozó tárgy. Betűk formája, szövegek törése, kép következne először, aztán olvasás, elutasítható és elfogadható mondatok egymásutánja.” Remélem, a Lyukasóra nagyban beteljesíti ezeket az elképzeléseket.

♣ (Sághy Ildikó szerkesztő)

TEMETÉS

Szép temetést ígérnek,
de mivel fogják fellobogózni az utcát?
Minden házra, külön minden kapuoszlopra,
minden villanypóznára,
annyi zászlót honnan szereznek?
Száz varrónó száz napig varrhatná őket,
akkor se lenne elég.

A NÉMA KÁNTOR

A néma kántor mindenkinek
cédulát nyom a kezébe.
A cédulán csak annyi áll,
hogy ne forduljanak hátra.
Nem is fordul hátra senki
nagyon sokáig.

(Verse a Ritka események
ciklusból a Bárka online oldalairól)

SZIJJ FERENC

A VÁNDORKÖSZÖRŰS

A vándorköszörűs megáll az útkereszteződésben, és hallgatózik. Nem olyan könnyű egy köszörűsnek rávenni az embereket, hogy köszörültsenek, mert az emberek mindent elleneznek, mindent tagadnak, mindent el akarnak felejteni. Nézik az eget, és nem törődnek a lábuknál a kisebbekkel, majdnem rálépnek a gyerekükre, vagy odébb rúgják a macskát, vagy nézik maguk előtt a földet, és nem veszik észre a közeledő vihart, és azt gondolják, jó nekik az életlen kés is, legfeljebb erősebben megnyomják, és lehet, hogy emiatt vágják le a mutatóujjukat. Nem baj, gondolják, majd vesznek gumiból készült műujjat, azt csak rá kell húzni a csonkra, és úgy néz ki, mint az igazi, mert ma már minden testrésze van ilyen pótlék, minden hiányosságra van megoldás, nem kell az embernek annyira vigyázni magára. Pedig fordulhat úgy a sors, hogy el kell számolni mindenünkkel, kezünkkel, lábunkkal, minden ujjunkkal, ha meg kell védeni a hazát és a puskával lövöldözni, roharni kell, akkor mit ér a nagy megfontolás, hogy mennyi munkáért mennyi pénz jár, az előbbit kevesellni, az utóbbit sokallani például egy köszörűs esetében, mert akkor majd az ellenség kopogtat az ajtón, vagy nem is kopogtat, csak berúgja, és viszi a dunyhát, a párnákat, a villákat, a késeket, az ollót, a borotvát, viszi a padlásról a kolbászt, viszi az országot mindenestül, ezt akarják? Hallgatózik a vándorköszörűs, merre induljon előbb, honnan hallatszik több kukorékolás, rőfögés vagy bégetés, de igazából mindegy, az emberi szerencsét és a közösségi gyanakvás fokát ügye lehet kiszámítani. De mégis, valamire indulni kell.

LYUKASÓRA OLVASÓI LAP
XXX. évfolyam, I. szám.
2021/1.

A szerkesztőbizottság tagjai:
**Alföldy Jenő, Ágh István,
Bertalan Tivadar, Czigány György,
Dobai Péter, Gülch Csaba,
Gyulai Líviusz, Iancu Laura,
Kalász Márton, Markó Iván,
Pröhle Gergely, Rózsássy Barbara,
Szakonyi Károly**

Főszerkesztő: **Sághy Ildikó**
Főmunkatárs: **Szakonyi Károly**
Művészeti vezető: **Réti Attila**
Olvasószerkesztő: **Bognár Antal**
Rovatvezetők:
Weltler Ildikó, Simon Erika
Titkárságvezető: **Öri-Kiss Gyöngyi**

Szerkesztőségi postacím:
1052 Budapest, Városház u. 7.
Telefon: 06-30-131-0264
Mobil: 06-20-465-9232
E-mail: iroegy@gmail.com.

Kiadja: **Magyar Írók Egyesülete**
Elnök, kiadóigazgató:
Szakonyi Károly

Nyomdai kivitelezés:
VIRTUÓZ Kiadó és Nyomdaipari Kft.
1037 Budapest, Bécsi út 267.

Felelős vezető: **Tolonics Gergely**
Terjeszti: Magyar Posta Zrt.
Hírlap Üzletága és regionális társaságai.
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), **e-mailen** a hirlapelofizetes@posta.hu címen, **telefonon** 06-1-767-8262 számon, **levélben** a MP Zrt. 1900 Budapest címen.
Külföldre és **külföldön** előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu. Előfizetési díj: fél évre 1320 Ft, egész évre 2640 Ft.
Egy példány ára: 450 Ft.
Megjelenik: kéthavonta.
Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza

LEXIKON

HIC ET NUNC – ITT ÉS MOST
PRO FUTURO – A JÖVŐÉRT
ESCA DEORUM – ISTENEK ELEDELE
PRO BONO PUBLICO – A KÖZJÓÉRT
VESTIBULUM – ELŐCSARNOK, BEJÁRAT

50

TARTALOM

Hildegard von Bingen miniatúrái a XII. századból **B2**

Szakonyi Károly: Hideg reggelek **1**

A HÓNAP KÖLTŐJE TAMÁS MENYHÉRT

Tamás Menyhért: Bukovina, Köszönet, Csend, Hadikfalva emlékoszlopára, A harmadik nap, Versailles, Trianon-strófák, Aranyspirál, Mikés Kelemen hazatérőképnéje **2–3**

Borbély László:

Tamás Menyhért költészetéről **4–5**

Könyvtárak a pandémia idején **6**

Hangtár az OSZK-ban **7**

Nemzeti imádságunk **7**

120 éve született Németh László **8–12**

Megmentett gondolatok,

Interjú **Németh Lászlóval**

1956 tavaszán **13–15**

Írók és művészek **Székely Aladár**

műtermében **16–18**

A rajnai szibilla, **Hildegard von Bingen**

csodálatos élete **19–21**

Olvassuk újra! **Rónay György** versei,

Tavaszi elé, Orpheus, A mesterdalnok lázadása,

Weöres Sándornak, Széru **22**

Alföldy Jenő: A költő Rónay György **23**

Bozók Ferenc: Pipázgató poétáink **24–25**

Markó Iván különvéleménye, Kié a hatalom? **25**

Réfi Zsuzsanna:

A Hagymányok Háza kettős jubileuma,

Beszélgés Kelemen Lászlóval **26–29**

Józsa Ágnes: Interjú Mihályi Gáborral **30–31**

Erdélyi Zsuzsannára emlékezve,

„Imahalló Zsuzsanna” **32–34**

Bereményi Géza 75. születésnapjára **35**

Kiss Dénes versei, A föld zsebében,

A létezés elviselése, Magyarorságom, A fiúk üzenete,

Esküvő **36**

Borbély László: Kiss Dénes nyolcvanöt lenne **37**

V4 plakát-vándorkiállítás a Vigadóban **38–39**

Osskó Judit: A felső-krisztinavárosi Makovecz-tervek sorsáról a kezdetektől **40–41**

Makovecz öröksége, Közbeszélgetés

a Feltámadás templomáról **42–44**

Weltler Ildikó: A fejedelem hajléka **45**

Simon Erika: Liszt Ferenc sétált

e szőlőskertben... **46–47**

Weltler Ildikó: Könyvkináló **48**

Villanófényben Szijj Ferenc **49**

Szijj Ferenc: A vándorköször, Temetés, A néma hántör **49**

Vasas Tamás versei **51**

Turnai Tímea: A szakralitás misztériumai,

Eucharisztikus kiállítás Magyarokánisán **52–B/3**

Eucharisztikus kiállítás Magyarokánisán **B/3**

V4 plakát-vándorkiállítás a Vigadóban **B/4**

KÜLÖNSZÁM

Szakonyi Károly: Casanova karanténban **3**

Vinkó József:

A világ legszebb színházában **4–9**

Weltler Ildikó:

Velencében, karnevál idején **10–15**

Alfred de Musset: Velence **13**

Karneváli kínálat zenében **16–18**

Czigány György:

Tíz mondat a gyászgondoláról **17**

Bánki Éva: Telihold Velencében **19**

Babits Mihály: Zrínyi Velencében **20**

Kosztolányi Velencéje **20–21**

Kosztolányi Dezső:

Velence, Délszaki kalandok **22–23**

Velence – kegyence – szelence **23**

A különszámot Klotz Miklós velencei fesztiválról készült felvételei illusztrálják

Kedves Olvasóink!

Kérjük önöket, hogy támogassák a Lyukasóra folyóirat megjelentetését azzal, hogy előfizetőink lesznek (lásd: postai előfizetésnél), de segíthetnek alkalmiszzerű támogatással is. És a jövőben ezt (2017-től) adójuk 1%-ának felajánlásával is megtehetik. Adószámunk: 19677419-1-41 Bankszámlaszámunk: Kereskedelmi és Hitelbank 10200940-21519541-00000000. Ha erre a bankszámlára nevük és címük feltüntetésével mellett befizetik az éves előfizetési díjat, vagyis a 2640 forintot, a szerkesztőségből is folyamatosan megküldhetjük önöknek a Lyukasóra aktuális számait. Előre is köszönjük, üdvözléssel: a Szerkesztőség.

A MEGJELENÉS TÁMOGATÓI

- Emberi Erőforrások Minisztériuma
- Nemzeti Kulturális Alap
- Petőfi Irodalmi Ügynökség
- Pest Megyei Kormányhivatal
- Magyar Építő Zrt.
- Szerencsejáték Zrt.
- Körmendi Galéria
- Márkus Antiko Bt.

Számunkat Hildegard von Bingen miniatúráival, az OSZK dokumentumfotóival, a Petőfi Irodalmi Múzeum archív felvételeivel, az MTI archív fotóival, a PIM Új vizeken című kiállításának felvételeivel, Markó Iván fényképével, a Hagymányok Háza dokumentumfotóival, Erdélyi Zsuzsanna családai fotóival, a V4 plakát-vándorkiállítás felvételeivel, Makovecz Imre rajzaival, a Teleki László Alapítvány fotóival, a Wosinsky Mór Megyei Múzeum archív felvételeivel, a magyarokánisai eucharisztikus kiállítás képanyagával, Petrács Mária kerámiáival, valamint a Lyukasóra folyóirat archív fotó- és dokumentumanyagaival illusztráltuk.

SZERZŐINK

Alföldy Jenő, 1939
Babits Mihály (1883-1941)
Bánki Éva, 1966
Borbély László, 1968

Bozók Ferenc, 1973
Czigány György, 1931
Gál Mihály
Józsa Ágnes, 1946
Kosztolányi Dezső (1885-1936)
Kiss Dénes (1936-2013)

Markó Iván, 1947
Németh Ágnes (1934-2020)
Osskó Judit, 1950
Réfi Zsuzsanna, 1974
Rónay György (1913-1978)
Sághy Ildikó, 1941
Simon Erika, 1971

Tamás Menyhért, 1940
Szakonyi Károly, 1931
Szigethy Gábor, 1942
Szijj Ferenc, 1958
Turnai Tímea, 1974
Vinkó József, 1951
Weltler Ildikó, 1970

FOTÓ: BORBÉLY KITTI

STÍLUSGYAKORLATOK...

Vasas Tamás 1989-ben született Debrecenben. A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen végzett jogász szakon, majd a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskolán szerzett teológiai diplomát. Jelenleg állambölesei és politikai filozófiai PhD-kutató a Debreceni Egyetemen. Költő, zenész, slammer. A harmincas költőnek több nyomtatott és online folyóiratban jelentek meg versei, közülük ötöt *Az év versei 2020* antológiába is beválogattak. Fordításokkal is rendszeresen jelentkezik. Első verseskötete a Napkút Kiadónál jelent meg 2020-ban *Stílusgyakorlatok a kiábrándulás nyelvtanára* címmel.

VASAS TAMÁS

HEGYI SÉTA

akármikor erre járok
olyan könnyű belátnom
persze csak átmenetileg
hogy a szorongása milyen
mély gyökeret ver bennem
egy rossz természetnek
– ami valójában a tiéd –

hiszen lassan elfelejtem
hogy volt itt régen egy kápolna
majd úgy jár mint a domb
aminek a helyén most a házunk áll

elrejtteni a világot az ég alá
pedig a végtelen hasadékokkal teli
gondosan lyuggatott szita alá

magamat is elbújtatnám
nedves női vádlik hálójában
vagy a cigarettám füstjébe
a völgyben az út elején
a kis presszó teraszán
üres korsók közé
és az mégis mindig
fölfelé száll

itt ez a bicikli – már évek óta –
majszolja a rozsdá mégis vár
sötétedik és lassan esni fog

ma éjjel nem alszik isten
csak egy kihűlt kávé mellett klikkelget
bele sem gondolok – talán nem is merek –
hogy milyen könnyen rám kereshet

a képernyőjéből árad az emésztő fény
– már rajta vagyok a merevlemezen –
mint törölt mégis kallódó
szüntelen böngészési előzmény

AMERIKA, BARNA DOBOZ

hosszú autótút végén, az amerikai éjszakában,
ledobva bőröndöt és kabátot, a modern
üvegfallal át próbálsz kémlelni a sötét
erdőt és kivenni a fák alakját a teljes
átmeneti vakságodból, de másnap
reggelig vársz, álomtalan alvás,
hosszú órák után szarvasok
kopogtatnak hozzád az
üvegen át, és mire
csodálkozna,

már valami erős, tömény ital után
kutatsz az általad régen kifosztott
hűtőszekrényekben, és nem
érkeznek meg az üzeneteid,
amiket rosszul fogalmaztál meg,
amúgy is, végig remegett a kezed,
miközben írtad őket, és most

a saját süppedésed mellett keresed,
megpróbálsz az illata bűznek érezni,
miatta nincs kedved öt évvel később
visszaemlékezni sem erre az egészre,
és szólhatnál, most nálad a labda,
de nincs mit mondanod,

se a magányról, se a társas önfeledtségről,
se a szerelemről, se a félelemről,
se a kopogó rénszarvasokról,
se az amerikai éjszakának
a lelkedbe szivárgó
sötétségéről.

AZ EUCHARISZTIKUS* KONGRESSZUSOKRÓL

Az 51. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszust 2016-ban a Fülöp-szigeteken, Cebu Cityben tartották, ennek záróünnepségén jelentette be Ferenc pápa, hogy a következő világgongresszust 2020-ban Magyarországon, Budapesten rendezik. Ám az egészségügyi krízisre tekintettel az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus megtartását 2021 szeptemberére halasztották. Az 1881 óta megtartott nemzetközi rendezvényen a katolikus egyház tanítása szerint az Oltáriszentséget, a benne jelen lévő Jézus Krisztust hirdetik és ünneplik. Arra törekedve ezáltal, hogy az emberek egyre jobban megismerjék őt, és ily módon „Isten országa mindinkább elterjedjen a világban”. (A szerkesztő)

A SZAKRALITÁS MISZTÉRIUMAI

A kiállítás zsebkönyvének címlapja

Bicskei Zoltán megnyitja a kiállítást

„Áradj belénk hát, óh örök / igazság és szent szeretet! / Oldozd meg a bilincseket / amikkel törzs és vér leköt, // hogy szellem és ne hús tegyen / magyarrá, s nőjünk ég felé, / testvéreink közt, mint a fák, / kiket mennyből táplál a Nap.” (Babits Mihály: Eucharistia)

Az eucharisztia jegyében, noha a pandémia miatt szerényebb szervezési lehetőségek közt, 2020. december 19-én Szerbiában, a Magyar-kanizsai Regionális Kreatív Műhelyben, Babits Mihály sorait felidézve nyílt meg az *A szakralitás misztériuma* című kiállítás négy intézmény együttműködésével.

A tárlatot Bicskei Zoltán Szóts István-díjas vajdasági filmrendező, grafikus nyitotta meg a Magyar Művészeti Akadémia képviseletében. Közreműködött a szegedi Kosztándi vonósnyegyes (Kosztándi István és Vincze Eszer hegedűn, Tuzson Edina brácsán, Kőrösi Györgyi gordonkán) Mozart, Dvořák és Mezei Szilárd műveinek részleteivel. Bicskei Zoltán megnyitói szavait idézve: „Valaha fontos volt a nevelés, és természetesnek tekintették, hogy ebben vallási, hitbeli, művészeti tényezők egyaránt szerepeltek, s ennek révén mindez beavató élménnyé nemesült. Egy ilyen világ lenyomatából kapunk ízelítőt e tárlaton.”

A különleges barokk színházi élményeket idéző látványterv-sorozat és élő zenés eseményt tárlatvezetés követte, melyen a Petőfi Irodalmi Múzeum tagintézménye, az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet szcenikai gyűjteményének legrégebb, biszter tintával készült kivételes darabjait, faksimile rajzait,

egyedülálló, európai rangú ritkaságait ismerhette meg a nagyközönség zászlóselemre nyomtatott, „utazó” megjelenítéssel. A XVII.–XVIII. századi barokk szakrális tervek válogatása, mintalapjai, a templomi és kolostori előadások látványdokumentumai. A maguk korában ezek – az Oltáriszentség, a kereszt, a szentek szobrai, a Szentírásból származó szakrális jelenetek festett háttérképei a játékokhoz, előadásokhoz – elsősorban oktatási célokat szolgálták, a hit megerősítését. A jezsuita rend a színjátásban látta azt a kohéziós erőt, mely a gyermek nevelését egyszerre valósíthatta meg a színpadon, a hitéletben és a közösségi életben egyaránt.

A Regionális Kreatív Műhely igazgató asszonya, Erdélyi Tóth Edit a műhely küldetését hangsúlyozta az új és ősi művészeti perspektívák, az európai színházi folyamatok megismertetésével. Rámutatott arra, miért fontos a múlt és jelen összekapcsolása, a korábbi oktatási eredményekből való merítés: „Távoli világnak tűnik ez, amikor ma leginkább másolatokat, lenyomatokat viszünk be didaktikus híradatokkal a gyermekfejekbe. Ráadásul többnyire téveseket és legkevésbé élménnyel beavatókat. A nevelés, saját eszközeitől megfosztott, pusztá elképzeléssé szűkült ebben a mai, egyre inkább apparátusi világban.”

Bicskei Zoltán köszönetet mondott a közreműködő intézmények képviselőinek: az MMA tagozatát vezető, Jászai Mari-díjas Rátóti Zoltán színművésznek, rendezőnek, Fekete István jogásznak, Láng Judit belsőépítésznek, a MABE elnökének, valamint (kurátori minőségben, a PIM-OSZMI szakmai munkatársaként) e sorok írójának.

Terveink szerint tavasszal a tárlat másutt is bemutatásra kerül a Délvidéken a Vajdasági Magyar Művészeti Szövetség segítségével és közreműködésével. Találkozások, különleges képsorok, élő muzsika adják a pandémia alatt is megrendezhető események hangulatát.

◆ Turnai Tímea

gyűjteményvezető muzeológus

* *Eucharisztia* – görög eredetű szó, jelentése: *hálaadás* (az *eu* – jó, valamint a *kharisz* – kegyelem szavakból, az utolsó vacsora szavai alapján: „És vette a kenyeret, hálát adott, megtörte...”) A katolikus tanítás szerint tágabb értelemben a *mise*, szorosabb értelemben az *Oltáriszentség* jelzésére alkalmazzák. A protestáns egyházak az *úrvacsora* szertartására vonatkoztatják. Ám minden keresztény felekezet, a saját teológiai tanításának megfelelően, szentségnek tekinti.

EUCCHARISZTIKUS KIÁLLÍTÁS MAGYARKANIZSÁN

- 1. Ünnepi dekoráció
- 2. Allegorikus kert
- 3. Krisztusi szeretet
- 4. A megváltás allegóriája
- 5. A keresztyén hit diadala

V4 PLAKÁT- VÁNDORKIÁLLÍTÁS

PoszTerra – a Vigadóban

Cikkünk a 38. oldalon

A kiállítás három-három magyar, lengyel, cseh és szlovák művész, valamint a tízenkét neves alkotó tanítványainak munkái révén tekinti át a kulturális plakátok történetét a térségben

(Horkay István, Keresztes Dóra, Orosz István, Karel Mišek, Pavel Noga, Jr. Jan Rajlich, Lech Majewski, Władysław Pluta, Agnieszka Ziemiszewska, Andrej Haščák, Dušan Junek, Vladislav Rostoka)

